

Heidi Castrén

NÄKÖKULMIA (EPÄ)NORMAALIIN
Normaaliuden ja poikkeavuuden rakentuminen
Laura Gustafssonin romaanissa *Anomalia*

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2023

TIIVISTELMÄ

Heidi Castrén: Näkökulmia (epä)normaaliin: Normaaliuden ja poikkeavuuden rakentuminen Laura Gustafssonin romaanissa *Anomalia*

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Kirjallisuustieteen maisteriohjelma

Marraskuu 2023

Tutkielmassani tarkastelen normaaliutta ja poikkeavuutta Laura Gustafssonin romaanissa *Anomalia*. Tarkoitukseni on selvittää, millaisia käsityksiä normaalista ja poikkeavasta teoksessa esitetään, millaisilla kerronnan keinoilla niitä tuotetaan, ja miten ne suhteutuvat kulttuurissamme vallalla oleviin käsityksiin. Tutkimukseni asettuu osaksi kertomuksen- ja kirjallisuudentutkimusta, joka tutkii kertomuksissa rakentuvia valta-asetelmia. Kertomuksen- tutkimuksen osalta hyödynnän erityisesti Mieke Balin kertojiin, fokalisaatioon ja puheen esittämisen tapoihin liittyvää teoriaa. Lisäksi sovellan tutkimuksessani vammaistutkimuksen teorioita, joissa normaaliutta ja poikkeavuutta on tutkittu laajasti.

Anomalia koostuu kolmesta, toisiinsa liittyvästä tarinasta, jotka kaikki käsittelevät jollain tavalla normaaliuden ja poikkeavuuden suhdetta: susien parissa kasvanut ihmistyttö ”pelastetaan” takaisin ihmisten pariin, yllättäen raskaaksi tullut nainen saa kuulla odottavansa vammaista lasta, ja pienen, vanhempiensa pahoinpitelemän pojan vammojen selittäminen normaaleiksi johtaa lopulta hänen kuolemaansa. Poikkeavuus näkyy myös teoksen kerronnassa, jossa yhdistellään eri genrejä proosasta draamaan.

Romaanissa käsitykset normaaliudesta ja poikkeavuudesta esitetään luonteeltaan subjektiivisina: kaikki, mitä on totuttu näkemään normaalina ei olekaan yksiselitteisesti hyvää tai oikein. Teos myös osoittaa, kuinka haitallista ja vaarallista on olettaa toisen olevan normaali tai pyrkiä muokkaamaan kaikkia normaalin muottiin sopiviksi. Normaalius määritellään usein valtaapitävien toimesta.

Romaani kyseenalaistaa käsityksiä, joita yhteiskunnassamme on totuttu pitämään itsestään selvinä. Näistä keskeisin on ajatus ihmisistä toisenlaisia eläimiä arvokkaampana. Toisaalta teoksessa myös vahvistetaan joitain kulttuurisia käsityksiä kuten ajatusta siitä, että äidit ovat ensisijaisesti vastuussa lapsistaan.

Vammaistutkimusta on kirjallisuudentutkimuksessa sovellettu aiemmin lähinnä vammaisuuden representaatioiden ja fyysisen vammaisuuden tutkimiseen. Omassa tutkimuksessani tarkastelen myös ymmärrystä normaaliudesta ja keskityn erityisesti tutkimaan poikkeavan ja normaalin välistä suhdetta. Lisäksi sovellan vammaisuuden teorioita myös muunlaisen (epä)normaaliuden kuten inhimillisen ja ei-inhimillisen suhteiden tarkasteluun.

Avainsanat: normaalius, vammaistutkimus, fokalisaatio, kertomuksetutkimus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1	Johdanto	3
1.1	<i>Anomalia</i> : henkipattojen romaani	4
1.2	(Epä)normaalius: normaaliuden ja poikkeavuuden määrittelystä	8
1.3	Vammaistutkimus ja kirjallisuudentutkimus: aiemman tutkimuksen esittelyä 13	
1.4	Tutkielman rakenteesta.....	15
2	Määrittelyn valta: kertojien ja henkilöhahmojen käsitykset (epä)normaalista .	17
2.1	Kuka puhuu? Kertojan ja henkilöhahmojen ideologisuus ja puheen vapaa epäsuora esitys	19
2.2	Sanoja vai tekoja? Epäluotettavan kertojan ideologia	30
3	Toiseuttava katse: fokalisaation merkityksestä	37
3.1	Toiseuttava tuijotus ja miehinen katse: Kamala (epä)inhimillisenä ja (epä)nai- sellisena	39
3.2	Fragmentaatio: Peter ja väkivallan jäljet	48
4	Rajattu kommunikaatio: dialogi ja puhutun kielen valta-asema.....	54
4.1	Kamala: dramaattinen kerronta ja rajoittunut puhekyky	55
4.2	Peter: normaaliuden oletus ja hiljennetty hätä	60
5	Subjektiiivinen arvo: teoksen kokonaisideologiasta	68
5.1	Korkea veisu: kokonaisideologiasta poikkeavien asenteiden esittäminen..	68
5.2	Vauvaevankeliumi: eksplisiittinen ja implisiittinen ideologisuus.....	72
5.3	Ilmestys: loppuratkaisun suhde kokonaisideologiaan.....	78
6	Johtopäätökset.....	83
	Lähteet	87

1 Johdanto

Käsitykset siitä, mikä on normaalia ja mikä poikkeavaa, ovat hyvin voimakkaasti kulttuuri- ja aikasidonnoisia ja jatkuvasti muuttuvia. Sillä, miten ymmärrämme (epä)normaaliuden, on merkitystä, koska normaalius ja poikkeavuus ovat myös vahvasti yhteydessä yhteiskunnalliseen asemaan ja valtaan. Normaalin rajojen sisään sopiminen tuo henkilölle valtaa, kun taas erityisesti ”väärällä” tavalla poikkeavat ovat muihin verrattuna alisteisessa asemassa. Erityisen haastavan tästä asetelmasta tekee se, että normaaliuden rajat määritellään usein valtaapitävien, normaaliensa, toimesta.

Kirjallisuus osana kulttuuria on tärkeässä roolissa muokkaamassa lukijoiden ja sitä kautta yhteiskuntamme ymmärrystä normaaliuden rajoista. Teoksilla on oma ideologiansa, joka ei ole irrallinen ympäröivän yhteiskunnan normeista, mutta voi kyseenalaistaa ja kritisoida tai toisaalta vahvistaa niitä. Yhteiskunnan tavoin myös kertomuksissa on nähtävissä valta-asetelmia: (epä)normaaliuden määrittelyvalta on niillä, jotka kertovat tarinaa, havainnoivat tapahtumia ja saavat äänen.

Nykysuomen sanakirjassa ”normaali” määritellään jonain sellaisena, joka ”ei poikkea siitä, mitä pidetään ([tai] on totuttu pitämään) tavallisena, luonnollisena, oikeana, odotuksenmukaisena” tai joka on ”säännömukainen, säännöllinen, tavallinen” (”Normaali” 2021, 684). Normaaliuden käsitteeseen sisältyy oletus siitä, että suurin osa väestöstä täyttää sen kriteerit (Davis 1995, 29). Asia ei kuitenkaan ole aivan näin yksiselitteinen, vaan normaalius liittyy hyvin voimakkaasti myös yhteiskunnan valta-asetelmiin. Vammais- ja kirjallisuudentutkija Rosemarie Garland-Thomsonin mukaan yhteiskunnassamme normaalina nähdään valkoinen, vammauton mieskeho (Garland-Thomson 2017/1997, 20). Näin on siitä huolimatta, että tilastollisesti naisia syntyy enemmän kuin miehiä ja myös valkoiseksi rodullistetut ihmiset ovat maailmassa vähemmistössä.

Tässä tutkielmassa tarkastelen normaaliuden ja poikkeavuuden rakentumista Laura Gustafssonin vuonna 2013 ilmestyneessä romaanissa *Anomalia*. Poikkeavuus on teoksessa hyvin keskeisessä roolissa, ja tämä näkyy niin teoksen monissa normaaliuden muotista

poikkeavissa henkilöhahmoissa, erilaisia genrejä yhdistävässä rakenteessa kuin yhteiskunnan normien kyseenalaistamisessa. Tutkimukseni asettuu osaksi kertomuksen- ja kirjallisuudentutkimusta, joka kiinnittää huomiota kertomuksissa rakentuviin valta-asetelmiin (ks. esim. Bal 2017/1985; Garland-Thomson 2017; Hermeston, 2017). Keskityn tarkastelemaan normaaliutta ja poikkeavuutta teoksen kokonaisideologian, kertojien ja henkilöhahmojen, fokalisaation ja puheen esittämisen tapojen kautta. Sovellan tutkimuksessani vammaistutkimuksen teorioita, joissa normaaliutta ja poikkeavuutta on tutkittu laajasti.

Tutkimuksessani vastaan seuraaviin kysymyksiin:

Millainen kuva normaaliudesta ja poikkeavuudesta *Anomaliassa* muodostuu?
Millaisia käsityksiä teoksessa vahvistetaan ja millaisia kyseenalaistetaan?

Millä kerronnan keinoilla (epä)normaaliutta teoksessa tuotetaan, ja miten tämä ohjaa lukijoiden käsityksiä?

1.1 *Anomalia*: henkipattojen romaani

Laura Gustafssonin vuonna 2013 ilmestyneessä romaanissa *Anomalia* ovat sen nimen mukaisesti keskiössä erilaiset poikkeavuudet: geneettinen poikkeavuus, normaalina pidetystä ihmisyydestä poikkeaminen, poikkeava kommunikaatio ja moraalinen poikkeavuus. Teos tutkii myös vanhemmuuteen ja ihmisten ja toisenlajisten eläinten suhteeseen liittyviä kysymyksiä. Romaanissa on kahdeksan lukua, jotka vaihtelevat tyyliltään, genreltään ja kerronnaltaan merkittävästi. Poikkeavuus näkyy siis myös itse teoksen rakenteessa ja tyyllisessä suhteessa kirjallisuuden konventioihin. Teos muodostuu kolmesta toisiinsa kietoutuvasta tarinasta, jotka kertovat eri hahmoista ja sijoittuvat kolmeen eri maahan: Suomeen, Intiaan ja Iso-Britanniaan. Tarinoissa on kuitenkin monia samankaltaisia elementtejä. Seuraavaksi avaatan lyhyesti nämä kolme tarinaa ja niiden kerrontarakenteen.

Ensimmäinen tarina alkaa ”Lentoemännän kirja” -nimisessä luvussa ja sijoittuu vuoteen 2009. Nimettömäksi jäävä, lentoemäntänä työskentelevä, suomalainen nainen tulee raskaaksi vietettyään yön Intiassa tapaamansa, paikallisen, Joseph Singh -nimisen miehen kanssa. Raskaus ei ole suunniteltu, ja juuri, kun lentoemäntä alkaa tottua ajatukseen lapsen saamisesta, hän saa kuulla, että lapsella on down-syndrooma. Sekä hänen lääkäriinsä että kollegansa painostavat naista tekemään abortin, mutta lentoemäntä päättää synnyttää lapsen. Hän adoptoi raskaana olevan koiran ja hylkää oman lapsensa koiraeomon hoidettavaksi ja kasvatettavaksi syrjäiseen mökkiin, yhteiskunnan ulkopuolelle. Lentoemännän ja tämän lapsen tarina käsittelee geneettistä poikkeavuutta ja siihen liitettyä stigmaa ja stereotyyppioita niin lääketieteellisestä kuin sosiaalisestakin näkökulmasta. Tämä tarina voidaan tulkita myös teoksen päätarinaksi, jolloin kaksi muuta tarinaa ovat takaumia (Ikonen 2014/2001, 189). Lentoemäntä on teoksen ainoa hahmokertoja ja toimii myös luvun fokalisoijana.

Kamalaksi nimetyn, susien kasvattaman tytön tarina jakautuu teoksessa kahteen lukuun. ”Ensimmäinen Kamalan kirja” sijoittuu Intiaan vuonna 1920 ja kertoo, kuinka englantilainen pastori Joseph Singh löytää kaksi susien kanssa elävää tyttölasta, esiteini-ikäisen Kamalan ja tätä selvästi nuoremman Amalan, joita paikalliset kyläläiset pelkäävät ja kutsuvat ”ihmiskummituks[iksi]” (*Anomalia*, 55). Singh vie Kamalan ja Amalan mukanaan hallinnoimaansa orpokotiin ja päättää opettaa sutta käytökseltään ja fysiikaltaan muistuttavat tytöt ihmisten tavoille. Kumpikin lapsi alkaa oppia joitain ihmisiltä oletettavia taitoja. Amala kuitenkin sairastuu ja menehtyy, ja Singh päätyy lopulta lähettämään Kamalan Lontooseen, jossa tästä voidaan paremmin huolehtia. Luvun kertoja on ulkoinen kertoja, ja tapahtumia fokalisoidaan pääasiassa pastori Singhin näkökulmasta. Kamalan tarinan inspiraationa ovat toimineet todellisen pastori J. A. L. Singhin päiväkirjamerkinnät (*Anomalia*, 242; Singh 1920). Kamalan aikaa Lontoolaisessa psykiatrisessa sairaalassa kuvataan myöhemmin romaanin luvussa ”Toinen Kamalan kirja: Intialainen ihmissusi Lontoossa”. Tämä luku on kirjoitettu näytelmän muotoon.

Kahden Kamalasta kertovan luvun väliin sijoittuu ”Baby P:n kirja”. Tositapahtumiin perustuva tarina kertoo brittilehdistön Baby P:ksi nimittämästä Peter Connellysta, jonka hänen äitinsä ja tämän poikaystävä ensin toistuvasti pahoinpitelivät ja lopulta tappoivat elokuussa 2007 hänen ollessaan vain seitsemäntoista kuukauden ikäinen. Luvun kerronta muistuttaa

dokumenttielokuvan tai näytelmän käsikirjoitusta, joka vuorottelee dialogista koostuvien kohtausten ja Peterin äidin Traceyn haastattelujen ja sosiaalisen median päivitysten välillä. Tapahtuma-aikaa ja -paikkaa kuvaavien virkkeiden lisäksi luku koostuu lähes yksinomaan suorista lainauksista, ja luvun ulkopuolinen kertoja jättäytyy hyvin vahvasti taka-alalle. Peterin tarinaan viitataan jo ”Lentoemännän kirja” -luvussa: lentoemäntä lukee aiheeseen liittyvää uutisointia lehdistä ja vieraillee Peterin haudalla.

Edellä esiteltyjen tarinoiden ja niistä kertovien lukujen lisäksi teoksessa on kolme muuta lukua. Romaani alkaa ”Korkea veisu”-nimisellä luvulla, jonka voisi tulkita prologiksi. Prologin kertojana toimii todelliseen filosofi Ludvig Wittgensteiniin pohjautuva fiktiivinen hahmokertoja. Luvussa annetaan esimakua teoksen teemoista ja pohditaan erityisesti ihmisyyttä ja eläimellisyyttä sekä kielen merkitystä. ”Vauvaevankeliumi”-niminen luku sijoittuu ”Baby P:n kirjan” ja ”Toisen Kamalan kirjan” väliin. Luku on kokonaisuudessaan ulkoisen kertojan epänarratiivisista kommentteista (ks. tarkemmin luku 5.2) koostuva monologi. Kertoja kommentoi erityisesti ”Baby P:n kirjan” tapahtumia sekä kritisoi lapsiin ja muun lajiin eläimiin kohdistuvaa väkivaltaa. Romaani päättyy ”Ilmestys”-nimiseen lukuun. Ulkoisen kertojan kertomassa, fantastisia elementtejä sisältävässä luvussa lähes kaikki teoksen kolmen tarinan päähenkilöt ovat samassa lentokoneessa matkalla Lontoosta Kolkataan, kun kone päättyy vanhempiensa käsissä kuolleiden lasten piirittämäksi.

Anomalia sisältää siis kolme tarinaa, jotka sijoittuvat eri aikoihin ja paikkoihin ja jotka on kerrottu erilaisilla tyyleillä, eri näkökulmista ja erilaisten kertojien toimesta. Tarinoissa on kuitenkin monia samanlaisia elementtejä. Samankaltaisuuden (*resemblance*) voimakkuus voidaan määrittää tutkimalla, kuinka monia yhteisiä elementtejä tarinoilla on (Bal 2017, 55). Lentoemännän ja Kamalan tarinoita yhdistävät niin samankaltaiset tapahtumat kuin samat henkilöahmotkin. Kamala on kasvanut susien parissa, kun taas lentoemäntä hylkää lapsensa koirasuden kasvatettavaksi. Sekä Kamalan kasvatti-isän että lentoemännän lapsen biologisen isän nimi on Joseph Singh. Vaikka tarinoiden tapahtumat sijoittuvat ajallisesti vuosikymmenten päähän toisistaan – toinen 1920-luvulle ja toinen vuoteen 2009 – on romaanissa lukuisia viittauksia siihen, että kyseessä on sama henkilö. Singh muun muassa kertoo lentoemännälle ottotyttärestään, joka on hoidossa lontoolaisessa sairaalassa (*Anomalia*, 29). Lentoemännän tarina linkittyy myös Peterin tarinaan. Peterin tapauksesta

uutisoidaan laajasti, ja lentoemäntäkin lukee siitä lehdistä. Lisäksi hän vierailee Peterin haudalla ja vie sinne suuren koirapehmolelun. Tarinoiden samankaltaisuuden kannalta keskiössä onkin juuri tuo pehmokoiria: lentoemäntä vie koiran haudalla Peterin turvaksi ja jättää myös oman lapsensa suuren koiran vartioimaksi. Kaikki tarinat nivoutuvat yhteen teoksen lopussa, kun ”Lentoemännän kirjasta” tutut lentoemäntä ja tämän kollega Tamara, ”Baby P:n kirjassa” esiintynyt Peterin äiti Tracey Connelly ja Kamala ovat kaikki samalla lennolla.

Intertekstuaalisuus on teoksen tulkinnan kannalta merkittävässä roolissa. Kaksi teoksen tarinoista pohjautuu toisiin teksteihin: Kamalan tarina Joseph Singhin julkaistuihin päiväkirjoihin ja Peterin tarina todellisesta Peter Connellystä kirjoitettuihin lehtiartikkeleihin. Näiden lisäksi on teoksen kantava interteksti on Raamattu, mikä näkyy jo lukujen nimissä: ”Korkea veisu” (nyk. Laulujen laulu), Lentoemännän, Baby P:n ja Kamalan kirjat (vrt. esim. Mooseksen kirjat), ”Vauvaevankeliumi” (vrt. esim. Matteuksen evankeliumi) ja ”Ilmestys” viittauksena Ilmestyskirjaan.

Anomalia on Laura Gustafssonin toinen romaani. Kaikkiaan Gustafssonilta on ilmestynyt kuusi romaania: *Huorasatu* (2011), *Anomalia* (2013), *Korpisoturi* (2016), *Pohja* (2017), *Rehab* (2020) ja *Mikään ei todella katoa* (2023). *Anomaliassakin* tärkeään rooliin nouseva eläinoikeusteema näkyy hänen muissakin teoksissaan – erityisesti viimeisimmässä romaanissa *Mikään ei todella katoa*, jossa toisenlajisten eläintenoikeuksiin ei vain viitata, vaan ne ovat teoksen keskiössä. Muita Gustafssonin teoksissa käsiteltäviä aiheita ovat esimerkiksi naiseus, äitiys ja ihmisen luontosuhde, jotka nousevat esiin myös *Anomaliassa*.

Anomaliaa ei ole tähän mennessä tutkittu vielä kirjallisuudentutkimuksessa kovin paljon. Teos on yksi kohdeteoksista Helinä Äärin väitöskirjassa *Broilerikulttuuri: lihateollisuuden kanat suomenkielisessä proosassa ja sarjakuvassa vuosina 1969–2019* (2023). Ääri analysoi broilereihin liittyviä viittauksia kaikkiaan 79 tekstin aineistossa, johon kuuluu romaaneja, novelleja ja sarjakuvia. *Anomalian* osalta analyysi kohdistuu ”Baby P:n kirjasta”, ”Vauvaevankeliumista” ja ”Toisesta Kamalan kirjasta” löytyviin broileri- ja kanamainintoihin sekä romaanin eläintuotantoon kohdistamaan kritiikkiin. *Anomalian* eläintenoikeuksia korostava ideologia nousee esiin myös omassa tutkimuksessani osana teoksen

kokonaisideologian tarkastelua. Oma pääpainotukseni on kuitenkin normaalin ja poikkeavan tarkastelussa, jonka alle myös ihmisten ja toisenlajisten eläinten suhde asettuu. Seuraavaksi avaan sitä, miten normaalius ja poikkeavuus tämän tutkielman puitteissa määritellään.

1.2 (Epä)normaalius: normaaliuden ja poikkeavuuden määrittelystä

Normaalius ja poikkeavuus ovat vahvasti kulttuurisidonnaisia ja luonteeltaan suhteellisia ja subjektiivisia käsitteitä. Tarkastelen tässä alaluvussa ensin normaaliuden käsitettä. Sen jälkeen esittelen joitain tapoja hahmottaa poikkeavuutta ja sen suhdetta normaaliin vammaistutkimuksessa käytettyjen mallien avulla.

Lennard J. Davisin (1995, 29) toteaa, että normaaliuteen sisältyy oletus siitä, että suurin osa väestöstä täyttää sen kriteerit. Hänen mukaansa normaalijakauman käyrä, eli Gaussin kellokäyrä, kuvastaa normaaliuden jakautumista. Vaikka suurin osa väestöstä sopii käyrän alle, oletus normaaliudesta tarkoittaa aina, että on olemassa myös ääripäät, jotka poikkeavat siitä (mt., 29). Normaaliuden kulttuurinen määritelmä ei kuitenkaan ole yksi yhteen sen kanssa, millaiset piirteet ovat enemmistössä: normaaliuden määritelmä heijastaa myös yhteiskunnan valta-asetelmia. Rosemarie Garland-Thomsonin (2017, 20) mukaan valkoinen, vammaton mieskeho nähdäänkin luonnollisena ja kiistattomana normina, kun taas siitä poikkeavat kehot nähdään tähän normiin verrattuna alempiarvoisina ja puutteellisina. Kriittisen eläintutkimuksen piirissä tähän normaaliuden määritelmään on ajateltu sisältyvän vielä ajatus ihmisestä normaalina ja näin ollen hierarkkisesti muiden eläinlajien yläpuolelle sijoittuvana eli niin kutsuttu lajismi (*speciesism*).

(Epä)normaaliutta ja poikkeavuuteen kohdistuvia asenteita on tutkittu vammaistutkimuksen piirissä mallien avulla. Nämä mallit kuvastavat erilaisia tapoja ymmärtää vammaisuutta, mutta ovat sovellettavissa myös muunlaiseen poikkeavuuteen. Englannin sana *disability* on suomeksi käännetty sanalla *vammaisuus*. Sana *disability* on kuitenkin mahdollista kääntää myös esimerkiksi sanalla *toimintarajoite*. Käsite liittyy vahvasti yksilön toimintamahdollisuuksiin ja niiden rajoitteisiin sekä rajoitetuksi tulemiseen yhteiskunnassa. Tämä koskee terveydeltään poikkeavien lisäksi myös monia muilla tavoilla normaalista

poikkeavia. Suomenkielinen termi *vammaisuus* kehottaa jo sanana näkemään kuvaamansa tilan yksinomaan biologisena poikkeavuutena. Siinä missä *(dis)ability* viittaa toimintakykyyn ja kykenevyyteen, jotka voi ymmärtää hyvinkin laajasti, kuten seuraavaksi esittelemäni mallit osoittavat, *vammaisuus* korostaa vamman merkitystä vammaisuuden rakentumisessa. Saattaakin olla olennaista pohtia, millaisia sanoja vammaistutkimuksessa suomen kielessä käytetään, jotta vammaisuutta olisi luontevampaa lähteä tarkastelemaan myös laajemmin. Tässä tutkielmassa tarkastelen *Anomaliaa* juuri tällaisesta laajemmasta näkökulmasta ja sovellan vammaistutkimuksen teorioita myös muunlaisiin poikkeavuuksiin. *Anomalia* osoittaaakin, että yksilön toimintakykyyn vaikuttavat poikkeavuudet voivat näyttäytyä todella monilla muillakin tavoilla kuin vain fyysisten vammojen kautta, esimerkiksi käytöksessä, puhekyvyssä ja yhteiskunnallisissa asenteissa. Seuraavaksi avaan muutamaa keskeistä lähestymistapaa vammaisuuteen.

Vammaisuuden lääketieteellinen malli ja moraalinen malli ovat luonteeltaan yksilölähtöisiä. Niissä vammaisuus nähdään henkilökohtaisena tragediana, jonka aiheuttamia tuhoja pyritään hoitamaan, kuntouttamaan ja parantamaan (Goodley 2017, 6). Lääketieteellisessä mallissa vammaisuus ymmärretään yksinomaan vamman kautta (mt., 12). Vammaisen henkilön mahdollisten rajoitteiden nähdään johtuvat ensisijaisesti tai ainoastaan tämän vammasta (Wasserman et al. 2016). Vammaisuuden sosiaalinen malli syntyi vastaiskuna yksilön vastuuta korostaville malleille (mt., 11). Sosiaalinen malli korostaa vammaisuutta sosiaalisena konstruktiona (Waldschmidt 2017, 20), ja siinä vammaisuus nähdään yksilön ja tämän ympäristön välisenä suhteena (Wasserman et al. 2016). Mallin ajatus siis on, että yksilön toimintakykyä rajoittaa joko vamman sijaan tai sen lisäksi ympäristön saavuttamattomuus, ja yksilön toimintakykyä olisi mahdollista parantaa saavutettavuutta parantamalla. Esimerkkejä tästä ovat vaikkapa rampit, valaistukseltaan ja äänimaailmaltaan aistiystävälliset tilat, yksilölliset opiskelujärjestelyt ja kuviin liitettävä vaihtoehtoinen teksti. Vammaisuuden yksilölähtöisten ja sosiaalisen mallin esittelemät asenteet näyttäytyvät myös *Anomalian* henkilöhahmojen ajattelussa. Tarkastelen tätä erityisesti tutkielmani alaluvussa 2.1.

Anne Waldschmidtin kehittämä vammaisuuden kulttuurinen malli korostaa vammaisuutta kulttuuriin sidottuna käsitteenä. Vammaisuuden kulttuurisella – ja oman tutkimukseni kontekstissa juuri kaunokirjallisella – esittämisellä on merkittävä vaikutus siihen, miten

vammaisuus yhteiskunnassa nähdään ja ymmärretään (Waldschmidt 2017, 22). Myös Rosemarie Garland-Thomson (2017, 10) korostaa, että kaunokirjallisilla representaatioilla on hyvin merkittävä rooli siinä, miten vammaisuus nähdään yhteiskunnassa. Hän huomauttaa, että jos kirjallisuus ymmärretään todellisuutta jäljittelevänä, sen voidaan myös ajatella muokkaavan ihmisten ymmärrystä todellisuudesta. Garland-Thomsonin (mt., 10) mukaan kirjallisuudessa on melko vähän narratiiveja, jotka pyrkivät vähentämään vammaisuuden stigmaa. Usein vammaisuus näyttäytykin hänen mukaansa kirjallisuudessa latteiden ja vammaisten ihmisten todellisia kokemuksia vääristävien metaforien muodossa. Myös David Mitchell ja Sharon Snyder ovat tutkineet tapoja, jolla vammaisuutta kuvataan kirjallisuudessa. Heidänkin mukaansa vammaisuutta käytetään kirjallisuudessa metaforana sekä hahmonluonnin välineenä samalla, kun vammaisten ihmisten kokemukset ja vammaisuuteen liittyvät sosiaaliset ja poliittiset kysymykset sivuutetaan. He käyttävät tästä ilmiöstä termiä kerronnallinen proteesi (*narrative prosthesis*). (Mitchell & Snyder 2013, 222.)

Kulttuurinen malli ei keskity niinkään vammaisuuteen, vaan pyrkii tarkastelemaan normaaliutta ja vammaisuuden sosiaalisen kategorian muodostumista normalisaation (*normalization*) seurauksena. (Waldschmidt 2017, 24.) Vammaisuutta tai poikkeavuutta ja normaaliutta tai vammattomuutta ei nähdä Waldschmidtin mukaan selkeinä kategorioina, vaan ne viittaavat suureen joukkoon erilaisia fyysisiä, psykologisia ja kognitiivisia piirteitä, jotka yhteiskunta näkee joko negatiivisina tai positiivisina. Niiden määritelmät riippuvat aina senhetkisistä valtarakenteista ja historiallisesta tilanteesta. Vammaisuus tulkitaan yhteiskunnassa kehollisen erilaisuuden dikotomian kautta, jolloin kaikki ominaisuudet ovat joko merkki sairaudesta tai terveydestä, poikkeavuudesta tai normaaliudesta. Vammaisuus ja vammattomuus ovat näin ollen toisistaan riippuvaisia. Vammaisuuden *kulttuurinen malli* ehdottaa, että sen sijaan, että keskityttäisiin tarkastelemaan vammaisia ihmisiä, voidaan tarkastella laajemmin yhteiskuntaa ja kulttuuria ja niiden roolia siinä ja miten normaaliuden ja poikkeavuuden määritelmät muodostuvat. (mt., 24–25.) Waldschmidt (mt., 25–26) korostaa, että vammaisuus ei ole itsessään ongelmallista, vaan ongelmia aiheuttaa vammaisuuden ja normaaliuden välinen vuorovaikutus, jonka tulisi näin ollen olla myös tutkimuksen kohteena. Tätä lähestymistapaa hyödynnän omassakin tutkimuksessani.

Myös feministinen vammaistutkimus määrittelee vammaisuuden kulttuurisena tulkintana ihmiskehon luonnollisesta vaihtelusta ja kyseenalaistaa oletuksen siitä, että vammaisuus olisi vika tai puute, joka tulisi pyrkiä parantamaan tai poistamaan. Se pyrkii muuttamaan yleisiä käsityksiä vammaisuudesta muun muassa kyseenalaistamalla vammaisuuden stereotyyppioita. (Garland-Thomson 2005, 1557.) Jako vammaisuuden ja vammattomuuden välillä nähdään sortavana järjestelmänä samalla tavoin kuin jaottelu sukupuolen, seksuaalisuuden, etnisyyden, rodun, yhteiskuntaluokan (Garland-Thomson 2011, 18) ja lajin perusteella. Toimintakyvyltään poikkeaviin henkilöihin kohdistuvaa syrjintää kutsutaan *ableismiksi*. Se sisältää oletuksen siitä, että normaalina pidetty toimintakyky on parempi kuin siitä jollain tavalla poikkeava toimintakyky.

Naiskehoille ja vammaisille kehoille osoitettavat sosiaaliset merkitykset ovat monilta osin hyvin samankaltaisia (Garland-Thomson 2017, 19). Vammaisuuden *lääketieteellinen malli* patologisoi vammaisuutta ja määrittää ihmisiä heidän vammojensa kautta. Samaan tapaan myös naisten kehoja on kategorisoitu eri aikoina erilaisten niihin liitettyjen tilojen kuten hysterian, synnytyksen jälkeisen masennuksen ja PMS-oireiden kautta (Goodley 2017, 46). Tämä niin kutsuttu medikalisaatio, jolla tarkoitetaan edellisen kaltaisten ilmiöiden näkemistä lääketieteellistä hoitoa tai ratkaisua vaativina ”ongelmina”, ohjaa näkemään jotkin kehot luonnostaan puutteellisina, heikkoina, passiivisina tai epämuodostuneina (Hall 2016, 42). Kehot, joihin tämä ajattelutapa kohdistuu, vaikuttavat olevan juuri oletetusta normaalista jollain tavalla poikkeavia. *Anomaliassa* tämä pyrkimys poikkeavien kehojen korjaamiseen näkyy erityisesti susien kasvattaman ihmistytön, Kamalan, kohdalla. Tarkastelen Kamalaan hänen elämellisyytensä ja naiseutensa vuoksi kohdistuvia katseita ja asenteita tutkielman alaluvussa 3.1.

Sekä feminismille että vammaistutkimukselle onkin keskeistä kyseenalaistaa joidenkin kehojen normalisointi ja toisten nimeäminen poikkeaviksi (Garland-Thomson 2017, 22). Alice Hallin (2016, 43) mukaan vammaisuuden ja feminismin näkökulmista on mahdollista tarkastella katsomiseen ja ulkonäköön liittyviä tapoja, kuten esimerkiksi ulkonäön muokkaamisen vastaamaan senhetkisiä kauneusihanteita: aasialaistaisille ihmisille tyypillisten silmien ”länsimaalaistaminen”, skolioosin ”korjaaminen” jalkatukien avulla ja rintaimplanttien käyttäminen rintasyöpäleikkauksen jälkeen (lainausmerkit alkuperäisestä

tekstistä). Itse hyödynnän feministisen vammaistutkimuksen näkökulmia tutkielmani luvussa 3 tutkiessani susien kasvattamaan tyttöön, Kamalaan, kohdistuvia katseita. Garland-Thomson (2005, 1579) huomauttaa, että vaikka erilainen tai rajoittunut toimintakyky on usein keskeistä vammaisuuden kokemukselle, ulkonäkö on usein merkittävin sosiaalisesti syrjäyttävä tekijä vammaisuudessa. Kuten Hallin antamien esimerkkien pohjaltakin voidaan todeta, että vamman ”korjaamisessa” ei aina ole kyse toimintakyvyn vahvistamisesta, vaan enemmän poikkeavuuden piilottamisesta.

Feministiseen tutkimuksen piiristä löytyykin katsomiseen liittyviä teorioita, jotka ovat sovellettavissa naiseuden lisäksi myös muilla tavoilla normaalista poikkeaviin kehoihin. Yksi näistä on Laura Mulveyn kehittämän miehinen katse (*male gaze*). Mulveyn (1999) artikkeli tarkasteli miehistä katsetta elokuvissa, mutta käsitettä on sovellettu myös kirjallisuudentutkimuksessa. Mulveyn mukaan katsominen ja siitä seuraava mielihyvä jakautuu perinteisesti aktiiviseen mieshahmoon katsojana ja passiiviseen naishahmoon katseen kohteena. (mt., 837.) Vastaavaa ilmiötä on tarkasteltu myös vammaistutkimuksen piirissä. Rodney Hermeston (2017, 13) käyttää vammaisiin ja ulkoisesti poikkeaviin henkilöihin kohdistuvasta katseesta termiä *normate stare*, jonka olen suomentanut termillä toiseuttava tuijotus. Miehisen katseen tavoin toiseuttava tuijotus jakaa vammaiset ja vammattomat henkilöt passiivisiin katseen kohteisiin ja aktiivisiin katsojiin, mutta siinä missä miehinen katse on seksualisoiva, toiseuttava tuijotus keskittyy kehon normista poikkeaviin piirteisiin.

Katsomiseen liittyy vahvasti myös Laura Millsin (1995) fragmentaarion (*fragmentation*) käsite, joka esittää, että naiskehojen kuvaaminen osiensa kautta johtaa kehojen depersonalisaatioon ja esineellistämiseen. Koska naisia ei esitetä yhtenäisinä, tietoisina olentoina, tapahtumia ei myöskään voida kertoa heidän näkökulmastaan. Naisten rooliksi jää olla mies-fokalisoijan katseen kohteena. (mt., 171–172.) Myös biologisiin vammoihin keskittyvien vammaisuuden mallien voi nähdä toimivan fragmentaation tapaan: henkilön vammaa tarkastellaan erillisenä, fragmenttina, ja samalla vammaisen henkilön kokonaisuus kyseenalaistetaan. Henkilö nähdään vammansa kautta ja sen määrittämänä. Hermestonin (2017, 6) mukaan tämä saattaa kirjallisissa representaatioissa näyttäytyä yksityiskohtaisina ulkonäön ja käytöksen kuvauksina, jotka äärimmäisessä muodossaan johtavat ilmiöön, jota hän kutsuu tekstuaaliseksi tuijotukseksi (*textual staring*).

Feminismin tavoin myös eläintutkimuksen piiristä löytyy vammaistutkimusta soveltaa teoriaa. Nocellan (2016, 339) mukaan niin kutsuttu ekologinen toimintakyky (*eco-ability*) ei näe vammaisuutta lääketieteellisenä tilana, vaan sosiaalisena rakenteena, joka kohdistuu kaikkiin sorrettuihin. Myös esimerkiksi naiset, ei-valkoiset ihmiset ja toisenlajiset eläimet nähdään vammaisina – eli toimintakyvyltään rajoittuneina tai rajoitettuina – yhteiskunnassa, jonka rakenteet ovat patriarkaalisia, rasistisia ja lajistisia eli lajisortoon perustuvia (mt., 339). Ekologinen toimintakyky vie vammaisuuden kulttuurisen mallin ja feministisen vammaistutkimuksen ajatuksia vielä askelen pidemmälle. Waldschmidtin kulttuurinen malli kehottaa siirtämään huomiota vammaisista ihmisistä ja tarkastelemaan laajemmin yhteiskuntaa, mutta korostaa kuitenkin vammaisuutta terveyteen liittyvänä asiana. Feministinen vammaistutkimus taas rinnastaa vammaisuuden muihin sortoa kohtaaviin vähemmistöihin, mutta ei kokoa niitä kaikkia saman termin alle. Ekologinen toimintakyky kattaa näiden aiempien teorioiden vähemmistöt ja lisää mukaan toisenlajiset eläimet. Seuraavaksi esittelen lyhyesti vammaistutkimusta kirjallisuudentutkimuksen kontekstissa.

1.3 Vammaistutkimus ja kirjallisuudentutkimus: aiemman tutkimuksen esittelyä

Esittelen tässä alaluvussa keskeisimpiä vammaistutkimusta ja kirjallisuudentutkimusta yhdistäneitä tutkijoita. Rosemary Garland-Thomson oli yksi ensimmäisistä vammaistutkimusta kirjallisuudentutkimukseen soveltaneista tutkijoista. Vuonna 1997 julkaistussa teoksessaan *Extraordinary Bodies* (Garland-Thomson 2017) Garland-Thomson käsittelee fyysisesti normista poikkeavien kehojen representaatioita kirjallisuudessa ja kulttuurissa. Hän haastaa vammaisuuden käsittelyä ainoastaan lääketieteellisestä näkökulmasta ja nostaa vammaisuuden rodun, etnisyyden, sukupuolen, luokan ja seksuaalisuuden rinnalle yhtenä kulttuurisidonnaisena poikkeavuuden muotona. Myös Garland-Thomsonin teos *Staring: How We Look* (Garland-Thomson 2009) tarkastelee poikkeavia kehoja ja erityisesti niihin kohdistuvia katseita ja tuijotusta. Tuijotus on ele, joka vaatii tarinaa, ja tämä ele kohdistuu usein juuri normaalista poikkeavaan. Tarkastelen poikkeaviin kehoihin kohdistuvia katseita tutkielmani luvussa 3.

Poikkeavuuden yhteys tarinoin ja kertomiseen näyttäytyy myös muiden vammaisuutta ja kirjallisuutta tarkastelleiden tutkijoiden teoksissa. David Mitchell ja Sharon Snyder esittelivät kerronnallisen proteesin (*narrative prosthesis*) käsitteen vuonna 2000 julkaistussa teoksessaan *Narrative Prosthesis: Disability and the Dependencies of Discourse* (Mitchell & Snyder 2000). Käsite kuvastaa kirjallisuuden taipumusta hyödyntää vammaisuutta metaforana ja hahmonluonnin välineenä. Samalla, kun vammaisuutta hyödynnetään kerronnallisena keinona, sivuutetaan kuitenkin useimmiten vammaisuuteen liittyvät sosiaaliset ja poliittiset ulottuvuudet. (Mitchell & Snyder 2013, 222.) *Anomaliassa* lentoemännän vauvan down-syndrooma on merkittävässä osassa lentoemännän tarinaa ja hänen kehitystään ja ratkaisujaan henkilöhahmona. Vauva itse ei ole tarinassa mukana merkittävällä tavalla, mikä ohjaisi tulkitsemaan vammaisuuden kerronnallisena proteesina. Teos kuitenkin käsittelee myös vammaisuuteen liittyviä sosiaalisia kysymyksiä osana lentoemännän tarinaa. Käsitelen aihetta tarkemmin tutkielman alaluvussa 2.2.

Rodney Hermeston hahmotteli ensimmäisenä kriittisen stilistisen vammaistutkimuksen mallia, joka hyödyntää tyylintutkimuksessa käytettyjä käsitteitä ja metodeja vammaisuuden representaatioiden tutkimisessa vuonna 2017 ilmestyneessä artikkelissaan *Critical Stylistics of Disability* (Hermeston 2017). Artikkelissaan Hermeston nimeää vammaisuuden tutkimisen kannalta mahdollisiksi tutkimuskohteiksi teksteissä esimerkiksi vammaisuuden ja vammaisten hyödyntämisen metaforina (vrt. Mitchell & Snyder 2000) ja kuvailun. Hänen mukaansa on olennaista kiinnittää huomiota myös siihen, kuka vammaisuudesta kertovissa teksteissä toimii kertojana ja mikä on tämän suhde vammaisuuteen (Hermeston 2017, 11). Lisäksi Hermeston listaa 11 vammaisuuden stereotyyppiä, jotka esiintyvät niin kirjallisuudessa kuin esimerkiksi mediassa: säällittävä vammaisen hahmo, vammaisen hahmo väkivallan kohteena, paha vammaisen hahmo, vammaisen hahmo kuriositeettina, yli-inhimillisiä kykyjä omaava vammaisen hahmo, vammaisen hahmo naurun kohteena, vammaisen hahmo omana pahimpana vihollisenaan, vammaisen hahmo taakkana, seksuaalisuudeltaan poikkeava vammaisen hahmo, arkisiin aktiviteetteihin kykenemätön vammaisen hahmo ja normaalina esitettävä vammaisen hahmo (mt., 6–8). *Anomaliassa* stereotyypeistä esille nousevat esimerkiksi ”vammaisen hahmo kuriositeettina” (ks. alaluku 3.1) ja ”vammaisen hahmo taakkana” (ks. alaluku 2.1).

Suomessa vammaisuutta on tarkasteltu kirjallisuudentutkimuksessa vielä melko vähän. Howard Sklar on tutkinut kehitysvammaisuutta (Sklar 2012, 2013a, 2013b, 2015, 2019, 2020) sekä vammaisuutta ja sympatiaa (Sklar 2011) kirjallisuudessa.

Vammaisuutta on kirjallisuudentutkimuksessa lähestytty perinteisesti epänormaaliuden kautta, ja tutkimus on painottunut erityisesti fyysiseen vammaisuuteen ja vammaisuuden representaatioihin. Omassa tutkimuksessani tarkastelen myös ymmärrystä normaaliudesta ja keskityn erityisesti tutkimaan poikkeavan ja normaalin välistä suhdetta. Sovellan vammaisuuden teorioita myös muunlaisen (epä)normaaliuden kuten inhimillisen ja ei-inhimillisen suhteiden tarkasteluun.

1.4 Tutkielman rakenteesta

Tutkielma jakautuu neljään analyysilukuun. Luvussa 2 keskityn tutkimaan *Anomalian* toisen luvun ”Lentoemännän kirjan” henkilöhahmojen ja hahmokertojan asenteita poikkeavuutta kohtaan. Hyödynnän analyysissäni erityisesti Mieke Balin (2017) teorioita persoonallisista ja persoonattomista kielellisistä piirteistä ja erilaisista puheen esittämisen tavoista sekä James Phelanin (2005) teoriaa epäluotettavista kertojista.

Luvussa 3 siirryn käsittelemään tapoja, joilla käsityksiä (epä)normaaliudesta rakennetaan fokalisaation ja kuvauksen avulla. Näidenkin osalta seuraan Balin (2017) teorioita. Yhdistän analyysiini myös katsomiseen liittyviä teorioita feministisen ja vammaistutkimuksen piiristä: toiseuttava tuijotus (Hermeston 2017), miehinen katse (Mulvey 1999) ja fragmentaatio (Mills 1995). Analysoin tässä luvussa kohdeteokseni lukuja ”Ensimmäinen Kamalan kirja” ja ”Baby P:n kirja” ja erityisesti Kamalan ja Peterin hahmoja.

Luvussa 4 siirryn kertomuksentutkimuksellisista kysymyksistä tarkastelemaan (epä)normaaliuden kannalta keskeisiä temaattisia kysymyksiä: puhekykyä, kieltä ja toimijuutta. Analyysini keskittyy tässäkin luvussa Kamalan ja Peterin hahmojen tarkasteluun mutta eri näkökulmasta: kahtena puhekyvyltään ja näin ollen toimintakyvyltään rajoittuneena hahmona.

Luvussa 5 keskityn pohtimaan *Anomalian* kokonaisideologiaa: millä tavoin teoksessa suhtaudutaan normaaliuteen ja poikkeavuuteen, ja millaisia yhteiskunnallisia käsityksiä vahvistetaan ja millaisia kritisoidaan? Hahmottelen teoksen kokonaisideologiaan liittyviä kysymyksiä myös aiemmissa luvuissa. Tässä luvussa nostan kuitenkin esiin teoksen eksplisiittisimmin ideologisia kohtia. Aloitan teoksen prologista ”Korkea veisu”, joka esittelee teoksen keskeisiä teemoja: kielen ja puheen merkitys, ihmisen ja toisenlajisten eläinten välinen arvojärjestys, väkivalta. Seuraavaksi käsittelem ideologisuutta epänarratiivisessa ”Vauvaevankeliumi”-luvussa. Lopuksi esittelen teoksen päätöslukua ”Ilmestys” ja loppuratkaisun suhdetta kokonaisideologiaan.

2 Määrittelyn valta: kertojien ja henkilöhahmojen käsitykset (epä)normaalista

Käsitykset (epä)normaaliudesta ovat subjektiivisia. *Anomaliassa* päästetään ääneen useampi kertoja ja lukuisia henkilöhahmoja, joilla jokaisella on oma käsityksensä siitä, mikä on normaalia ja mikä poikkeavaa. Tässä luvussa tutkin, millaisia käsityksiä kertoja ja henkilöhahmot esittävät romaanin luvussa ”Lentoemännän kirja”: kenen näkemykset nostetaan esiin, ja miten nämä näkemykset suhteutuvat teoksen kokonaisuuteen? Hyödynnän analyysissäni Mieke Balin teorioita kertojista ja puhujan tunnistamisesta.

Kertojia voidaan luokitella useammilla kriteereillä. Bal jaottelee kertojat kahteen eri tyyppiin sen mukaan, osallistuvatko ne kertomuksen tapahtumiin, eli ovatko kertojat myös tarinan henkilöhahmoja. Hän käyttää näistä tyypeistä termejä ulkoinen kertoja (*external narrator*) ja hahmokertoja (*character-bound narrator*). Ulkoinen kertoja ei esiinny tarinassa henkilöhahmona (Bal 2017, 13) ja vastaa Genetten heterodiegeettistä kertojaa tai niin kutsuttua hän-kertojaa. *Anomaliassa* esimerkiksi ”Ensimmäinen Kamalan kirja” ja ”Ilmestys”-lukujen kertojat ovat ulkoisia kertojia. Hahmokertoja puolestaan toimii sekä kertojana että osallistuu tarinan tapahtumiin henkilöhahmona (mt., 13) ja vastaa näin Genetten homodiegeettistä kertojaa tai minä-kertojaa. Tässä luvussa käsittelemäni ”Lentoemännän kirjan” kertoja on hahmokertoja. Bal näkee kertojat funktiona, joka tuottaa kertomuksen tekstin. Hänen mukaansa kaikki kertojat ovat myös pohjimmiltaan ”minäkertojia”. Myös hänmuodossa kirjoitetun tekstin taustalla on puhuja, minä. (mt., 12–13.) Bal jakaa ulkoiset kertojat myös havaittaviin (*perceptible*) ja havaitsemattomiin (*nonperceptible*) kertojiin. Havaittava ulkoinen kertoja identifioi itsensä tekstissä eli viittaa itseensä sanalla ”minä”, vaikka ei osallistuisikaan tarinan tapahtumiin henkilöhahmona, kun taas havaitsematon kertoja ei identifioi itseään eikä osallistu tarinan tapahtumiin. (mt., 19.)

Koska *Anomaliassa* on lukuisia kertojia ja henkilöhahmoja, joilla on hyvin erilaisia ideologioita, on olennaista osoittaa, kenen esittämiä erilaiset käsitykset ovat. Bal ⁽²⁰¹⁷⁾ erottelee erilaisia tapoja esittää puhetta seuraavasti: suora esitys, epäsuora esitys, vapaa epäsuora esitys ja kertojan teksti. Suoran esityksen (*direct discourse*) kohdalla kertoja osoittaa selvästi, että kyseessä on jonkin henkilöhahmon puhe esimerkiksi puhetta kuvaavien verbien ja

lainausmerkkien avulla, jolloin lukija tulkitsee suoran esityksen tarkkana lainauksena puhujan sanoista. (mt., 36, 48.) Epäsuora esitys (*indirect discourse*) esitetään Balin termin korkeammalla kerronnan tasolla kuin se on puhuttu (mt., 46). Epäsuoran esityksen merkinä on siis suoran esityksen tavoin puhetta kuvaava verbi (mt., 46), mutta puhe esitetään kertojan, ei suoraan henkilöhahmon itsensä toimesta. Vapaa epäsuora esitys (*free indirect discourse*) eroaa epäsuorasta esityksestä siten, että kertojan esittämien sanojen ei ole suoraan ilmaistu olevan henkilöhahmon puhumia. Kertojan tekstiä on kaikki teksti, jossa ei esitetä henkilöhahmon puhetta (tai ajatuksia), vaan sanat ovat kertojan omia (mt., 47).

Balin mukaan merkkejä siitä, että kyseessä on henkilöhahmon puheen tai ajatusten representaatio ovat esimerkiksi selvä yksilöllinen ja tiettyyn hahmoon liitettävissä oleva tyyli, tarinan etenemisen kannalta epäolennaiset yksityiskohdat sekä henkilöhahmoon viittaavat persoonallisen kielellisen tilanteen (*personal language situation*) merkit (Bal 2017, 47). Tilanteet, joissa esitetään puhujan ja kuulijan välistä kontaktia, puhetta, ovat Balin mukaan persoonallisia kielellisiä tilanteita. Persoonattomissa kielellisissä tilanteissa (*impersonal language situation*) taas kuvataan hahmojen toimintaa. (mt., 44) Kertojan tekstissä henkilöhahmon puhe esitetään toimintana, eikä puheen sisältöä, sanoja, mainita lainkaan, joten kyseessä on persoonaton kielellinen tilanne. (mt., 49). Merkkejä persoonallisesta kielellisestä tilanteesta ovat esimerkiksi tunnetta ilmaisevat sanat ja huudahdukset sekä epävarmuutta ilmaisevat sanat (mt., 45).

Tutkielmani kuluessa vastaan kysymykseen siitä, millainen kuva normaaliudesta ja epänormaaliudesta teoksessa muodostuu. Tätä tarkastellessani puhun teoksen kokonaisideologiasta eli siitä, millaisia asenteita ja käsityksiä teoksesta lukijalle välittyy. Vaikka *Anomaliassa* on lukuisia kertojia ja henkilöhahmoja, joilla on toisistaan poikkeavia asenteita, näiden kaikkien joukosta hahmottuu kuitenkin koko teoksen läpäisevä ideologia, joka vastaa joidenkin teoksessa kuultavien äänien ideologiaa ja poikkeaa toisista. Siitä, miten tällaiseen teoksen kokonaisuuteen, josta on käytetty muun muassa termiä sisäistekijä (*implied author*), tulisi suhtautua, on käyty runsaasti keskustelua, jota esimerkiksi James Phelan esittelee (Phelan 2005, 38–49). Mieke Bal (2017, 61) pitää sisäistekijä ongelmallisena terminä, eikä pidä sen tutkimista olennaisena. Hänen ymmärryksensä mukaan sisäistekijä muodostuu tekstin merkitysten tutkimisen seurauksena, eikä ole sen lähde (mt., 61). Balin

tavoin tulkitseen teoksen kokonaisideologian – tai sisäistekijän – tekstin luennan perusteella tehdyksi päätelmäksi. Koen kuitenkin, että kokonaisideologian tutkiminen on oman tutkimukseni kannalta olennaista, jotta on mahdollista saada käsitys teoksen suhtautumisesta (epä)normaaliin.

Tässä luvussa tarkastelen aluksi ”Lentoemännän kirja” -luvun henkilöhahmojen asenteita normaaliin ja poikkeavaan alaluvussa 2.1. Sen jälkeen siirryn tutkimaan saman luvun hahmokertojaa ja tämän epäluotettavuuden merkitystä lukijalle välittyviin käsityksiin (epä)normaalista.

2.1 Kuka puhuu? Kertojan ja henkilöhahmojen ideologisuus ja puheen vapaa epäsuora esitys

Anomalian kertojilla ja henkilöhahmoilla on keskenään hyvin erilaisia ideologioita ja asenteita. Toisinaan on haastavaa määritellä, kenen ideologia tekstissä milloinkin nousee esiin. Näin on esimerkiksi tilanteissa, joissa puheen tai ajatusten esittäjää ei ole osoitettu yksiselitteisesti. Henkilöhahmon puheen tai ajatusten vapaa epäsuora esitystä on ajoittain vaikeaa erottaa kertojan tekstistä eli hahmottaa, ovatko kertojan esittämät sanat kertojan vai henkilöhahmon puhumia.

Myös henkilöhahmot, jotka eivät toimi kertojan roolissa, saattavat esittää omia ideologisia kommenttejaan kertojan suodattamina. Tässä alaluvussa tutkin henkilöhahmojen asenteiden esittämistä vapaan epäsuoran esityksen kautta. Kiinnitän erityistä huomiota siihen, miten puheen vapaan epäsuoran esityksen kohdalla on mahdollista tunnistaa, kenen sanoja kuvataan ja kenen asenteista on näin ollen kyse. Tarkastelen myös, miten kertoja osoittaa omaa suhtautumistaan muiden henkilöhahmojen esittämiin asenteisiin. Analysoin kahden ”Lentoemännän kirja” -luvussa esiintyvän henkilöhahmon suhtautumista sikiön geneettiseen poikkeavuuteen ja aborttiin¹ sekä tapaa, jolla hahmokertoja eli lentoemäntä esittää näitä asenteita ja omaa suhtautumistaan niihin.

¹ Aborttiin ja sen oikeutukseen liittyvät kysymykset ovat tutkimuksen kirjoittamishetkellä maailmanlaajuisesti hyvin ajankohtaisia, kun esimerkiksi Yhdysvalloissa aborttioikeutta on rajoitettu rajusti useissa osavaltioissa.

”Lentoemännän kirja” -luvun hahmokertoja, nimettömäksi jäävä lentoemäntä, saa kuulla odottavansa lasta, jolla on Downin syndrooma. Luvussa käsitellään sikiön vammaisuuteen liittyviä asenteita lentoemännän, hänen lääkärinsä ja hänen kollegansa Tamaran reaktioiden kautta. Asenteissa näkyy runsaasti yhtymäkohtia vammaisuuden *yksilölähtöisen ja sosiaalisen mallin* esittelemiin tapoihin nähä ja arvottaa poikkeavuutta (ks. luku 1.2). Normaalialue ja poikkeavaa koskevien käsitysten kehittymisen kannalta on olennaista, millaisille asenteille annetaan tilaa, ja miten näihin asenteisiin teoksen kokonaisuudessa suhtaudutaan. Yksittäisen henkilöihahmon asenne ei heijasta koko teoksen ideologiaa, mutta hahmon asenteisiin suhtautuminen ja niiden käsittely jättää lukijalle käsityksen tästä. Erityisesti vammaisuuden kohdalla representaatiolla ja teoksen kokonaisuuden muodostamalla asenteella on merkitystä, sillä vammaisuuden representaatiot ovat yleisesti stereotyyppisiä.

”Lentoemännän kirja” -luvussa lapsen vammaisuutta ja aborttiin liittyviä kysymyksiä käsitellään erityisesti kahden keskustelun kautta: ensimmäinen keskustelu käydään lentoemännän ja häntä hoitavan lääkärin ja toinen lentoemännän ja hänen kollegansa Tamaran välillä. Kumpikin keskustelu on kerrottu lähes täysin vapaan epäsuoran esityksen muodossa. Ajoittain kuitenkin myös siteerataan suoraan muiden henkilöihahmojen puhetta. Lentoemäntä toimii tilanteissa hahmokertojana, ja tilanteet myös fokalisoidaan lentoemännän henkilöihahmon kautta. Tästä huolimatta lentoemännän omat tunteet ja ajatukset lapsensa vammaisuudesta jäävät taka-alalle, ja hänen keskustelukumppaneidensa asenteet saavat kerronnassa paljon enemmän tilaa. Lentoemäntä itse jää tilanteessa ikään kuin tarkkailijan rooliin ja muiden reaktioiden raportoijaksi. Seuraavaksi tarkastelen näitä kahta keskustelua tarkemmin.

Keskustelu lääkärin kanssa: lääketieteellinen näkökulma vammaisuuteen

Lentoemännän keskustelu lääkärin kanssa jakautuu oikeastaan kahteen eri keskusteluun. Ensimmäinen keskustelu tapahtuu lääkärin vastaanotolla, jonne lentoemäntä saapuu

Haluan korostaa, että kannatan ehdottomasti jokaisen oikeutta päättää siitä, onko halukas jatkamaan alkanutta raskautta. Mitkään tässä luvussa esittämäni ajatukset eivät muuta sitä, että raskaana olevalla henkilöllä on oikeus keskeyttää raskaus riippumatta siitä, miksi hän on tähän päätökseen tullut.

kuulemaan lapsivesipunktion tuloksia. Lääkärin asenne poikkeavuutta kohtaan käy hyvin selvästi ilmi jo ennen kuin hän on ehtinyt kertoa tutkimuksen tuloksia: ”Ennen kuin ehdin tervehtiä [lääkäri] sanoo, että hänellä on minulle ihan kamalan huonoja uutisia.” (*Anomalia*, 37.) Lääkäri sivuuttaa tyypillisen sosiaalisen konvention, tervehtimisen, mikä osoittaa hänen järkytystään uutisista, joita hän on potilaalleen jakamassa. Lääkärin näkökulmasta lapsen vammaisuus on tragedia: toisin sanoen lääkäri seuraa vammaisuuden lääketieteellisen mallin esittelemää asennetta.

Lääkärin lääketieteellinen lähestyminen näkyy myös tavassa, jolla hän kertoo lentoemännälle, mitä hänen huonot uutisensa ovat. Katkelmassa lääkärin ja kertojan sanat sekoittuvat, mikä saa aikaan vaikutelman siitä, että lentoemännällä on vaikeuksia ymmärtää lääkärin käyttämää lääketieteellistä jargonia:

Hän kysyy, ymmärrätkö. Ei, en ymmärrä. Hän ei puhu minun kieltäni. – –

Hän jatkaa.

Lapsivesi, istukka, niskapoimu, kromosomihäiriö.

Niskapoimu, moskavesi, vauvannukka, häiriö.

Istukka, niskatukka, lapsirukka, vesipoimu.

Imukukka, vesikello, nisupulla.

Pesuvesi, istualas, otakahvi, menijo.

(*Anomalia*, 38.)

Kertoja rinnastaa lääkärin käyttämän sanaston vieraaseen kieleen, mikä korostaa hetkellistä kommunikaatiokatkosta heidän välillään. Kun lääkäri jatkaa puhettaan, kertoja ei kykene sisäistämään kaikkea tämän sanomaa, vaan poimii lääkärin puheesta yksittäisiä sanoja ja pyrkii löytämään niistä jotain tunnistettavaa, jotain omalla kielellään ymmärrettävää. Ensimmäinen neljän sanan lista koostuukin selvästi lääkärin käyttämistä, lääketieteellisistä termeistä. Seuraavat sanalistat puolestaan siirtyvät lääketieteellisestä kielestä kansanomaisempiin sanoihin, mikä ohjaa tulkitsemaan ne hahmokertojan omien ajatusten kuvauksena. Jokaisella rivillä muuttuvat sanalistat muokkaavat ja yhdistelevät lääkärin puheesta poimittuja sanoja kertojan omasta kokemusmaailmasta tutumpiin sanoihin. Katkelman viimeisellä rivillä kahdesta erillisestä sanasta muodostuneet sanat ”istualas” ja

”otakahvi” saattaisivat olla jälleen lääkärin puhetta – jonkinlaisia rauhoittavaksi tarkoitettuja käskyjä – kertojan mielen läpi suodatettuna. Katkelma antaa vaikutelman hämmentyneen ja mahdollisesti järkyttyneen mielen pyrkimyksestä ymmärtää kuulemaansa. Kun kertoja vihdoinkin kykenee keskittymään lääkärin sanoihin, ne esitetään suorana esityksenä:

”Sikiöllä on trisomia 21. Kromosomissa 21 on kolme kromosomia.”

Ai jaa. Montako niitä pitäisi olla. Ai kaksi vai. Eikö kolme on parempi kuin kaksi. Mikä on ongelma. Eikö vauva synnykään. Minä kun jo totuin ajatukseen.

(*Anomalia*, 38.)

Suoran lainauksen käyttö antaa vaikutelman siitä, että kertoja ei edelleenkään ymmärrä lääkärin sanoja, eikä siksi osaa esittää niitä omin sanoin. Loppuosa katkelmasta koostuu kertojan omista sanoista. On kuitenkin hieman epäselvää, onko kyseessä ajatusten vai puheen esitys. Suurin osa lauseista muistuttaa muodoltaan kysymyksiä, mutta niitä ei ole osoitettu kysymyksiksi kysymysmerkin avulla. Tämä antaa vaikutelman siitä, että kertoja ei halua saada tai oletta saavansa vastauksia itseään mietityttäviin kysymyksiin. Lauseet näyttäytyvät enemmän toteamuksina – hiljaisena, itsenäisenä pohdintana – kuin ääneen lausuttuina kysymyksinä. Tulkintaa katkelmasta ajatusten epäsuorana esityksenä tukee se, että jos kyseessä onkin keskustelu, kertoja esittää siitä vain oman puolensa. Ainoa pohdinta, johon kertoja vaikuttaa saavan vastauksen, on ”montako niitä pitäisi olla”, ja tähänkin vastaus selviää epäsuorasti kertojan seuraavasta itselausumasta lauseesta. Voidaan ajatella, että kertoja joko kuvaa tässä omia ajatuksiaan ja kuulee sattumalta vastauksen yhteen kysymykseensä, tai hän on haluton tai kykenemätön prosessoimaan lääkärin puolta dialogista.

Keskustelun edetessä kertojan omat ajatukset siirtyvät kuitenkin selvemmin taustalle, ja hän alkaa omaksua lääkärin sanomaa. Tämä heijastaa kenties kertojan omaa epävarmuutta tilanteessa. Siinä, missä hän yrittää vasta ymmärtää tilannetta, lääkärillä on valmiina selvä mielipide siitä, miten tilanteessa tulisi toimia:

Hänen mielestään tiedämme nyt, miten reagoimme. En minä vaan tiedä. En reagoi millään tavalla. Eikä lääkärinkään. Minä kysyn asiallisesti, mitä sitten.

Abortti, lääkäri sanoo. Abortoidaan. Siisti merkintä epämuodostumarekisteriin. Abortoitu seitsemännellätoista raskausviikolla merkittävän kromosomihäiriön vuoksi. Niin sinne kirjoitetaan. (*Anomalia*, 39.)

Kertojan epävarmuus tilanteessa näkyy kerronnan tavan muuttumisessa. Ensimmäisessä virkkeessä kertoja kuvaa epäsuorasti lääkärin sanoja persoonattomassa kielellisessä tilanteessa, jonka merkinä on yksikön kolmannen persoonan käyttö (Bal 2017, 45). Minä-persoonapronominin käyttö paljastaa toisen lauseen olevan kertojan oman puheen tai ajatusten kuvausta, ja kaksi seuraavaa ovat toimintaa kuvaavaa kertojan tekstiä. Katkelman alussa kertoja on siis hyvin selvästi kontrollissa kerronnasta. Seuraavissa kahdessa virkkeessä kertoja vaikuttaa lainaavan suoraan ensin omaa ja sitten lääkärin puhetta. Johtolauseet osoittavat selvästi, kenen sanoista on kyse. Katkelman loppuosassa taas puhujaa ei ole selvästi indikoitu. Virkkeissä käytetty lääketieteellinen kieli kuitenkin paljastaa virkkeet persoonalliseksi kielelliseksi tilanteeksi (mt., 47) eli lääkärin puheen vapaaksi epäsuoraksi esitykseksi. Kertojalla itsellään ei ole ratkaisua siihen, miten tilanteessa tulisi reagoida, joten hän päätyy toistamaan lääkärin sanoja.

Lääkärin vammaisuuden lääketieteelliseen malliin pohjautuva asenne paistaa läpi tässäkin katkelmassa. Hän näkee vammaisuuden asiana, joka tulee korjata ja parantaa – tai jos se ei ole korjattavissa, tulee löytää jokin muu ratkaisu. Tässä tilanteessa lääkärin ratkaisu on abortti. Hän suhtautuu asiaan hyvin kliinisesti ja ohittaa täysin aborttiin liittyvän ruumiillisuuden keskittymällä heti puhumaan sitä seuraavasta paperityöstä. Puhuessaan itse toimenpiteestä lääkäri puhuu passiivissa ("Abortoidaan."), eikä abortilla hänen kuvauksessaan ole tekijää eikä kohdetta. Abortti liittyy vahvasti sekä naisten että vammaisten ihmisten oikeuksiin. Feministisestä näkökulmasta keskiössä on raskaana olevan oikeus päättää omasta kehostaan. Lääkäri kuitenkin ohittaa tämän oikeuden esittämällä oman lääketieteellisen mielipiteensä ainoana oikeana vaihtoehtona. Hän käyttää monikon ensimmäistä persoonaa ohjaten lentoemäntää reagoimaan asiaan tietyllä tavalla: "Hänen mielestään tiedämme nyt, miten reagoimme." Me-muodon voi nähdä empaattisena: hän ja potilas ovat tilanteessa yhdessä. Tässä tapauksessa me-muoto kuitenkin lähinnä vahvistaa vaikutelmaa siitä, että lääkäri ajattelee oman ajattelutapansa olevan ainoa oikea ja kertojan

jakavan sen. Lääkärin ja kertojan seuraavassa keskustelussa käy kuitenkin ilmi, että kertoja ei koe lääkärin ratkaisua itselleen oikeana:

Vihdoinkin, lääkäri huudahtaa kun soitan hänelle. Kerron asiani. Hän sanoo, etten ilmeisesti ole ajatellut kysymystä ihan joka kannalta. Yli puolet kromosomihäiriöistä sikiötä kantavista naisista päätyy aborttiin. Haluanko todella kuulua hangoittelevaan vähemmistöön. Olenko ottanut huomioon esimerkiksi terveysseikat. Lapsi ei synny pelkästään kehitysvammaiseksi, vaan sillä on suuri todennäköisyys saada myös muita sairauksia. Hän luettelee tilastoja. Synnynnäinen sydänvika jopa viidelläkymmenellä prosentilla. Hidas kasvu, oppimisvaikeudet. Näkö- ja kuulovammat. Infektioriski. Ruuansulatuskanavan ongelmat. Alzheimer, dementia, depressio, epilepsia. Latuskajalkaisuus, lonkkaviat, polviviat. Kilpirauhasen häiriöt, purentavirheet.
(*Anomalia*, 43.)

Kertoja ei kerro suoraan, mikä hänen lääkärille kertomansa asia on. Lääkärin reaktio kuitenkin paljastaa, että kertoja on päättänyt olla seuraamatta hänen neuvoaan, eikä aio tehdä aborttia. Tämä katkelma on suurelta osin lääkärin puheen vapaata epäsuoraa lainausta. Edellisen katkelman tavoin osoituksena persoonallisesta kielellisestä tilanteesta ja siten siitä, että kyseessä on juuri lääkärin puhe, toimii lääkärin puhetyylille tyypillinen lääketieteellinen jargon (Bal 2017, 47). Katkelmassa nousee esiin jälleen yksi vammaisuuden lääketieteellisen mallin mukainen ajattelutapa: vammaisuuden näkeminen ennen kaikkea vamman kautta (Goodley 2017, 12). Lääkäri ei näe kertojan sikiötä mahdollisena kokonaisuena yksilönä vaan yksinomaan ”kromosomihäiriöisenä”. Mahdollisten sairauksien luetteloiminen vahvistaa vaikutelmaa siitä, että lääkäri näkee vain vammat ja sairaudet, ei ihmistä niiden takana. Tämän voi nähdä yhtenä esimerkkinä fragmentaatiosta. Termi on alun perin kehitetty kuvaamaan tapaa, jolla naiskehojen kuvaaminen osiensa kautta johtaa naisten esineellistämiseen ja heidän toimijuutensa kieltämiseen. (Mills 1995). Sama vaikutus voidaan kuitenkin nähdä, kun vammaista kehoa keskitytään kuvaamaan vain sairauksien ja vammojen kautta. Käsittelen fragmentaatiota lisää luvussa 3.

Vaikka kertoja antaa katkelman alussa vaikutelman siitä, että on tehnyt päätöksen olla tekemättä aborttia, katkelman kerrontaratkaisut antavat edelleen vaikutelman kertojan epävarmuudesta. Vaikuttaa siltä, että kertoja jopa välttelee omien ajatustensa, sanojensa tai tunteidensa raportoimista. Kertoja antaa katkelmassa paljon tilaa lääkärin puheelle, eikä katkelman alun jälkeen esitetä lainkaan kertojan omaa puhetta. Sen sijaan kertoja vaikuttaa ottavan joitain sanoja omikseen muuttamalla lääkärin oletettavasti yksikön 2. persoonassa esittämät kysymykset yksikön 1. persoonaan. Kertoja ei varsinaisesti esitä näitä kysymyksiä kysymyksinä, koska niistä puuttuu kysymysmerkit. Kertoja saattaakin esittää kysymykset toteamuksen muodossa, koska hän tulkitsee, että lääkäri ei oleta saavansa vastauksia tai koska tulkitsee, että lääkärin mielestä on olemassa vain yksi oikea vastaus.

Vammaisuuteen liittyvät kysymykset eivät kosketa pelkästään yksilöitä. Lääkäri nostaa myös tämän näkökulman esiin yrittäessään suostutella kertojaa toimimaan hänen oikeaksi näkemällään tavalla: ”Hänen mielestään teen itsekkään valinnan. Poikkeavien yksilöiden erityistarpeet tulevat yhteiskunnalle kalliiksi. Vastaan, että niin tulevat hävittäjälentokoneetkin.” (*Anomalia*, 44.) Päätös vammaisen lapsen pitämisestä ei kuulu lääkärin mielestä ainoastaan odottajalle itselleen, vaan se koskettaa koko yhteiskuntaa. Lääkärin asenteessa toistuu yksi Rodney Hermestonin (2017, 7) esittelemistä vammaisuuden stereotyypeistä: vammaisen ihminen taakkana muille ihmisille ja yhteiskunnalle (ks. luku 1.3). Poikkeavuutensa vuoksi lapsi muuttuu lääkärin – ja yhteiskunnan – silmissä taakaksi jo ennen syntymäänsä. Kertoja osoittaa vastauksellaan, kuinka yhteiskunnan varojen käyttäminen on arvovalinta. Kertojan keskustelu kollegansa Tamaran kanssa nostaa laajemmin esiin vammaisuuden sosiaalisena kysymyksenä.

Keskustelu Tamaran kanssa: moraalinen ja sosiaalinen näkökulma vammaisuuteen

Kertojan keskustelu kollegansa Tamaran kanssa kuvastaa vielä voimakkaammin negatiivista ja ennakkoluuloista suhtautumista vammaisuuteen. Kertoja kertoo kollegalleen lääkärikäynnistään ja lääkärin suosituksesta tehdä abortti. Tamara on hyvin aborttivastainen, mutta kuullessaan lapsen vammaisuudesta hän muuttaa kantaansa täysin. Lääkärin tavoin Tamara näkee vammaisuuden yksilön henkilökohtaisena tragediana, mutta lääketieteellisen selityksen sijaan hän näkee vammaisuuden moraalisenä virheenä. Dan Goodleyn mukaan

vammaisuuden ymmärtäminen moraalisuuden kautta, eräänlaisena moraalisenä virheenä, on vammaisuuden ymmärtämisen tavoista vanhin, ja maailmanlaajuisesti sen voi edelleen sanoa olevan niistä vallitseva. Tässä mallissa vammaisuuden nähdään olevan seurausta yksilön tai tämän perheen moraalisesta virheestä tai synneistä, mikä johtaa siihen, että vammaisuus nähdään häpeällisenä. (Goodley 2017, 7.) Kertojan ja Tamaran keskustelussa nousee esiin myös piirteitä vammaisuuden sosiaalisesta mallista, joka näkee vammaisuuden seurauksena ympäristön saavuttamattomuudesta. (ks. luku 1.2) Itse romanitaustansa (*Anomalia*, 19) vuoksi syrjintää kokenut Tamara näkee yhteiskunnan poikkeaviin kohdistuvat esteet, mutta sen sijaan, että hän painottaisi yhteiskunnan tarvetta muuttua, hän lääkärin tavoin kokee, että poikkeavuudesta pitäisi pyrkiä eroon.

Ajatus vammaisuudesta rangaistuksena ja seurauksena moraalisesta virheestä liittyy myös uskonnolliseen ajatteluun, joka näkyy Tamaran ajatusmaailmassa voimakkaana. Seuraava katkelma on lentoemännän ja Tamaran välinen keskustelu, joka seuraa lentoemännän mainintaa mahdollisen abortin tekemisestä. Analysoin ensin keskustelun alun, joka paljastaa Tamaran suhtautumisen aborttiin, ja siirryn sitten osaan, jossa hän saa kuulla lapsen vammaisuudesta.

Tamara melkein sylkee päälleni. Hänen mielestään abortti on murha. Jokaisella lapsella on oikeus elämään. Abortti on hirveä synti. Viattoman teloitus. Avuttoman tappaminen. Ihmisellä on jo kohdussa oma sydän, oma mieli, ihmisoikeudet. Se on hän. Tamara ei käsitä, mitä niin paha on syntymätön lapsi voinut tehdä, että ansaitsee kuolla.

Sillä on down, sanon. Downin oireyhtymä. Yleisvammaisuus. Sitä trisomia 21 tarkoittaa. (*Anomalia*, 41.)

Koska katkelma on kerrottu vapaan epäsuoran esityksen muodossa, ei siinä osoiteta suoraan, kenen sanoja ja käsityksiä abortista esitetään ja millä tarkkuudella. Katkelman ensimmäinen virke on kertojan tekstiä, jossa ei ole puheen esitystä. Virke kuvastaa, kuinka voimakkaasti Tamara reagoi mainintaan abortista. Sana ”melkein” ohjaa näkemään halun sylkeä kertojan tulkintana, sillä hahmokertoja ei pääse Tamaran päähän sisään, eikä voi tietää tämän todellisia aikeita. Halu sylkeä on hyvin kehollinen reaktio, joka yhdistyy hyvin negatiivisiin, inhon ja

halveksunnan tunteisiin. Toinen mahdollinen tulkinta on, että Tamara sylkeminen viittaa syljen lentämiseen Tamaran huutaessa, mikä viittaa myös hyvin aggressiiviseen ja tunteelliseen reaktioon. Kertoja keskittyy tässä kuvailemaan toimintaa, ja jättää vastuun tulkinnasta lukijalle. Tämä saa aikaan vaikutelman siitä, että kertoja välttelee kaikkia asiaan liittyviä tunteita – olivat kyseessä sitten hänen omansa tai muiden tunteet.

Katkelman toinen virke paljastaa, että syy Tamaran voimakkaalle reaktiolle on hänen asenteensa aborttia kohtaan. Virkkeestä ei kuitenkaan käy suoraan selväksi, sanooko hän tämän ääneen tässä tilanteessa, vai tietääkö kertoja Tamaran mielipiteen esimerkiksi aiempien keskustelujen pohjalta, jolloin kyseessä olisi kertojan tulkinta reaktion syystä. Abortin kuvaaminen murhana on tuttua monien uskonnollisten ja konservatiivisten pro life -aktivistien retoriikasta. Seuraavat kuusi virkettä jatkavat samaa retoriikkaa ja ovat hyvin spesifejä. Niiden voidaan tulkita olevan Tamaran puheen vapaata epäsuoraa esitystä. Persoonallisesta kielellisestä tilanteesta kertovat Tamaran ideologiaa heijasteleva tyyli ja kerronnan etenemisen kannalta epäolennainen toisto (Bal 2017, 47). Tätä tulkintaa vahvistaa myös se, että jos kyseessä olisi kertojan oma näkemys aborttia kohtaan, se olisi todennäköisesti noussut esiin jo edeltävässä keskustelussa lääkärin kanssa.

Tamara käyttää abortista hyvin voimakkaita sanoja ”murha” ja ”synti”. Sanat kuvastavat tunteellista suhtautumista asiaan – hyvin päinvastaista näkökulmaa verrattuna lääkärin lääketieteelliseen ajatteluun. Erityisesti sanojen ”viaton” ja ”teloitus” sekä ”avuton” ja ”tappaminen” rinnastus korostaa kokemusta siitä, että kyseessä on oikean ja väärän välinen vastakkainasettelu. Koska vapaassa epäsuorassa esityksessä yhdistyvät sekä henkilöhahmon että kertojan kielellisten tilanteiden merkit (Bal 2017, 47), jää tässä epäselväksi, kuinka tarkasti kertoja toistaa Tamaran sanoja. Esimerkiksi ellipsin käyttö voidaan tulkita hyvin erilaisilla tavoilla riippuen siitä, kumman ääni on kyseessä. Jos kertoja raportoi Tamaran sanat tarkasti, ellipsin voi tulkita olevan seurausta Tamaran tunteellisesta mielentilasta. Jos taas ellipsi on kertojan valinta, Tamara saattaa puhua enemmänkin, ja kertoja raportoi vain omasta mielestään olennaisimmat ja järkyttävimmät sanavalinnat.

Ensimmäisen kappaleen viimeinen virke osoitetaan jälleen suoraan Tamaran ajattelun kuvaukseksi: ”Tamara ei käsitä, mitä niin paha on syntymätön lapsi voinut tehdä, että

ansaitsee kuolla.” Vaikka käsittää-verbi ei viittaa puheeseen, voidaan olettaa, että Tamara ilmaisee hämmennyksensä ääneen, sillä hahmokertojalla ei ole mahdollisuutta lukea hänen ajatuksiaan (Bal 2017, 38). Virkkeen yksityiskohtaisuus ja syyllistävä sävy viittaavat myös persoonalliseen kielelliseen tilanteeseen (mt., 47), jossa puhujana on Tamara. Virkkeen muotoilu rinnastaa abortin kuolemantuomioon. Kertojan vastaus Tamaran kysymykseen kuulostaakin samaan aikaan diagnoosilta ja syytteenluvulta: ”Sillä on down, sanon.” (*Anomalia*, 41.) Kertoja toistaa lääkäriltä kuulemiaan sanoja ja käyttää useampaa eri termiä. Kertojan sanat saavat Tamarassa aikaan selvän muutoksen:

Tamaran ilme muuttuu, hänen suunsa menee sievään suppuun. Hän tarkentaa, että kyseessä on siis kehitysvammaisen. Aivan. Juu, juu. Puhuu valtavasta vastuusta. Muistuttaa, etten voisi jakaa taakkaani muiden kuin terveydenhoitajien ja viranomaisten kanssa. Ja hekin tekevät vain työtään. Ainoa, joka lapsesta todella välittäisi, olisin minä itse. Ellen alkaisi inhota sitä, koska joutuisin jäämään pois töistä ja elämään köyhyydessä. En enää koskaan saisi miestäkään. Olisin loppuelämäni yksin sidottuna vajaaälyiseen. Tamara kysyy, pystyisinkö mitenkään antamaan erityislapselle elämisen arvoisen elämän. Ja entä syrjintä ja koulukiusaaminen. Jos lapsi ylipäätään voisi mennä kouluun. Eikö elämä olisi sille vain pitkä kärsimysten sarja. Tamara tietää, miltä tuntuu elää marginaalissa, se ei ole kivaa. Mitä mieltä on ehdoin tahdoin synnyttää yksilö yhteiskunnan päähän potkittavaksi. Ei, ei. Se olisi silkkaa itsekkyyttä minulta.

Sanon, että monet down-lapset elävät ihan tavallista arkea. (*Anomalia*, 41.)

Myös tämä katkelma alkaa kuvauksella Tamaran rektiosta. Edellisen katkelman tavoin kertoja kuvaa Tamaran reaktion toiminnan kautta, eikä pyri tulkitsemaan tämän tunnetilaa. Kummassakin tapauksessa toiminta kohdistuu Tamaran suuhun ja vieläpä hyvin samankaltaiseen suunliikkeeseen. Sylkemiseen valmistautuva suu on supussa, ja ele on hyvin hyökkäävä ja aggressiivinen. Tässä taas suun vetäminen suppuun on harkitseva ja vetäytyvä ele. Fyysisten eleiden samanaikaisen samankaltaisuuden ja erilaisuuden osoittaminen heijastelee myös keskustelun aiheen tulkinnanvaraisuutta.

Tamaran suhtautuminen lapseen muuttuu heti, kun hän ymmärtää lapsen olevan vammainen. Lääkärin tavoin Tamarankin puheessa toistuu stereotyyppinen ajatus vammaisesta ihmisestä taakkana (Hermeston 2017, 6–8). Verbeillä ”puhuu” ja ”muistuttaa” virkkeiden sanat merkitään Tamaran puheeksi. Se, että virkkeistä puuttuu subjektit, saa kuitenkin aikaan vaikutelman siitä, että esitetyt mielipiteet ovat yleismaailmallisempia, eivät vain Tamaran omia. Ajatus vammaisesta henkilöstä taakkana onkin yksi Rodney Hermestonin (2017) listaamista vammaisuuden stereotyypeistä. Hermestonin mukaan vammainen hahmo voidaan kuvata taakkana joko huoltajilleen tai yhteiskunnalle (mt., 7), ja Tamaran puheessakin nousevat esiin kummatkin puolet.

Katkelmassa vaihtelevat puheen epäsuora ja vapaa epäsuora esitys. Yhteistä näille on se, että kertoja muokkaa kerronnassaan virkkeet yksikön 1. persoonaan. Kaikki puheen epäsuora esitys on merkitty johtolauseilla Tamaran puheeksi aivan viimeistä virkettä lukuun ottamatta. Vapaan epäsuoran esityksen kohdalla on kuitenkin mahdotonta päätellä, ovatko kyseessä Tamaran sanat vai kertojan omat ajatukset. Tämä saattaa olla kertojan tietoinen valinta. Kertoja on hyvin vaitonainen omista ajatuksistaan ja tunteistaan lapsensa vammaisuutta kohtaan. Katkelman lopussa olevassa kommentissaan (”Sanon, että monet down-lapset elävät ihan tavallista arkea.”) kertoja vaikuttaa kumoavan kaiken edellä sanotun. Toisaalta Tamaran asenteellinen suhtautuminen saattaa tarjota kertojalle tilaisuuden naamioida omia ajatuksiaan ja pelkojaan Tamaran sanoiksi. Tämä tulkinta soveltuisi kertojan epäluotettavuuteen, jota käsittelemme tarkemmin alaluvussa 2.2.

Siinä missä lääkärin asenteen voi yleistää esittämään lääketieteellistä suhtautumista vammaisuuteen ja aborttiin, Tamaran kommentissa heijastuvat voidaan nähdä uskonnollisuus, vammaisuuteen liittyvät sosiaaliset kysymykset ja hänen omat syrjinnän kokemuksensa. Aborttivastaisuutta puolustetaan usein kristinuskoon ja Raamattuun pohjaten. Tamaran ajattelun tekopyhyys kuitenkin paljastuu, kun lentoemäntä kertoo hänelle lapsen vammaisuudesta. Käytöksen ja asenteen täydellinen muuttuminen kuvastaa Tamaran ajattelun epäloogisuutta ja ableistisen kulttuurin ja yhteiskunnan muovaamaa vammaisuuteen kohdistuvaa asenteellisuutta.

2.2 Sanoja vai tekoja? Epäluotettavan kertojan ideologia

Henkilöhahmojen lisäksi myös kertojien ideologisuus ja asenteet vaikuttavat merkittävästi teoksen kokonaisideologiaan. Kuten olen aiemmin todennut, *Anomaliaa* kertoo useampi erilainen kertoja, joista keskityn tässä alaluvussa tarkastelemaan lentoemännäksi identifioituvaa kertojaa. Lentoemäntä on hahmokertoja, joka on vastuussa ”Lentoemännän kirja” -luvun kerronnasta. Keskityn tarkastelemaan lentoemäntää epäluotettavana hahmokertojana. Tutkin, millä tavoin tämän epäluotettavuus muodostuu, ja miten se vaikuttaa lukijalle välittyvään kuvaan (epä)normaaliudesta.

James Phelan (2005, 49) määrittelee kertojan epäluotettavaksi kertojaksi (*unreliable narrator*), kun tämä esittää jonkin tapahtuman, henkilön, ajatuksen, asian tai muun tarinan elementin tavalla, joka poikkeaa tavasta, jolla se esitettäisiin teoksen sisäistekijään pohjautuen. Näen Phelanin sisäistekijän kuvaavan samaa ilmiötä, josta itse puhun kokonaisideologiana. Phelanin (mt., 50) mukaan kertojilla on kolme erilaista roolia: raportointi, tulkinta ja arviointi. Epäluotettava kertoja hoitaa yhden tai useamman näistä rooleista joko virheellisesti tai vajavaisesti (mt., 51). Tästä muodostuu siis kuusi erilaista epäluotettavuuden tyyppiä: väärinraportointi, väärintulkinta ja väärinarviointi sekä aliraportointi, alitulkinta ja aliarviointi. Väärin- tai aliraportoivan kertojan epäluotettavuus liittyy siihen, millaista tietoa kertoja antaa liittyen kertomuksen henkilöihin, faktoihin tai tapahtumiin. Väärin- tai alitulkinta on seurausta kertojan puutteellisista tiedoista tai havainnoinnista, ja väärin- tai aliarviointi taas liittyy kertojan arvoihin ja eettisyyteen. (mt., 50.)

Lentoemännän epäluotettavuus näkyy erityisesti suhteessa hänen vauvaansa. Yleisesti ja myös teoksen kokonaisideologian mukaan vanhemman tehtävä on huolehtia lapsestaan. Lentoemäntä rikkoo tämän velvollisuutensa, kun hän hylkää lapsensa heti syntymän jälkeen syrjäiseen mökkiin, koiraemon kasvatettavaksi. Kertojan epäluotettavuus näkyykin erityisesti väärinarviointina, eli hänen arvonsa ja niiden ohjaama toimintansa poikkeavat sekä yleisistä normeista että teoksen kokonaisideologista. Lisäksi hahmokertojan epäluotettavuus näkyy aliraportointina, sillä tämä ei missään vaiheessa kerro suoraan aikeistaan hylätä lapsensa, vaan vain vihjaa siihen. Yksi tapa, jolla tämä näkyy ovat ennakkomaininnat. Ennakkomaininta

(*advance mention*) on prolepsiksen muoto, joka ei saa lukijassa aikaan odotuksia ja jonka merkitys selviää vasta myöhemmin (Genette 1980, 75–76). Ennakkomaininnat ovat yksi keskeinen piirre lentoemännän kerronnan epäluotettavuudessa.

Ensimmäinen tulevan lapsen hylkäämistä ennakoiva ennakkomaininta löytyykin jo kohdasta, jossa kertoja kertoo raskaudestaan. Raskauteen liittyy monia epävarmuuksia lähtien siitä, että se ei ole ollut suunniteltu. Kertoja kertoo raskaudesta kierrellen kuvattuaan tapaamisensa lapsensa toisen vanhemman, Joseph Singhin, kanssa:

Lapsensaannin mahdollisuus ei tullut mieleeni. Isän kuoltua ajattelin, että mikä vastuu minulla on sukua jatkaa. On surullista saada lapsi vain itseään varten. Pitäisi olla suuri perhe ympärillä. Paljon ihmisiä olemassa ylpeitä ja iloisia. Ei ole ketään eikä mitään. Tai on. Isä jätti perinnöksi metsää ja pienen mökin sen keskellä. Ei huvita myydä, vaikken siellä käykään. Liian pitkä matka ja mitäpä siellä, yksinään keskellä ei-mitään. Mitähän sille palalle maata tapahtuu kun kuolen. Lakkaako se olemasta kenenkään.

Niin. Olen raskaana. (*Anomalia*, 30.)

Lentoemännän tunteet raskauden suhteen ovat selvästi ristiriitaisia. Hän puhuu suvun jatkamisesta vastuuna, jota ei ole halukas kantamaan, ja ajattelee olevansa epäsopeva vanhemmaksi, koska hänellä ei ole suurta perhettä iloitsemassa lapsesta. Samaan aikaan hän kuitenkin käyttää sanoja ”lapsensaanti” ja ”mahdollisuus”, jotka esittävät raskauden jonain haluttavana. Ennen raskauden suoraa myöntämistä lentoemäntä vaikuttaa myös eksyvän aiheesta alkaessaan kertoa isältään perinnöksi saamastaan metsästä ja mökistä. Tämä alun perin hieman irralliselta vaikuttava maininta perintömökistä paljastuu myöhemmin kertomuksen kannalta hyvin olennaiseksi ja yhdeksi monista ennakkomaininnoista: lentoemäntä synnyttää lapsen myöhemmin tässä mökissä ja hylkää tämän sinne. Lentoemäntä tuskin suunnittelee lapsen hylkäämistä vielä tässä vaiheessa, mutta kerronnallisesti kyseessä on varmasti tietoinen valinta ja tulevan hylkäämisen pohjustaminen. Maininta mökistä sisältää myös toisen tulkintamahdollisuuden. Lentoemäntä kertoo huolehtivansa perintömetsän kohtalosta hänen kuolemansa jälkeen. Kyseessä saattaa kuitenkin olla väärintulkinta kertojan huolen todellisesta kohteesta: kertoja tulkitsee

huolensa kohdistuvan metsään, eikä tiedosta, että huolehtiikin todellisuudessa siitä, mitä hänen lapselleen tapahtuisi hänen kuolemansa jälkeen.

Vauvan kautta lentoemännän tarina linkittyy voimakkaasti teoksen kahteen muuhun päätarinaan: Peterin ja Kamalan tarinoihin. Lentoemäntä seuraa raskautensa aikana – ja jo ennen sitä – median uutisointia Peter Connellyn eli Baby P:n tapauksesta. Kertoja tuntee suurta huolta Baby P:tä – vanhempiensa pahoinpitelemää ja tappamaa taaperoa – kohtaan ja näkee oman lapsensa jopa jonkinlaisena korvikkeena tälle kuolleelle lapselle, jonka elämästä ja kuolemasta hän lukee lehdistä: ”Kukaan ei voi pelastaa Baby P:tä. Mutta minä luon elämän tämän kuoleman tilalle.” (*Anomalia*, 36.) Kertoja kokee, että Peterin kautta hänen raskautensa saa kenties merkityksen, jota se ei voi saada lapsen tulosta iloitsevan, suuren perheen kautta. Hän palauttaa jonkinlaisen tasapainon ja korvaa tapahtuneen menetyksen. Peterin ja lentoemännän vauvan tilanteita myös rinnastetaan ennakkomaininnan muodossa. Lentoemäntä vierailee Peterin haudalla ja käy tätä varten lelukaupassa ostamassa pehmolelun haudalle vietäväksi:

Myyjä nostaa hyllyltä ison pehmoisen koiran.

”Tässäpä pikkukaverille vahtihauva, vai mitä?”

Se on oikein hyvä, sanon. Ajattelen, miten pahasti koira ryvettyy sateissa ja tulevan talven kylmyydessä. Alkaa vähän itkettä.

(*Anomalia*, 34.)

Lentoemäntä päätyy hankkimaan omalle lapselleen aidon vahtikoiran adoptoimalla raskaana olevan koirasuden. Lukija ei tässä vaiheessa tiedä lentoemännän suunnitelmasta, ja jälkikäteenkin on mahdotonta sanoa varmuudella, milloin lentoemäntä tekee päätöksen jättää lapsensa koiran hoidettavaksi, ja vaikuttaako tämä kohtaaminen mahdollisesti siihen, millaiseksi hänen suunnitelmansa kehittyy. Kertojan reaktio pehmokoiran jättämiseen sateeseen ja kylmyyteen on yllättävän voimakas. Omaan lastaan kohtaan hän ei missään vaiheessa ilmaise vastaavanlaisia tunteita, vaikka sama kohtalo odottaa myös tätä. Tässä yhdistyy useampi epäluotettavuuden muoto: Lapsen hylkäämiseen kohdistuva tunteettomuus voidaan nähdä väärinarviointina suhteessa yleisiin ja teoksen esittämiin arvoihin. Lisäksi kertoja joko ei kerro omista tunteistaan rehellisesti eli aliraportoi, tai

kyseessä on jälleen väärintulkinta hänen omista tunteistaan ja niiden kohteesta. Tunteiden myöntäminen saattaa olla helpompaa, kun kohteena on jokin eloton ja tunteeton kuten pehmolelu tai mökki.

Toinen keino, jolla kertoja mahdollisesti yrittää helpottaa lapsen hylkäämistä, on tämän elämellisyyden ja näin ollen poikkeavuuden korostaminen ja vahvistaminen. Kertoja esimerkiksi vertaa raskausvatsaansa eläinlapseen:

Kadulla ihmiset taputtelevat vatsaa kuin se olisi koiranpentu. Kysyvät, onko siellä tyttö vai poika. Minä vastaan, että ei sillä ole väliä, se kun ei ole terve. Ihmiset vaikenevat. He eivät halua olla tekemisissä epänormaalien kanssa. Eivät asua heidän naapurissaan eivätkä katsoa heitä silmiin. (*Anomalia*, 45.)

Vatsan vertaamista koiranpentuun voi pitää jälleen yhtenä esimerkkinä ennakkomaininnasta: lapsi tulee kasvamaan koiran hoidossa, mikä tietysti mielessä tekee hänestä koiranpennun. Lapsen oletetun sukupuolen tiedusteleminen on kulttuurissamme yleinen lasta odottaville esitettävä kysymys ja myös kysymys, johon monet tulevat vanhemmat itse haluavat saada vastauksen. Yksi tapa vastata kyselyyn on, että sukupuolella ei ole väliä, kunhan lapsi on terve. Tämä ajattelutapa osoittaa yhteiskuntaamme sisäänrakennetun ableistisuuden: vaikka olemme alkaneet päästä eroon ajattelusta, että lapsen oletetulla sukupuolella olisi merkitystä, ajatus siitä, että terve lapsi on sairasta tai vammaista lasta parempi tai odotetumpi, elää edelleen vahvana. Lentoemäntä kuitenkin kääntää tämän kommentin ympäri toteamalla, että lapsi ei ole terve: poikkeava vastaus tyyppilliseen kysymykseen korostaa lapsen poikkeavuutta.

Katkelmassa kuvattu tapahtuma esitetään tavalla, joka saa sen vaikuttamaan usein toistuvalla tilanteella. Vatsantaputtelijoiksi nimetään ”ihmiset”, monikossa ja hyvin ympäröityinä terminä. Katkelman kahta viimeistä virkettä ei ole suoraan merkitty kenenkään sanoiksi, mutta koska kertoja toteaa edellä ihmisten vaikenevan, voidaan olettaa, että kyseessä eivät ole kenenkään hänelle sanomat sanat, vaan kertojan oma tulkinta hiljaisuudesta. Kyseessä saattaa olla väärintulkinta, ja on perusteltua myös nimetä tämä kertojan väärinarvioinniksi, kertojan omiin kyseenalaisiin arvoihin liittyväksi epäluotettavuudeksi. Kertojan asenne

lastaan kohtaan vaikuttaa hyvin erilaiselta kuin hänen keskustellessaan aborttia ehdottaneen lääkärin ja kollegansa kanssa lapsen vammaisuudesta (ks. luku 2.1). Kahdessa viimeisessä virkkeessä esitetyt ajatukset heijastelevatkin paljon näiden keskustelukumppaneiden vammaisuuden lääketieteellisestä ja moraalista mallista (ks. luku 1.2) kumpuavia argumentteja ja saavat aikaan vaikutelman siitä, että argumentit ovat vaikuttaneet kertojan ajatteluun. Kuvaus toistuvasta tilanteesta vaikuttaakin jonkinlaiselta lukijaan ja kertojaan itseensä kohdistetulta perustelulta hylätä lapsi yhteiskunnan ulkopuolelle, koska ihmiset eivät halua olla tekemisissä normista jollain tavalla poikkeavien yksilöiden – jollainen lentoemännän vauvakin tulisi olemaan – kanssa.

Tähän asti esittelemissäni esimerkeissä on vielä ollut epäselvää, onko lentoemäntä jo tehnyt päätöksen lapsensa hylkäämisestä, vaikka kertoja tähän selvästi viittaakin ennakkomainintojen muodossa. Seuraavassa katkelmassa lentoemännän suunnitelma on kuitenkin jo edennyt. Hän on adoptoinut koirasuden Virosta ja matkustaa tämän kanssa kohti isältään perintönä saamaansa mökkiä: ”Minulla on suunnitelma, sen mukaan etenen ja elän. Kerron sen koiralle matkalla kohti pimeää pohjoista. Saan rikoskumppanin.” (*Anomalia*, 46.) Tässä katkelmassa kertoja jättää asioita kertomatta eli aliraportoi, mutta ensimmäistä kertaa tämä myönnetään suoraan. Tässä tilanteessa kertoja ei siis varsinaisesti ole epäluotettava. Kertoja tunnustaa suunnitelman olemassaolon, mutta ei kerro lukijalle tarkemmin, mistä on kyse. Lentoemännän ja koiran matkan kohdettakaan ei mainita tarkasti, vaan siihen viitataan hyvin epämääräisellä ilmansuunnan ilmaisulla. Lentoemäntä sen sijaan luottaa koiraan ja jakaa suunnitelmansa tämän kanssa. Koiran kuvaaminen rikoskumppanina paljastaa, että kertoja ymmärtää suunnitelman moraalisen kyseenalaisuuden eli myös väärinarviointi päättyy.

Kertojan rajoittuneen ja virheellisen raportoinnin, tulkinnan ja arvioinnin vuoksi, lukijalle jää epäselväksi, mikä lopulta johtaa päätökseen hylätä lapsi – tai tuoda maailmaan lapsi, jonka aikoo hylätä. Vaihtoehtoja olisi, mutta lentoemäntä päättyy tähän. Hän synnyttää lapsen syrjäisessä mökissä ja luovuttaa tämän juuri omat pentunsa synnyttäneelle koiralle:

Nostan otusta varovasti. Vien sen koiralle. Koira liikauttaa takajalkaa, tekee tilaa viimeiselle pennulle. Laumanjäsen. Perheenjäsen.

Ei nimeä. Ei merkintää rekistereihin. (*Anomalia*, 51.)

Kertoja käyttää lapsesta sanoja ”otus” ja ”pentu”, jotka rinnastavat tämän muiden ihmislapsien sijaan koiranpentuihin. Koiran suhtautuminen poikkeavaan lapseen kuvataan hyvin toisenlaisena kuin ihmisten. Hän hyväksyy lapsen osaksi laumaansa, yhdeksi muiden joukossa. Ilmaisu ”ei merkintää rekistereihin” heijastaa lentoemäntää hoitaneen lääkärin sanoja abortin seurauksista: ”Siisti merkintä epämuodostumarekisteriin.” (*Anomalia*, 39.) Lentoemäntä ei tehnyt aborttia, joten tätä merkintää ei tehty, mutta monikkomuoto viittaa siihen, että yhteiskunnan ulkopuolelle jätettävästä lapsesta ei jää merkintää muihinkaan ihmisyyteen rekistereihin. Ihmisyyteen ulkopuolelle jättäminen käy ilmi myös siitä, että lapsi ei saa nimeä.

”Lentoemännän kirja” -luku päättyy lapsen syntymään, eikä tämä ole missään vaiheessa varsinaisesti mukana tarinassa toimijana. Lapsen rooli on lentoemännän tarinassa siis heijastella äitinsä persoonaa ja arvoja ja kuljettaa juonta eteenpäin. Lapsen hahmoa voidaan tarkastella suhteessa David Mitchell ja Sharon Snyder kerronnallisen proteesin käsitteeseen (Mitchell & Snyder 2000; Mitchell & Snyder 2013): lapsen poikkeavuus, vammaisuus, tekee lentoemännästäkin poikkeavan ja erikoisen ja hänen tarinastaan kertomisen arvoisen (ks. Mitchell & Snyder 2013, 228). Lapsen vammaisuuden voikin nähdä ”proteesina”, joka kannattelee lentoemännän tarinaa. Samaan aikaan luvussa kuitenkin käsitellään vammaisuuteen liittyviä kysymyksiä, ja erityisesti keskustelut lääkärin ja Tamaran kanssa esittelevät vammaisuutta laajempaa yhteiskunnallista kysymystä. Tämä on vammaisuutta kerronnallisena proteesina hyödyntävissä tarinoissa harvinaista (Mitchell & Snyder 2013, 222).

”Lentoemännän kirja” -luvun esittämät ajatukset samaan aikaan sekä vastaavat että ovat ristiriidassa teoksen kokonaisideologian kanssa. Luvussa käsitellään teoksen keskeisiä teemoja: äitiyttä ja ihmisten ja toisenlaisten eläinten suhdetta. Yksi teoksen esittämistä keskeisistä ajatuksista on äitien velvollisuus huolehtia lapsistaan. Lentoemäntä toimii tämän ajatuksen vastaisesti hylätessään lapsensa, mikä tekee luvun hahmokerroksista epäluotettavan. Lentoemännän toiminta – lääkärin sanojen toistaminen ja lapsen jättäminen ihmisyyteen ulkopuolelle – osoittaa, että luvussa 2.1 käsittelemäni keskustelut lääkärin

ja Tamaran kanssa vaikuttivat lentoemäntään, vaikka hän keskusteluissa yrittää väittää vastaan. Vaikutelma, joka lukijalle jää on lentoemännän ratkaisusta, on se, että hän tahtoi tarjota lapselleen elämän, muttei kokenut, että poikkeava lapsi voisi elää hyvää elämää yhteiskunnassa, jona näkee hänet taakkana ja vähempiarvoisena. Lentoemännän adoptoima koiraäiti sen sijaan hyväksyy omista lapsistaan ja ihmisten määrittämästä normaalista poikkeavan lapsen yhdeksi omistaan. Tämä heijastelee teoksen esittämää ajatusta siitä, että toisenlaiset eläimet eivät poikkea ihmisistä merkittävästi tai – toisin kuin ihmiset usein ajattelevat – he ovat monilta osin jopa parempia kuin ihmiset.

3 Toiseuttava katse: fokalisaation merkityksestä

Sillä, millaiset henkilöahmot pääsevät ääneen, on merkittävä rooli siinä, millaisia asenteita lukijalle välittyy, kuten edellisessä luvussa kävi ilmi. Tämän ohella on myös olennaista huomioida, kenen näkökulmasta tarinaa kerrotaan: kuka tapahtumia ja hahmoja katsoo. Katsomiseen liittyy aina vallankäyttöä: katsoja määrittää, mihin hän katseensa kiinnittää, ja kuinka hän katsomaansa suhtautuu. Kertomuksissa katsojan asenteella katseen kohdetta kohtaan onkin normaaliuden ja poikkeavuuden rakentumisen kannalta yhtä lailla merkitystä kuin kertojankin asenteella. Normaalina pidetyt piirteet saatetaan sivuuttaa kuvauksessa ja keskittyä omasta normaaliuden käsitteestä poikkeaviin. Poikkeavuus saatetaan myös kohdata pelokkaasti tai inhoten. Kaikki tämä heijastuu kuvaukseen katseen kohteesta.

Tietynlaiset kehot ja käyttäytyminen nähdään normaaleina, ja muiden ihmisten oletetaan sopivan tähän normaaliuden muottiin (Garland-Thomson 2009, 6). Tästä oletetusta normista poikkeaminen herättää muissa kiinnostuksen, joka saattaa näyttäytyä tuijottamisena (mt., 6). Garland-Thomson (mt., 3) kuvaa tuijottamista kysyvänä eleenä, joka haluaa selvittää, mitä tapahtuu ja vaatii tarinaa. Myös Mitchell ja Snyder (2013, 227) toteavat poikkeavuuden herättävän tarpeen tarinalle. Keskitynkin tässä luvussa tarkastelemaan erityisesti katsojien suhtautumista normista enemmän tai vähemmän poikkeaviin kehoihin. Tutkin fokalisaation ja katseen merkitystä (epä)normaaliuden rakentumisessa *Anomaliassa*. Hyödynnän analyysissäni fokalisaation käsitettä ja tutkin kuvauksen kerrontaan aikaansaaman pysähtyneisyyden merkitystä ja motivaatioita. Lisäksi yhdistän analyysiini feminististä ja vammaistutkimusta miehisen katseen, toiseuttavan tuijotuksen ja fragmentaation käsitteiden kautta, jotka esittelin alaluvussa 1.2.

Kirjallisuuden tutkimuksessa on käytetty useita eri termejä kuvaamaan näkökulmaa, josta tarinaa havainnoidaan, ja siitä on olemassa useita teorioita. Hyödynnän itse analyysissäni Mieke Balin teoriaa. Bal seuraa Genetten teoriaa ja käyttää tämän tavoin ilmiöstä termiä fokalisaatio (*focalization*). (Bal 2017.) Havainnoija eli fokalisoija tarkastelee tapahtumia, henkilöitä ja asioita oman kokemusmaailmansa värittämänä ja on kertojan tapaan subjektiivinen. Myös fokalisaatio siis osaltaan rakentaa kertomuksen välittämää kuvaa normaaliudesta ja poikkeavuudesta. Fokalisaatio yhdistyy voimakkaasti katsomiseen.

Balin (2017) mukaan fokalisaatiossa on aina mukana katsoja eli fokalisoija ja katseen kohteesta. Fokalisoija voi kertojan tapaan limittyä johonkin tarinan henkilöhahmoon, henkilöfokalisoijaan, tai olla tarinan ulkopuolinen havainnoija, jolloin Bal puhuu ulkoisesta fokalisaatiosta (*external focalization*). *Anomaliassa* esimerkiksi ”Ensimmäinen Kamalan kirja” -luvussa tapahtumia seuraa ulkoinen fokalisoija. Myös luvun henkilöhahmo Joseph toimii fokalisoijana. Kun fokalisoijana on henkilöhahmo, puhutaan sisäisestä fokalisaatiosta (*internal focalization*). Fokalisaatio voi vaihdella kertomuksen aikana eri hahmojen ja myös ulkoisen ja sisäisen välillä riippumatta siitä, vaihtelee ko kertomuksen kertoja. (Bal 2017, 135–136.) Fokalisaatiolla luodaan erilaisia valta-asetelmia tarinan henkilöhahmojen välille. Henkilöfokalisoija on etuoikeutetussa asemassa muihin hahmoihin verrattuna, sillä lukijan voi olla helpompi hyväksyä tämän näkökulma asioihin (mt., 135). Jos taas tilanne kuvataan useamman eri henkilöhahmon fokalisoimana, tilanteesta saattaa muodostua laajempi kuva (mt., 136).

Sen lisäksi, kuka fokalisoii, on olennaista huomioida myös, mitä fokalisoidaan. Fokalisaation kohteena voivat olla mitkä vain tarinan elementit (Bal 2017, 137). Kohde voi olla muiden henkilöhahmojen havaittavissa tai havaitsemattomissa. Havaitsemattomissa olevia kohteita voivat olla esimerkiksi henkilöfokalisoijan unet tai ajatukset. (mt., 140.) Fokalisoija vaikuttaa siihen, miten lukija näkee fokalisaation kohteen. Fokalisoija suhtautuu kohteeseen tietynlaisella asenteella ja esittää siitä oman tulkintansa. (mt., 137.) Esimerkiksi se, kuinka tuttu fokalisaation kohde on fokalisoijalle, vaikuttaa tämän tulkintaan (mt., 132). Tapa, jolla fokalisaation kohdetta kuvataan, kertookin yhtä lailla myös fokalisoijasta itsestään kuin kohteestakin (mt., 140). Esimerkiksi Josephin fokalisoimat kuvaukset Kamalasta kertovat yhtä lailla – ja kenties jopa enemmän – Josephista itsestään kuin Kamalasta (ks. alaluku 3.1).

Kuvauksella (*description*) tarkoitetaan tekstin kohtia, joissa objekteille osoitetaan ominaisuuksia ja piirteitä (Bal 2017, 27). Kuvauksen kohteena olevia objekteja voivat olla esimerkiksi ihmiset, esineet, tilanteet tai tapahtumat (”Kirjallisuudentutkimus: Kuvaus” 2014). Kuvaus pysäyttää kerronnan etenemisen (Bal 2017, 33; ”Kirjallisuudentutkimus: Kuvaus” 2014). Bal (2017, 27–28) mainitsee kuvauksen motivoinnin olevan erityisen olennaista realistisessa perinteessä, mutta motivoinnin tarkastelu tuo lisäarvoa myös oman

kohdetekstini analyysiin. Tätä pysähdystä ja siihen kuluva aikka voidaan motivoida kolmella eri tavalla (mt., 28–29):

- *Katsominen*: Katsomiseen kuluva aika selittää tauon kerronnassa. Katsojalla tulee olla ajan lisäksi myös syy katsomiseen. Tämä motivointitapa on yhteydessä fokalisaatioon. Esimerkiksi alaluvussa 3.1 analysoin kohtausta, jossa Joseph näkee susilapset, Kamalan ja Amalan, ensimmäisen kerran, ja kuvausta heidän ulkonäöstään motivoidaan Josephin katseen kautta.
- *Puhuminen*: Katsoja kuvailee näkemäänsä kuulijalle. Katsojalla on näkemästään jotain tietoa, jota kuulijalla ei ole, mikä antaa motivaation kuvaukselle. Esimerkiksi patologin sanelussa annettu kuvaus Peterin ruumiinavauksesta alaluvussa 3.2 on motivoitu puhumisen avulla.
- *Toiminta*: Henkilöhahmo suorittaa jonkin toiminnon objektin kanssa. Objektin kuvaus on upotettu kerrontaan. Esimerkki toiminnasta motivaationa on Josephin hieronnan aikana annettu kuvaus Kamalan kehosta alaluvussa 3.1.

Analysoin seuraavaksi normaaliuden ja poikkeavuuden fokalisointia kahden teoksen henkilöhahmon, Kamalan ja Peterin, osalta.

3.1 Toiseuttava tuijotus ja miehinen katse: Kamala (epä)inhimillisenä ja (epä)naisellisenä

Susien parissa kasvanut Kamala poikkeaa normista kahdella tavalla: hän ei vastaa oletuksia siitä, millainen ihmisen tulee olla, eikä siitä, millainen naisen tulee olla. Kamala poikkeaa näistä oletuksista niin fyysisiltä ominaisuuksiltaan kuin käytökseltään. Teoksessa Kamala on lähinnä fokalisaation kohteena, ja fokalisoijina toimivat pääosin muut, norminmukaisemmat henkilöhahmot. Kamalaan sopiikin Hermestonin vammaisuuden stereotyyppi vammaisen hahmo kuriositeettina (Hermeston 2017, 6–8). Kamalaan kohdistuu teoksessa kahdenlaisia katseita: Hermestonin (mt.) käsittelemä toiseuttava tuijotus (*normate stare*) ja Mulveyyn (1999) käsittelemä miehinen katse (*male gaze*). Tutkin tässä luvussa tarkemmin kohtauksia, joissa kuvataan Kamalan kehoa ja sen elämellisyyteen ja naisellisuuteen liittyviä piirteitä. Tarkastelen, miten sekä Kamalan muuttuminen poikkeavasta normaalimmaksi että Kamalan

kasvatti-isän Josephin suhtautuminen Kamalaan vaikuttavat tapaan, jolla Kamalan kehoa kuvataan.

Anomaliassa kuvattu Kamalan tarina pohjautuu todellisen pastori Joseph Singhin *Wolf Children and Feral Men* -nimisessä teoksessa julkaistuihin päiväkirjoihin (Singh 1920). Kamalan tarina on siis alun perin kerrottu ulkopuolisen tarkkailijan näkökulmasta. Tämä heijastuu osittain myös romaanin kerrontaan, joka kuvailee tapahtumia lähinnä Josephin näkökulmasta ja hänen tulkintansa kautta. ”Ensimmäinen Kamalan kirja” -luvulla on kuitenkin ulkoinen kertoja, joka kommentoi ajoittain kriittiseenkin sävyyn Josephin tulkintoja Kamalan käytöksestä ja jolla on pääsy Josephin ajatuksiin. Kertoja raportoi sekä Josephin ajatuksia että omia havaintojaan tapahtumista osoittaen ajoittain Josephin epäluotettavuuden: ”Kaiken tämän Joseph kirjoittaa tarkasti päiväkirjaansa. Vain sen verran hän vääristää totuutta, että kertoo vaimonsa jatkavan hierontojen antamista.” (*Anomalia*, 102–103.) Lukija saa ulkoisen kerronnan kautta tarkemman käsityksen sekä itse tapahtumista että Josephista hahmona.

Anomalia kuvaa Kamalan kasvua esiteinistä täysi-ikäiseksi. Joseph Singh tappaa Kamalan susiperheen ja vie Kamalan ja nuoremman susien kanssa eläneen ihmislapsen Amalan mukanaan hallinnoimaansa orpokotiin. Nuori Kamala muistuttaa fyysiseltä olemukseltaan ja käytökseltään enemmän sutta kuin ihmistä, ja Josephin häneen kohdistama katse onkin aluksi rinnastettavissa toiseuttavaan tuijotukseen. Aikuistumisen ja ihmisten tapoihin sopeutumisen myötä Kamalaan kohdistuvat katseet muuttuvat seksualisoiviksi. Näitä kahta katsomisen tapaa yhdistää niiden taipumus fragmentoida (Mills 1995, 171–178) ja sen myötä esineellistää katseen kohdetta. Kamala ja Amala esitellään seuraavassa katkelmassa Josephin fokalisoimina:

Joseph vaistoa olevansa suuren tehtävän äärellä. Mahdollisesti kyseessä on jopa viesti korkeammalta taholta. On olennaista dokumentoida tapahtumat täsmällisesti, ja niin hän tekee. Asianlaita on siis tämä: niin sanotut ihmiskummitukset ovat todellisia. Ne kävelevät neljällä jalalla kuin eläimet, polvien ja lantion nivelet ovat muovautuneet sen mukaisesti. Selkäranka niillä on suora, otusten liikkussa takapuoli ei nouse yläselkää ylemmäs niin kuin kävisi ihmiselle, joka yrittäisi imitoida kävelytyyliä. Lanteet eivät ole lainkaan

lihaiset, vaan yhtä kapeat kuin vyötärö. Jos olennot seisoisivat pystyssä, niiden kädet ylttäisivät polviin. Pää ei ole suuri, mutta takkuuntunut pitkä karva saa sen näyttämään isolta pallolta. Hampaat ovat pienet ja terävät lukuun ottamatta kulmahampaita, jotka näyttävät kasvaneen selvästi pidemmiksi. Suu on iso ja sisältä verenpunainen.

Molemmat ovat naaraita. Toinen vasta aivan poikanen, ehkäpä kahden vanha. Mutta toinen on lähempänä sukukypsyttä. Varhaisnuori.

(*Anomalia*, 58.)

Katkelman kuvaus ja siitä seuraava kerronnan pysähtyminen on motivoitu sekä katsomisen että puhumisen kautta (Bal 2017, 28–29). Vaikka Joseph kirjoittaa kuvauksen näkemästään päiväkirjaansa, voidaan ajatella, että tekstillä on jokin tuleva yleisö, jolle kuvaus on olennaista kirjoittaa, koska he eivät ole itse paikalla näkemässä susilapsia. Josephin omaa motivaatiota tapahtumien dokumentoimiselle kuvataan kolmessa ensimmäisessä virkkeessä. Kuvaus Kamalasta ja Amalasta voitaisiin myös tulkita enemmän tai vähemmän tarkkana vapaana epäsuorana esityksenä Josephin kirjoittamista muistiinpanoista.

Vapaan epäsuoran esityksen käyttäminen saa tässä aikaan ironisen vaikutelman. Kertojan tapa kuvata Josephin mieltä vastaa Dorrit Cohnin (1978) etäännyttävää psykonarraatiota (*dissonant psycho-narration*): tämän kaltaisessa henkilöihahmon mielen esittämisessä kertoja tuo esiin asioita, joita henkilöihahmo itse ei haluaisi tai kykenisi tuomaan esiin. Kertoja saattaa myös eksplisiittisesti arvostella henkilöihahmoa. (Cohn 1978, 29). Puhuessaan ”suuresta tehtävästä” ja ”viestistä korkeammalta taholta” kertoja liioittelee uskonnolliselle Josephille tyypillistä ajattelutapaa ironisen vaikutelman aikaansaamiseksi.

Kamalan ja Amalan ulkonäköä kuvataan hyvin tarkasti ruumiinosa kerrallaan, mikä saa aikaan vaikutelman katsojan katseesta, joka kiinnittyy eri kohtiin heidän kehoissaan. Katsojan huomio kiinnittyy tapoihin, joilla heidän kehonsa poikkeavat normaaleina pidetyistä ihmisten kehoista, ja katseen voi tulkita toiseuttavaksi tuijotukseksi (Hermeston 2017, 13). Fragmentaatiossa kiinnitetään huomiota juuri yksittäisiin ruumiinosiin – ja tässä tapauksessa niiden poikkeavuuteen – jolloin sivuutetaan se, että katseen kohteena on kokonainen yksilö. Susityttöjen poikkeavuutta korostetaan myös toteamalla suoraan, että heidän kehonsa eivät

toimi ”niin kuin kävisi ihmiselle”. Kamalan ja Amalan kehot ovat sopeutuneet elämään, jota he susien kanssa elävät: heillä on neljällä jalalla liikkumiseen sopiviksi muokkautuneet raajat ja pitkät kulmahampaat, jotka soveltuvat saalistamiseen ja raa’an lihansyömiseen. Petomaista ja vaarallista kuvaa vahvistaa suiden kuvaaminen ”verenpunaisina”.

Susityttöjä samanaikaisesti rinnastetaan ja eriytetään eläimistä, mikä kuvastaa katsojan hämmennystä ja pyrkimystä sovittaa näkemäänsä johonkin itselleen tuttuun kategoriaan. Heistä käytetään sanoja ”naaras” ja ”poikanen”, ”otus” ja ”olento” sekä ne-pronominia, joita käytetään yleisesti – ja myös teoksen sisällä – puhuttaessa muunlaisista eläimistä: ”Se, vai pitääkö sittenkin sanoa hän, sillä takkujen ja ravan alta todella paljastuu jossain määrin ihmismäinen olento –.” (*Anomalia*, 66.) Samaan aikaan heitä ei kuitenkaan nähdä eläiminä, vaan he vain käyttäytyvät ”kuin eläimet”. Vertauksen käyttö erottaa Kamalan ja Amalan eläinten kategoriasta vain joksikin sitä muistuttavaksi. He eivät siis sovi yksiselitteisesti ominaisuuksiin, joita pidetään normaaleina ihmisille tai millekään muulle tunnetulle eläinlajille.

Siinä missä Kamalan ja Amalan ulkonäköön kiinnitetään muuten paljon huomiota, heidän sukupuolensa tyydytään vain toteamaan: ”Molemmat ovat naaraita.” Yksinkertainen toteamus saattaa viitata sekä siihen, että Kamalan ja Amalan genitaalit ovat normien mukaiset, että Singhin häveliäisyyteen ja haluttomuuteen kuvata tätä osaa heidän kehoistaan. Jälkimmäistä tulkintaa tukee myös sanan ”naaras” käyttäminen: alastomuuteen on helpompi suhtautua eläimellisyyttä korostamalla. Joseph käyttää tätä mahdollisuutta tasapainoilla Kamalan ihmisyyden ja eläimellisyyden välillä hyödykseen myös Kamalan käyttäytyessä hänen mielestään epäsopivalla tavalla:

Se [Kamala] kävelee koiramaiseen tapaansa kaikilla neljällä seinän viereen ja virtsaa, pitkään ja huolellisesti.

”Ei!” Joseph hätäntyy. Hän ei ole koskaan nähnyt naisen tekevän tarpeitaan. Tilanne on luonnoton. Josephin ainoa lohtu on, ettei otusta kaikilla mittapuilla voi vielä pitää ihmisenä, saati naisena. (*Anomalia*, 64.)

Katkelmassa yhdistyvät kaksi tapaa, joilla Kamala poikkeaa normaalista: elämellisyys ja naiseus. Kamala käyttäytyy tilanteessa sudelle tyypilliseen tapaan vailla ihmiseltä odotettavaa häpeän tunnetta. Josephin reaktiosta välittyy järkytyksensä itselleen uuden tilanteen edessä. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että järkytys kohdistuu ennemmin Kamalan naiseuteen kuin tämän elämellisyyteen. Josephilla on tietyt oletukset siitä, miten ihmisen tulisi käyttäytyä, ja Kamala ei täytä näitä oletuksia. Tilanteen kuvaaminen ”luonnottomana” vaikuttaa olevan suoraa Josephin ajatusten kuvausta. Sanavalinta on Josephille ominaiseen puhetyyliin sopivaa, mikä paljastaa lauseen persoonalliseksi kielelliseksi tilanteeksi (Bal 2017, 47).

Joseph korostaa tilanteessa Kamalan poikkeavuutta oman mielenrauhansa säilyttämiseksi: poikkeavuus ihmisyyden ja naiseuden normeista antaa selityksen ja oikeutuksen käytökselle, jota Joseph on haluton todistamaan ja ymmärtämään. Myös tämä katkelma on esimerkki etäännyttävästä psykonarraatiosta (Cohn 1978, 29): kertoja tuomitsee ja ironisoi Josephin järkytystä tapahtumasta, jota itse pitää kerrontansa perusteella hyvin luonnollisena, käyttämällä esimerkiksi ilmaisua ”ainoa lohtu”, joka saa tilanteen vaikuttamaan suureltakin tragedialta.

Tilanteessa fokalisoijina toimivat sekä Joseph että ulkoinen fokalisoija. Josephin reaktio tilanteeseen osoittaa, että hän näkee tapahtuman. Reaktion voimakkuus ja Josephin selvä haluttomuus olla tilanteessa katsojana on kuitenkin ristiriidassa sen kanssa, kuinka suorasanaisesti ja kiertelemättä tilanne on katkelman ensimmäisessä virkkeessä kuvattu: kertoja käyttää Kamalan toiminnasta sanaa ”virtsa”, kun taas Josephin reaktiota kuvatessa käytetään kiertoilmaisua ”tehdä tarpeensa”. Sanavalintojen osoittama persoonallinen tyyli paljastaa, kenen sanat ovat kyseessä (Bal 2017, 47). Kyseessä onkin Balin termin kaksoisfokalisaatio (*double focalization*), jossa kertoja ikään kuin katsoo tilannetta henkilöahmon olan yli (Bal 2017, 144). Ulkoinen kertoja osoittaa toistuvasti luvun aikana Josephin version tapahtumista olevan epäluotettava ja kaunisteltu. Kaksoisfokalisaation kautta ulkoinen kertoja pystyy varmistamaan, että lukijalle välittyvät myös ne tapahtumat, joita Joseph on haluton kuvaamaan.

Myös seuraava katkelma on esimerkki tilanteesta, jota Joseph on haluton raportoimaan päiväkirjoissaan. Kamala muuttuu ”Ensimmäinen Kamalan kirja” -luvun aikana koko ajan

lähemmäs yhteiskunnan määrittämää normaalia. Vaikka hän oppii monia ihmisiltä odotettavia käytösmalleja, hän elää kuitenkin edelleen naisena maailmassa, jossa miehet nähdään normina ja naiset ja naisiksi syntymässä nimetyt siitä poikkeavina ja puutteellisina. Tätä kuvastaa Josephin suhtautuminen Kamalan ensimmäisiin kuukautisiin:

Peittoon kääriytynyt Kamala istuu sängyllään. Joseph ei ota selvää tytön ilmeestä. Sisir Kumari kiskaisee Kamalalta täkin pois. Hänen alaruumiinsa on verinen ja sänky punaruskeiden tahrojen täplittämä.

”Kauhistus! Latika, Jumalan tähden, tule heti katsomaan”, Joseph huutaa.

”Jaaha, tämä oli odotettavissa.”

”Mikä niin?”

”Kamalasta tulee nainen.”

”Mutta hän on tuskin kaksivuotiaan vauvan tasolla.”

”Välillä minä tosissani mietin, ovatko nuo luonnonlait teille jokseenkin tuntemattomia. Että eikö ne luulisi siellä Raamatussa lukevan, kun kerta Jumala on luonnon luonut.”

Hämmennykseltään Joseph ei kiinnitä huomiota lastenhoitajan röyhkeyteen. Hänellä ei ole tapahtuneelle sanoja. On parasta unohtaa koko juttu. Mieluummin hän kirjoittaa Kamalan vessakäyttäytymisestä.” (*Anomalia*, 107–108.)

Tilanne kuvataan Josephin fokalisoimana. Toisin kuin edellisen katkelman ensimmäisessä virkkeessä tässä katkelmassa ei missään vaiheessa ilmaista suoraan, mistä on kysymys. Ulkoinen kertoja ei tässä tilanteessa tarjoa omia kommenttejaan tapahtumiin, vaan keskittyy vain raportoimaan Josephin havaintoja. Vaikka sitä ei missään vaiheessa suoraan ilmaistakaan, lukijalle kuitenkin välittyy, että katkelma kuvastaa Kamalan ensimmäisten kuukautisten alkua. Kuukautiset liitetään naiseuteen ja naiseksi tulemiseen, mikä käy ilmi lastenhoitaja Latikan tavasta ilmaista, mitä Kamalalle tapahtuu: ”Kamalasta tulee nainen.” Latika on muualla teoksessa – ja tässäkin katkelmassa uskontoon kohdistuvassa kritiikissään – osoittautunut hyvinkin suorapuheiseksi, joten kuukautisiin viittaaminen kiertoilmauksella osoittaa niihin liittyvän erityisen voimakkaan stigman. Myös ulkoisen kertojan omien

kommenttien puute vahvistaa tätä vaikutelmaa. Lisäksi Joseph, joka edellisessä katkelmassa oli kauhistunut nähdessään Kamalan virtsaavan ja piti todistamaansa luonnottomana, on nyt halukas kirjoittamaan ennemmin tytön ”vessakäyttäytymisestä” kuin tämän kuukautisten alkamisesta. Se on asia, joka on hänelle kuitenkin jossain määrin tuttu ja jolle hänellä on sanoja.

Kuukautiset ovat jo itsessään tabu, mutta Kamalan poikkeavuus tuo aiheeseen lisäkerrostuman. Josephin kommentti siitä, että Kamala on kaksivuotiaan lapsen tasolla, on mielenkiintoinen sekä vammais- että eläinnäkökulmasta. Yhteiskunnassamme on tietyt oletukset siitä, millaisia taitoja tietyn ikäisellä ihmisellä tulisi olla. Alison Kaferin (2013) mukaan oletuksena on, että ihmiset käyvät läpi tietyt kehitysvaiheet tietyssä järjestyksessä matkalla aikuisuuteen. Tämä ajattelu ohjaa näkemään lapset ja aikuisille osoitetuista normeista poikkeavat – kuten esimerkiksi kehitysvammaiset ihmiset – keskeneräisinä aikuisina. (Kafer 2013, 53–54.) Kuten Latikan viittaus luonnonlakeihin reaktiona Josephin järkytykseen osoittaa, joiltain osin oletetusta kehityksestä poikkeaminen ei tarkoita, etteikö ihminen kuitenkin kehittyisi muilta osin aikuiseksi. Tämä epäsuhta henkilön ”kehityksellisen tason” ja hänen kehonsa välillä nähdään groteskina erityisesti naisten kohdalla (mt., 55). Kuukautiset muiden murrosiän muutosten ohella yhdistetään etenkin naisten kohdalla lisääntymiskykyyn ja seksuaalisuuteen. Aikuisuuden normeista poikkeavan henkilön ei välttämättä nähdä olevan kykenevä tai halukas näihin liittyviin toimintoihin. Myös toisenlaisista eläimistä ja heidän älykkyydestään ja taidoistaan on tapana puhua ihmisen kehitystasoon verraten. Susien parissa kasvaneen Kamalan kohdalla Josephin kommentin voi nähdä myös viittauksena hänen koiramaisuuteensa: esimerkiksi koirien tutkija Stanley Coren arvioi koirien olevan noin parivuotiaan lapsen tasolla (“Smarter Than You Think: Renowned Canine Researcher Puts Dogs’ Intelligence on Par with 2-Year-Old Human”).

Josephin suhtautuminen seksuaalisuuteen ja ruumiillisuuteen näkyy myös myöhemmin tavassa, jolla Kamalan kehoa kuvataan Josephin hieroessa häntä. Josephin ja Kamalan ensikohtaamista kuvaavan katkelman (ks. tutkielman sivu 40–41) tavoin kuvaus antaa vaikutelman katseesta, joka liikkuu Kamalan kehon osasta toiseen hieronnan edetessä. Fokalisoin määrittäminen on kuitenkin tämän katkelman kohdalla haastavampaa:

”Tulisitko sinä kuntoon, jos minä koskettaisin sinua ja puhuisin sinulle lempeästi niin kuin rouva Singh teki Amalalle?” [Joseph] kysyy. Ajatus moisesta läheisyydestä saa Josephin ruumiinlämmön nousemaan.

Hieronta lienee soveliainta aloittaa kasvoista. Joseph silittää Kamalan hiuksia ja painelee päänahkaa. Hiusrajasta sormet laskeutuvat otsalle, josta ne jatkavat kohti korvia. Korvannipukoita hän kiskoo kevyesti. Sormet palaavat otsalle, reheville kulmakarvoille ja liukuvat alas poskipäille. Peukalot kulkevat pitkin nenänvartta ja silmien alusia. Kädet laskeutuvat lyhyelle lihaksikkaalle niskalle. Joseph kääntää Kamalan vatsalleen ja käy läpi selkärangan nikamat alas asti. Pakaroilta hän etenee kylkiä pitkin takaisin ylös. Rintaa ja hartioita hän koskettelee alhaaltapäin. Käsivarret, kainalosta kyynärpäähän, siitä ranteeseen ja lopulta kämmenet ja sormet. Heillä on miltei samankokoiset kädet. Hän painaa oman kätensä Kamalan kättä vasten, taivuttaa niveliä, nykäisee kutakin sormeaa. Hän ottaa lantion ja reidet. Öljy kimaltelee auringossa Kamalan alaselän pienissä kuopissa. Hän pyörittelee tytön lonkkaa. Painelee pakaralihaksia lannevaatteen päältä. Hän levittää kätensä ja sormet yltävät Kamalan reiden ympärille. Joseph liikuttelee polvilumpiota, sivelee sääriä kohti nilkkaa ja siitä kantapäähän, jalkapöytään ja jalanpohjaan. Lopuksi hän vetää hellästi varpaita ja kietoo Kamalan vilttiin.

Kaiken tämän Joseph kirjoittaa tarkasti päiväkirjaansa. Vain sen verran hän vääristää totuutta, että kertoo vaimonsa jatkavan hierontojen antamista.

(Anomalia, 102–103.)

Tapa, jolla Kamalan kehoa kuvataan tässä katkelmassa, on hyvin erilainen kuin edellä. Kehoa kuvataan fragmentoiden osiensa kautta mutta melko luettelomaisesti ja mekaanisesti. Huolimatta siitä, että Kamalan keho on tilanteessa niin keskeisessä osassa, kerronta keskittyy toiminnan, hieronnan, kuvaamiseen. Osaltaan tämä johtuu varmasti fokalisaation kohteesta, Kamalasta: hänen kehonsa ei enää poikkea normista tavalla, joka vaatisi tarkempaa kuvailua. Ainoa osa Kamalan kehosta, jota kuvataan adjektiivilla, ovat hänen ”rehev[ät] kulmakarv[ansa]”. Adjektiivina rehevä viittaa johonkin vapaasti kasvaneeseen ja huolittelemattomaan, ja sen voi tulkita viittauksena siihen, että Kamala ei ole vielä täysin omaksunut naisille kohdistettuja tiukkoja länsimaisia ulkonäkönormeja.

Kuvaus fokalisaation kohteesta kertoo kuitenkin aina myös fokalisoijasta (Bal 2017, 140). Tämän katkelman kohdalla ei kuitenkaan ole täysin yksiselitteistä, kuka fokalisoija on. Josephin toimintaa kuvataan katkelmassa ulkopuolelta, joten fokalisoijaksi voisi nimetä ulkoisen fokalisoijan. Tällöin luettelomaisuus ja Kamalaa kuvaavien adjektiivien puute voisi johtua siitä, että ulkoinen fokalisoija keskittyy fokalisoimaan Josephia ja tapaa, jolla tämä hieroo Kamalaa. Katkelmassa on kuitenkin viitteitä siitä, että myös Joseph osallistuisi fokalisaatioon sisäisenä fokalisoijana. Kertoja antaa ymmärtää, että kuvaus vastaa läheisesti Josephin päiväkirjaansa tilanteesta kirjoittamaa merkintää, jolloin myös Josephin voi tulkita fokalisoineen tilanteen. Josephin osallisuutta puoltaisi myös se, että kuvauksen motivaationa vaikuttavat olevan toiminta eli hieronta ja puhuminen eli tapahtumien kuvaileminen päiväkirjansa tuleville lukijoille. Kyseessä on siis kaksoisfokalisaatio (Bal 2017, 144). Kertoja paljastaakin Josephin vääristelevän tapahtumia omassa kertomuksessaan kirjoittamalla vaimonsa hierovan Kamalaa.

Ensimmäinen kuvaus Kamalasta ja Amalasta oli esimerkki toiseuttavasta tuijotuksesta (Hermeston 2017, 13). Hierontakohtauksessa Kamalan keho ei näyttäydy Josephin silmissä enää poikkeavana ja eläimellisenä vaan ihmisen – ja ennen kaikkea naisen – kehona. Josephin Kamalaan tässä katkelmassa kohdistama katse onkin miehinen katse (Mulvey 1999), ja katkelmassa on merkkejä siitä, että Josephille kyseessä on seksuaalinen kokemus. Kertoja paljastaa tämän heti katkelman alussa kuvaamalla Josephin ruumiillista, hallitsematonta reaktiota – ruumiinlämmön nousua – tämän ajatellessa läheisyyttä Kamalan kanssa. Joseph itse pyrkii peittämään ja välttämään tuntemuksiaan. Katkelman toinen kappale alkaa Josephin ajatusten epäsuoralla esityksellä: ”Hieronta lienee soveliainta aloittaa kasvoista.” Persoonallisesta kielellisestä tilanteesta (Bal 2017, 45, 47) ovat merkkeinä Josephin ajattelutapaan sopiva huoli soveliaisuudesta sekä epävarmuudesta kertova sana ”lienee” (kts. luku 2).

Toiseuttavan tuijotuksen tavoin myös miehinen katse erottelee katseen kohteen osiin. Katseen kohde, Kamala, on naisena passiivinen objekti, ja katsoja, Joseph, on miehenä aktiivinen subjekti (Mulvey 1999, 837). Hieronnan kuvauksessa katsominen on hyvin tiiviisti yhteydessä toimintaan. Hieronnan alussa tekijöinä toimivat Josephin kädet ja sormet. Ne

näyttäytyvät Josephin muusta kehosta irrallisina toimijoina ja heijastelevat Josephin häpeilevää suhtautumista toimintaansa. Hieronnan edetessä tekijäksi muuttuu Joseph kokonaisuudessaan. Tämä saa aikaan vaikutelman Josephin rentoutumisesta ja uppoutumisesta hierontaan.

Kaikista teoksen hahmoista Kamalaa kuvataan kaikkien tarkimmin ja useampaan otteeseen pidemmän ajan kuluessa. Kuvausten muuttuminen osoittaa Kamalan muuttumista ja pyrkimystä sopeutua ihmisyhteiskuntaan. Myös Kamalaan kohdistuvat katseet muuttuvat sumentuneeseen kohdistuneesta toiseuttavasta tuijotuksesta nuoreen naiseen kohdistuvaksi miehisyyden katseeksi. Kuvaukset Kamalasta annetaan Josephin fokalisoimina. Josephilla on siis fokalisoijana valta-asema moniin muihin henkilöihahmoin nähden, mutta luvussa on myös ulkoinen fokalisoija, joka antaa Josephin fokalisoimista tilanteista myös vaihtoehtoisia näkökulmia. Koska fokalisaatio kuvastaa myös fokalisoijaa, Josephin suhtautumisen ja asenteiden kautta muodostuu kuva uskonnollisesta miehestä, jolla on hyvin rasistinen ja lajistinen eli ihmiset toisenlajisten yläpuolelle arvottava ajattelutapa. Josephin ajattelun osoitetaan monin tavoin poikkeavan teoksen kokonaisideologiasta: ulkoinen kertoja ironisoi häntä ja osoittaa Josephin epäluotettavuuden paljastamalla, kuinka tämä jättää omassa kertomuksessaan asioita kertomatta ja vääristelee niitä, ja ulkoinen fokalisoija kiinnittää huomiota asioihin, joita Joseph ei halua tai kykene havainnoimaan.

3.2 Fragmentaatio: Peter ja väkivallan jäljet

Katsominen on hyvin tiiviisti yhteydessä kuvaukseen. Tässä alaluvussa tarkastelen kuitenkin, millaisissa muissa yhteyksissä katsominen näyttää *Anomaliassa* keskittyen erityisesti Baby P:n, eli Peter Connellyn, hahmoon, ja miten sen avulla rakennetaan käsityksiä normaalista ja poikkeavasta. ”Baby P:n kirja” -luku, jossa Peterin tarina pääosin kerrotaan, koostuu lähes yksinomaan puheen suorasta lainauksesta, ja Peterin ulkonäköä kuvataan lähinnä tarinan muiden hahmojen ääneen puhumien sanojen kautta. Tämä kuvaus keskittyy lähes yksinomaan tapoihin, joilla Peterin keho poikkeaa normaalista: hänen vammoihinsa. Peterin äiti ja tämän poikaystävä pahoinpitelevät Peteriä kuukausien ajan, ja lopulta tämä väkivalta johtaa lapsen kuolemaan. Vammojen yksilöimiseen keskittyvä ulkonäön kuvailu on esimerkki

fragmentaatiosta, joka esineellistää fragmentaation kohdetta ja vie hänen toimijuutensa (Mills 1995, 171–172). Tässä luvussa tutkin, millä tavoilla katsomista esitetään suorista lainauksista koostuvassa tekstissä. Lisäksi tarkastelen Peteriin lehtiartikkelien ja -kuvien kautta kohdistuvia epäsuoria katseita.

Peterin ulkonäön kuvaukset painottuvat hänen kuolemansa jälkeiseen aikaan. Syynä tähän voi pitää ainakin tapaa, jolla Peterin elinaikaisia tapahtumia on kerrottu. Näitä tapahtumia kuvaava luku, ”Baby P:n kirja”, koostuu lähes täysin pelkästä suorasta lainauksesta. Kuvausta Peterin ulkonäöstä löytyy kuitenkin myös näistä dialogeista. Seuraava katkelma on keskustelu Peterin eronneiden vanhempien ja Peterin itsensä välillä. Pääasiassa äitinsä, Traceyn, luona asuva Peter on ollut isänsä hoidettavana, ja äiti on tullut hakemaan häntä:

”– – Mutta Trace, miksi Peterin pää on ajeltu kaljuksi? Mä en ymmärrä.”

”On ollut niin kuuma, kesätukka.”

”Aijaa. Kuka sen pään oli ajellut? Se itsekö?”

”Ei tietenkään. Mä.”

”Kun se oli ihan haavoilla ja muhkuroilla.”

”Piti käyttää höylää. Sä veit tukanleikkaussetin, jos oot unohtanut.”

”Voin mä antaa sen takas. Enhän mä sitä sillä tavalla niin tarvi. Mutta Trace. Mä vaihdoin sen laastarin Peterin sormesta. Siltä puuttui kynsi.”

”Ai se. Se repi sen pois!”

”Iti, tyli!”

”Ei kun oot nyt vaan rauhassa äitin sylissä. Ja entä ne varpaat sitten...”

”Meidän pitää lähtee.” (*Anomalia*, 170.)

Katkelmassa kuvaus on motivoitu puhumisen kautta. (Bal 2017, 28–29) Kuvauksen tapa kuitenkin poikkeaa alaluvussa 3.1 esitellystä Kamalan ja Amalan ulkonäön kuvauksesta, jossa fokalisoijan tarkoituksena on muodostaa kuulijan – tai lukijan – mieleen mahdollisimman tarkka kuva fokalisaation kohteesta. Tämän luvun kerrontatapa, dialogi, ei mahdollista perinteistä kuvausta. Lukijalle ei näytetä, mitä tapahtuu tai miltä Peter näyttää, vaan kaikki kuvailu kuullaan henkilöhahmojen suusta, mikä rajoittaa sitä, millaisia asioita kuvataan. Tässä katkelmassa varsinainen fokalisoija on ulkoinen fokalisoija, joka tarkkailee vanhempien

keskustelua. Kuvauksen taas antaa Peterin isä, ja kerronnan kohteena on Peterin äiti, joka on itse paikalla ja näkee tai on nähnyt saman kuin Peterin isäkin. Tarkka kuvaus ei siis ole tarpeellinen, vaan isä kuvailee Peterillä havaitsemiaan vammoja vain riittävällä tarkkuudella voidakseen kysyä, mistä ne ovat aiheutuneet. Kuvailu painottuukin juuri Peterin vammoihin, kehon poikkeaviin piirteisiin. Isän normaaleina pitämiä piirteitä ei ole keskustelun puitteissa olennaista tuoda esiin. Isän katse on kiinnittynyt juuri niihin piirteisiin, jotka ovat poikkeavia ja näin herättävät kysymyksiä ja herättävät tarpeen selitykselle (Garland-Thomson 2009, 3; Mitchell & Snyder 2013, 227).

Myös seuraava katkelma kuvailee nimenomaan Peterin kehon poikkeavia piirteitä. Kyseessä on ote Peterin ruumiinavausraportista – tai tarkemmin sanottuna patologin sanelusta itse raportin kirjoittamista varten, sillä ”Baby P:n kirja” -luvulle tyypilliseen tapaan tämäkin katkelma on esitetty suorana lainauksena. Katkelma on hyvin äärimmilleen viety esimerkki fragmentaatiosta ja tekstuaalisesta tuijotuksesta. Ruumiinavauksen tarkoituksena on tutkia ruumis yksi osa kerrallaan ja raportoida tutkimuksen aikana tehdyt havainnot. Erityistä huomiota kiinnitetään erilaisiin vammoihin ja poikkeaviin piirteisiin. Kirjallisessa muodossa esitettynä tämän kuvauksen voi tulkita tekstuaaliseksi tuijotukseksi (Hermeston 2017, 6):

Pohjois-Middlesexin yliopistollinen sairaala, kolmas elokuuta 2007.

”Seitsemäntoista kuukauden ikäinen valkoinen poika. Kuollut elokuun toisen ja kolmannen päivän välisenä yönä. Tuotu sairaalaan seuraavana aamupäivänä.

Lukuisia mustelmia, haavoja ja naarmuja. Vammat peräisin pitkältä ajanjaksolta. Vasen korvanlehti osittain repeytynyt irti. Syviä haavoja päälle, mukaan lukien koiran- tai ihmisen puremasta aiheutunut jälki. Ikenen ja huulen välinen ihopoimu repeytynyt. Parantunut osittain. Yksi hammas irronnut kovan iskun voimasta. Haava lähellä selkärankaa, niskan korkeudella.

Murtunut selkä. Murtuma aiheutunut kun selkää on taivutettu esimerkiksi aikuisen ihmisen polvea vasten. Selkä murtunut joitain vuorokausia ennen kuolemaa.

Mustuneita sormen- ja varpaanpäitä, useita puuttuvia kynsiä. Oikean käden keskisormesta viilletty kärki irti.

Kahdeksan murtunutta kylkiluuta.

Irronnut hammas löytynyt vatsasta.” (*Anomalia*, 183–184.)

Fragmentaatiolla on tässä etäännyttävä vaikutus: katseen kohde tyypistetään kehonsa osiin, eikä häntä nähdä kokonaisena persoonana. Katkelmassa luodaan etäisyyttä Peteriin henkilönä ja hänen kuolemaansa johtaneisiin tapahtumiin myös muilla keinoilla. Kehon osat toimivat katkelmassa subjekteina. Vammojen aiheuttajia ei nimetä, vaan korvanlehti on repeytynyt ja hammas on irronnut. Varsinaisten tekijöiden nimeämistä on vältetty myös passiivin ja ellipsin käytöllä. Heti katkelman alussa lapsi ja kuolema erotetaan toisistaan pisteen avulla. Sanelun ensimmäinen lause nimeää raportin kohteen, ja toinen lause taas alkaa ellipsillä, jossa lauseen subjekti, kuollut henkilö, on jätetty pois. Tämä saa aikaan vaikutelman lapsen ja patologin pöydällä makaavan ruumiin erottumisesta. Kun samankaltaisia vammoja on useampia, patologia niputtaa ne yhteen esimerkiksi sanoilla ”lukuisia” ja ”useita”. Myös tämä saa aikaan etäännyttävän vaikutuksen samalla tavoin kuin yksilöiden kohtalot koskettavat syvemmin ja henkilökohtaisemmalla tasolla kuin suurta joukkoa kohdanneet tragediat.

Etäännyttäminen vaikuttaa kertojan hyvin tietoiselta valinnalta. Peteriin kohdistettua väkivaltaa olisi ollut mahdollista kuvata myös muilla tavoilla, mutta kertoja valitsee mahdollisimman persoonattoman tavan: katkelmassa ei edes nimetä Peteriä, vaan hänestä käytetään hyvin yleiselle tasolle tuotua, mutta kuitenkin riittävän tunnistettavaa määrittelyä ”seitsemäntoista kuukauden ikäinen valkoinen poika”. Kuten muutenkin ”Baby P:n kirja” -luvussa, kertoja myös esittää tapahtumat muiden henkilöiden sanojen kautta ja keskittymällä kuvaamaan lopputulosta aiheuttajan sijaan. Katkelmasta saa myös vaikutelman siitä, että kertoja ei ole itse ollut paikalla ruumiinavauksessa. Varsinainen fokalisoija tilanteessa on ollut patologia, ja kertoja toimii tämän havaintojen välittäjänä.

Lukija ei saa katkelmasta käsitystä ajan kulumisesta. On mahdollista, että patologia tekee kyseistä sanelua ruumiinavausta tehdessään, jolloin kuvausta motivoi puheen lisäksi toiminta (Bal 2017, 28–29). Toinen mahdollisuus on, että kyseessä on patologin ruumiinavauksen jälkeen tekemä yhteenveto havainnoistaan. Tällöin kyseessä olisi patologin muisto menneestä tilanteesta. Bal huomauttaa, että muistaminen on kerronnallinen teko: patologia

yhdistelee ruumiinavauksen havainnot koherentiksi, kohdeyleisön tarpeita vastaavaksi kokonaisuudeksi. Muisto tapahtuneesta ei ole yksi yhteen varsinaisten tapahtumien kanssa. (Bal 2017, 145.) Sanelun tapahtuminen itse ruumiinavauksen jälkeen vaikuttaa todennäköisimmältä, sillä se vaikuttaa sisältävän vain olennaisia huomioita. Myös useampien vammojen niputtaminen yhteen viittaa tähän.

Samaan aikaan kuvaus on kuitenkin hyvin intiimi, ja jokaisen vamman takana on tarina. Vammat ovat näkyvä todiste luvussa piiloon jääneestä väkivallasta. Kaikki se normaalin taaperon käytökseksi tulkitun taakse piilotettu onkin hyvin karulla tavalla poikkeavaa. Poikkeavuus kiinnostaa tavalla, jolla normaali ei. Rosemary Garland-Thomson kirjoittaa tästä poikkeavuuden herättämästä katseesta tai tarkemmin sanottuna tuijotuksesta. Hänen mukaansa oletamme, että muiden kehot ja käytös ovat tietynlaisia, joten jos jonkun ulkonäkö tai käytös poikkeaa näistä oletuksistamme, reagoimme tuijottamalla. (Garland-Thomson 2009, 6.) *Anomaliassa* ihmisten tirkistelyhalua kuvastetaan myös lehdistön uutisoinnin kautta. Todellisesta Peteristä – tai Baby P:stä kuten lehdistö häntä kutsui – uutisoitiin ahkerasti hänen kuolemansa jälkeen. Peterin tarina romaaniin kirjoitetussa muodossaan pohjautuu tähän todellisen maailman uutisointiin (*Anomalia*, 242). Romaanissa lentoemäntä seuraa tapauksen uutisointia ”Lentoemännän kirja” -luvussa, joka romaanin rakenteessa sijoittuu ennen ”Baby P:n kirjaa”, mutta kronologisesti sen jälkeen. Tarkastelen kahta Peteristä lehtiartikkelien perusteella annettua kuvausta. Näistä ensimmäisessä lentoemäntä katsoo lehdessä julkaistua valokuvaa:

Sitten on tämä kuva. Pikkupoika, jolla on vauvanvaalea tukka, sininen villapaita ja äitinsä huulet. Hän keskittyy johonkin muuhun kuin kuvaustilanteeseen. Traaginen taapero, otsikossa sanotaan. Baby P. Hän ojentaa kättään.

Lasta käytettiin nyrkkeilysäkinä. Sen sanan jälkeen en voinut kääntää katsetta. (*Anomalia*, 16–17.)

Katkelmassa luodaan vastakkainasettelu normaalin ja poikkeavan välille. Kuvaus Peterin ulkonäöstä voisi sopia lukuisiin taaperoihin, ja kertoja poimiikin kuvasta hyvin normaaleja pieneen lapseen yhdistettäviä piirteitä. Kyseessä on kaikin puolin normaalin näköinen lapsi. Normaaliiutta korostaa se, että Peter, valkoinen poika, sopii normaalin oletuksiin. Artikkelin

kuva on kuitenkin ristiriidassa sen tekstin kanssa: ”Lasta käytettiin nyrkkeilysäkinä.” Yhteiskunnassamme on yleinen käsitys siitä, kuinka lapsia kohdellaan, ja tämä poikkeaa siitä täysin. Ilmaisuuksien samaan aikaan esineellistävät ja korostavat lapsen toimijuuden menetystä pahoinpitelytilanteissa. Normaalin ja poikkeavan rinnastaminen syöttää sitä skandaalihakuisuutta, jota erityisesti tabloidilehdet hakevat. Näin radikaali poikkeavuus saa aikaan kysyvän tuijotuksen, jota kertojakin kuvailee: ”[E]n voinut kääntää katsetta.” Katkelmassa kertoja ja fokalisoija yhdistyvät, mikä saa aikaan vahvan vaikutelman siitä, että lukija seuraa näiden katsetta lehden sivulla kuvasta artikkelin otsikkoon ja itse tekstiin. Seuraavassa katkelmassa lentoemäntä on lukenut jo useampia artikkeleita Peterin tapauksesta ja kykenee antamaan yhteenvedon niiden uutisoinnista:

Jokainen lehti toistaa pääpiirteissään samaa.

Yksitoista kuukautta jatkunut pahoinpitely. Kuusikymmentä viranomaistapaamista. Viisikymmentä vammaa. Yksi kuollut lapsi. Ruma, raaka ja lyhyt elämä. Murtuneet kylkiluut, katkennut selkä, nielaistut hampaat ja veren tahrima kehto.

(Anomalia, 19.)

Katkelma muistuttaa ruumiinavauksen selostusta: patologin tavoin kertoja selostaa asioita muistinsa pohjalta, jolloin kuvaus ei vastaa täysin koettua (Bal 2017, 145), vaan nimenomaan poikkeavat asiat korostuvat. Nämä ovat asioita, joita ihmiset Peteristä muistavat. Tässäkin katkelmassa yhdistyvät sekä vammojen määrän ilmaisemisen etäännyttävä vaikutus että yksittäisten vammojen fragmentoiva efekti. Kumpikin tapa kuvata Peteriä korostaa tämän roolia kaikkena muuna paitsi kokonaisuutena yksilönä ja toimijana: lehdistön ja lukijoiden kauhistelun ja säälin kohde, vihan purkamisen kohde, väkivallan uhri, ruumis. Peter ei saanut koskaan mahdollisuutta kuvata kokemaansa itse, omasta näkökulmastaan. Sillä, kenen fokalisoina asioita kuvataan, on merkitystä. Tavot, joilla henkilöitä ja asioita kuvaillaan, muokkaavat käsityksiämme näistä henkilöistä, asioista, ilmiöistä ja maailmasta. Fokalisointi on omalla tavallaan vallankäyttöä, ja on tärkeää pysähtyä miettimään, kenelle tuota valtaa annetaan.

4 Rajattu kommunikaatio: dialogi ja puhutun kielen valta-asema

Puhekyvyn voi nähdä yhtenä osana normaaliuden ihmiseen kohdistamia oletuksia. Puhetta pidetään yhteiskunnassamme ylivertaisena kommunikaatiokeinona, mikä jättää syystä tai toisesta puhekyvyltään rajoittuneet yksilöt heikompaan asemaan. Tulkinta siitä, kuka luokitellaan puhekykyiseksi, on subjektiivinen ja kulttuurisidonnainen. Omassa kulttuurissamme puhekyky ajatellaan usein kyynä kuvata monimutkaisiakin tunteita ja ajatuksia verbaalisesti. Yksilön kyvyt ja mahdollisuudet kommunikoida puheen välityksellä ovat kuitenkin aina riippuvaisia myös kuulijasta: halu ja kyky ymmärtää on yhtä lailla merkityksellistä kuin halu ja kyky tulla ymmärretyksi. Puhekyvyttömyys ei myöskään tarkoita kyvyttömyyttä kommunikoida.

Kieli yhdistetään hyvin voimakkaasti ihmisyyteen. Vammaisten ihmisten ja muunlajisten eläinten sortoa perustellaan hyvin samankaltaisilla argumenteilla. Ihmisten erillisyyttä ja moraalista arvoa muihin lajeihin nähden perustellaan usein järjen, kielen ja autonomian kautta, mikä sulkee ulkopuolelleen muunlajisten eläinten lisäksi myös monet vammaiset ihmiset. (Jenkins et al. 2020, 1.) Tämän ajattelun seurauksena esimerkiksi matala älykkyydosamäärä, puhekyvyttömyys tai poikkeava puhekyky ja tuen tarve tai riippuvuus muista ihmisistä olisivat yksilön arvoa vähentäviä ominaisuuksia. Erityisen ongelmallista tästä tekee se, että jos yksilöä ei nähdä täysin ihmisenä, tämä antaa syyn marginalisoida ja jopa hyväksikäyttää häntä (Nocella 2016, 325).

Kertomuksissa puhekyvyttömiä ja puhekyvyltään rajoittuneiden hahmojen mahdollisuudet tulla ymmärretyksi ovat riippuvaisia esimerkiksi siitä, kuka toimii kertojana, kykeneekö tai päättääkö kertoja kuvata myös havaitsemattomissa olevia ajatuksia, ja miten kertoja ja muut henkilöahmot tulkitsevat puhekyvyttömiä hahmoja kommunikaatiota. Kieli ja puhe ja niiden vaikutus yksilön arvoon ovat keskeisiä teemoja *Anomaliassa*. Ne kytkeytyvät myös teoksen kyseenalaistamaan ajatukseen ihmisestä muita lajeja arvokkaampana olentona. Kielen merkitystä käsitellään jo teoksen prologista, johon palaan tarkemmin luvussa 5.1. Tässä luvussa tarkastelen kommunikaatiota kahden puhekyvyltään rajoittuneen henkilöahmon, Kamalan ja Peterin, ja heitä ympäröivien puhekykyisten välillä. Kamala ja Peter oppivat

kumpikin tarinoidensa aikana kommunikoimaan yksittäisillä sanoilla, mutta heidän kommunikaationsa onnistuminen on hyvin vahvasti riippuvaista muiden halusta kuunnella ja ymmärtää. Puhekyvyllä on myös merkittävä yhteys siihen, millaiset mahdollisuudet yksilöllä on toimia osana yhteiskuntaa. Suuri osa kummankin tarinasta kerrotaan luvuissa, jotka koostuvat lähes yksinomaan ääneen puhutusta dialogista. Tutkin, millaisilla kerronnan keinoilla heidän ymmärretyksi tulemistaan estetään ja mahdollistetaan teoksessa.

4.1 Kamala: dramaattinen kerronta ja rajoittunut puhekyky

Kamalan tarina jakautuu teoksessa kahteen lukuun. ”Ensimmäinen Kamalan kirja” -luvussa, joka kuvaa Kamalan elämää Intiassa, on ulkoinen kertoja ja vaihteleva fokalisoija. Tarkastelin tämän luvun tapahtumia tutkielmani luvussa 3.1. ”Toinen Kamalan kirja: Intialainen ihmissusi Lontoossa” -luku on kirjoitettu näytelmän muodossa, ja se sijoittuu englantilaiseen psykiatriseen sairaalaan, jonne Kamala lähetetään hoidettavaksi. Kamalan kyky ilmaista itseään verbaalisesti on hyvin rajoittunut. ”Ensimmäisen Kamalan kirjan” aikana Kamala ei puhu vielä juuri lainkaan. ”Toisessa Kamalan kirjassa” hän osaa sanoa sanoja, muttei muodostaa lauseita. Puhumaan oppimista pidetään merkittävänä askeleena kohti normaalina pidettyä ihmisyyttä. Seuraava katkelma kuvaa tilannetta, jossa Kamala sanoo ensimmäisen sanansa:

Kamala nyökkää ja sanoo: ”Hoo.” Joseph tajuaa, että ”hoo” on hänen mukaelmansa sanasta ”joo”, sivistyneemmin ”kyllä”. Susilapsi käyttää kieltä. Voi, miten tavallinen hänestä on tullut, Joseph pohtii. Arvattava. Arkinen.
(*Anomalia*, 108.)

Puhujan roolin hetkellinen luovuttaminen Kamalalle suoran lainauksen muodossa ensimmäisessä virkkeessä korostaa puhekyvyn valtaa: Kamalan kommunikaatiota ei tarvitse suodattaa kenenkään muun kerronnan kautta. Josephin suhtautuminen Kamalan ensimmäiseen sanaan on kerrottu sekä epäsuoran että vapaan epäsuoran esityksen kautta. Toisessa ja neljännessä virkkeessä epäsuora esitys osoitetaan ajattelua kuvaavilla verbeillä ”tajuaa” ja ”pohtii”. Ulkoinen kertoja siirtyy siis kuvamaan Josephin ajatuksia, jotka eivät ole

muiden henkilöhahmojen havaittavissa. Josephin toisessa virkkeessä esittämä tulkinta Kamalan sanasta toimii myös tulkkauksena lukijalle. Sanat ”mukaelma” ja ”sivistyneemmin” kuvastavat, että Joseph näkee edistyksen lisäksi myös, kuinka paljon kehitystä Kamalalla on vielä edessä. Kolmas virke korostaa samaan aikaan sekä tilanteen normaaliutta että poikkeavuutta. Kielen oppiminen on vaihe, jonka oletetaan olevan normaali osa ihmislapsen kehitystä. Susilapsesta puhuminen korostaa kuitenkin tilanteen poikkeavuutta: puhumaan oppiminen ei ollut välttämättä kehitysvaihe, jota Joseph osasi odottaa. Kamalan poikkeavuuden korostaminen saattaa myös liittyä Josephin pettymykseen siitä, että Kamala ei ole enää yhtä erityislaatuinen kuin ennen. Persoonallista kielellistä tilannetta merkitsevä ”voi”-huudahdus (Bal 2017, 45) on mahdollista tulkita ylpeyttä ja iloa kuvaavaksi. Virkettä seuraavat sanat ”arvattava” ja ”arkinen” ovat kuitenkin konnotaatioiltaan negatiivisia ja ohjaavat tulkitsemaan ”voi”-sanän sävyn haikeaksi tai jopa pettyneeksi.

Toisessa Kamalan kirjassa psykiatrisessa sairaalassa hoidossa oleva Kamala on lähes täysi-ikäinen. Henkilökunta kuitenkin vaikuttaa vähättelevän hänen toimintakykyään ja ymmärrystään poikkeavan käytöksen ja varmasti myös rajoittuneen puhekyvyn vuoksi. Kamalan käyttäytyminen ei vastaakaan sitä, mikä on totuttu ymmärtämään normaaliksi aikuisen käytökseksi. Näytelmätekstissä tarina etenee pääasiassa dialogin kautta. Henkilöhahmojen ajatuksiin on yleensä mahdollista päästä kiinni vain heidän repliikkiensä kautta, ja tähän käytetään näytelmäteksteissä esimerkiksi monologeja. Kamala ei kykene ilmaisemaan monimutkaisia ajatuksia verbaalisesti, joten hänen ajatteluaan on kuvattu myös muilla keinoilla:

Ruokala. Kamala ja Underdog istuvat kahdestaan.

Hoitaja Underdog Se on kanaa. Syö.

Kamala Ei ei. Ei kana.

Hoitaja Underdog Onhan.

Kamala heittää nugetin ilmaan. Se ei lennä.

Kamala Ei ei.

(Anomalia, 209–210.)

Kamalan sanat on mahdollista tulkita useammalla eri tavalla. Hänen ensimmäisen repliikkinsä voi tulkita viittaavan joko hoitajan ensimmäiseen tai toiseen lauseeseen: joko hän ei usko, että lautasella on kanaa, tai hän ei halua syödä kanaa. Pyrkimys ymmärtää toimintaa normaaliuden kautta ohjaisi näkemään näyttämöohjeessa kuvatun nugetin ilmaan heittämisen jonkinlaisena kapinointina, sanattomana tahdonilmauksena. Näyttämöohjeen jatko kuitenkin antaa toisenlaisen selityksen teolle: ”Se ei lennä.” Lause kuvaa Kamalan ajatteluprosessia tilanteessa: nugetti ei vastaa hänen kokemukseensa siitä, mikä kana on, ja hän todistaa tämän hoitajalle osoittamalla sen lentokyvyttömyyden. Kamalan reaktion voi nähdä myös kanojen tehotuotannon ironisointina: nugetti tehotuotannon tuotteena on niin kaukana kanasta eläimenä, että lihantuotannon prosessia tuntematon Kamala ei osaa yhdistää sitä tuntemaansa kanaan, eläimeen (Ääri 2023, 282). Tehotuotantoon näin kohdistettava kritiikki sopii myös teoksen kokonaisideologiaan, joka korostaa kaikkien olentojen yhdenvertaisuutta.

Näyttämöohjeet ovat perinteisesti kertojan tekstiä, mutta tulkitsem tällaisen lauseen Kamalan ajatusten kuvaukseksi. Tulkintaa tukee lauseessa käytetty negatio: jotta olisi mahdollista todeta, että nugetti ei lennä, täytyy taustalla olla oletus siitä, että nugetti voisi lentää. Tämä oletus poikkeaa selvästi nugettiin normaalisti liitetystä ominaisuudesta, mutta sopii Kamalan maailmankuvaan eli kyseessä on persoonallinen kielellinen tilanne (Bal 2017, 47). Näyttämöohjeen perinteisestä käyttötavasta poikkeaminen korostaa myös puheen asemaa näytelmissä: se, että jotain odottamatonta ja poikkeavaa ei tapahdu, ei esitystilanteessa välittyisi yleisölle, joten yleisöllä olisi ymmärtämisen tukena vain Kamalan sanat sekä mahdollinen elekieli. He olisivat siis samalla viivalla näytelmän muiden henkilöhahmojen kanssa, sillä Kamalan kommunikaation aukkoja paikataan tavalla, joka on havaitsemattomissa. Seuraavassa katkelmassa Kamalan puhetta avataan havaittavalla tavalla:

Kamala Sä.

Pastori Singh Ei kun ”isä”.

Kamala Sä! Sä!

Pastori Singh Osaatko jo sanoa ”isä”?

Kamala Sä mä koti!

Pastori Singh Oho, tuohan on lähestulkoon lause. Täytyy kirjata ylös!

Kamala Sä mä koti?

Pastori Singh En kyllä ymmärrä, mitä se tarkoittaa.

Hoitaja Underdog Vissiin luulee, että tulit hakemaan sen kotiin.

Kamala Jep.

(Anomalia, 212.)

Pastori Singhin suhtautumista Kamalan puheeseen on kuvattu tässä katkelmassa hyvin erilaisella tavalla kuin ”Ensimmäisen Kamalan kirjan” lopun katkelmassa (ks. tutkielman s. 55). Tässä lukijalle välittyvät vain Singhin ääneen sanomansa sanat, kun taas aiemmassa katkelmassa kuvattiin vain hänen ajatuksiaan, eikä lukija saanut tietoa siitä, millainen hänen reaktionsa oli ulospäin. Tässä katkelmassa Singh vaikuttaa suhtautuvan Kamalaan tutkimuskohteena: hänelle olennaista ei ole kommunikoida Kamalan kanssa ja ymmärtää tätä, vaan nähdä kehitystä ja tehdä havaintoja. Hoitaja Underdog toimii katkelmassa tulkkina niin Kamalan ja Singhin kuin Kamalan ja lukijankin välillä, joten Kamalan kommunikaatiota avataan tavalla, joka on havaittavissa. Tässä tapauksessa havaittavuus on juonen kannalta olennaista, sillä Singhin tulee ymmärtää Kamalan pyyntö päästä kotiin hieman myöhemmin samassa kohtauksessa voidakseen reagoida siihen:

Pastori Singh Ymmärräthän, Kamala, etten minä saa päättää tätä. En voi ottaa sinua mukaan vaikka haluaisin. Minun täytyy olla vastuullinen.

Kamala Täh?

Pastori Singh No niin. Halusin vain nähdä että sinulla on kaikki hyvin. Hmm. Mutta niin, joo... Kirjoitan. Voiko häntä halata? Noh. Näkemiin.

Kamala Täh?!

Exit Singh.

Kamala Täh? Täh täh täh!!!

Kamala pyrkii Singhin perään.

Hoitaja Underdog Ei kun se meni nyt. Sen piti mennä.

Kamala Sattuu!

Kamala tuijottaa Underdogia kauhun vallassa, kyyneleet valuvat alas poskia.

Hoitaja Underdog Miksi sä katsot mua noin? Et sä voi mihinkään lähteä. Ei sulla olisi mitään oikeusturvaa tuolla ulkona. Ethän sä edes osaa kävellä niin kuin normaalit ihmiset. Johonkin Intiaan vielä kaiken lisäksi? Haloo. Vittu tajuatko yhtään? Sä et selviäisi siellä yhtä ainutta päivää. Sut raiskattais, ryöstettäis ja tapettais. Sun ruumis myytäisiin elävänä tai kuolleena. Ihmisarvo on sellainen vitun ihme juttu, että se on varattu niille, joilla on mahikset puolustaa itseään.

Kamala Sattuu.

Kamala kyykistyy lattialle.

Hoitaja Underdog Mitä sä teet? Mitä helvettiä sä teet? Kusetko sä siihen?

(Anomalia, 213–214.)

Tässä katkelmassa Kamalan käyttämä kieli on hyvin yksinkertaista: hän käyttää vain kahta sanaa, ”täh” ja ”sattuu”. Kamalan tunteet välittyvät sanojen vähyydestä huolimatta hyvin selvästi. Kamalan tunnetilaa kuvaavan näyttämöohjeen lisäksi käytetyillä välimerkeillä on tässä merkittävä rooli. Kysymysmerkit osoittavat Kamalan tuntemaa hämmennystä: hän ei ymmärrä joko pastori Singhin sanoja tai syytä, miksi hän ei voi lähteä tämän mukaan. Kun Kamala ymmärtää Singhin lähtevän ilman häntä, hän joutuu paniikkiin, mistä viestivät huutomerkit ja sanan ”täh” toistaminen. Ainoa Kamalan sanojen perässä oleva piste sijoittuu jälkimmäisen ”sattuu”-sanan jälkeen merkinä luovuttamisesta.

Katkelmassa Kamalan verbaalinen kommunikaatio enemmän tai vähemmän sivuutetaan. Singhin suhtautuminen jatkuu edelleen tieteellisen etäisenä. Singh vaikuttaa puhuvan Kamalalle, mutta ei reagoi tämän kommunikaatioyrityksiin, eikä tunnu olettavan, että Kamala todella ymmärtäisi häntä. Lähtiessään Singh myös pyytää hoitaja Underdogilta lupaa halata Kamalaa: ”Voiko häntä halata?” Pyynnön kohdistaminen Kamalaa hoitavalle henkilölle, ihmiselle, sivuuttaa Kamalan oman toimijuuden ja itsemääräämisoikeuden. Kysymys myös osoittaa, kuinka Singh näkee Kamalan edelleen susilapsena: Kamala rinnastuu koiraan, jonka ulkoiluttajalta pyydetään lupaa silittää. Kamalan epäinhimillistämisen voikin nähdä myös esimerkkinä siitä, kuinka toisenlajisten eläinten toimijuus ja kommunikaatio sivuutetaan, ja näin teoksen kokonaisideologian mukaisena kritiikkinä toisenlajisten eläinten kohtelulle.

Hoitaja Underdog puolestaan reagoi Kamalaan, mutta reaktio kohdistuu ennemmin Kamalan toimintaan, tuijotukseen ja virtsaamiseen, kuin sanoihin, eikä hän noteeraa mitenkään Kamalan sanallista ilmaisua siitä, että tätä sattuu. Hoitajan huoli siitä, että Kamala ei pärjäisi sairaalan seinien ulkopuolelle tai varsinkaan Intiassa, vaikuttaa ironiselta. Kamala on ennen löytymistään sopeutunut elämään susien kanssa erittäin hyvin. Nyt häntä on vuosia opetettu käyttäytymään ihmisten normien mukaan. Tästä huolimatta hän on nyt tilanteessa, jossa hän ei ole riittävän normaali pärjätäkseen maailmassa.

Kamalan kommunikaatiota avataan teoksessa erilaisilla keinoilla. Hänen puhettaan ja toimintaansa selitetään sekä muiden henkilöhahmojen että kertojan toimesta. Kamalan kohdalla hänen kommunikaationsa onnistuminen tai epäonnistuminen vaikuttaa riippuvan keskustelukumppanien halukkuudesta ymmärtää häntä. Rajattu tai muutoin poikkeava kommunikaatiotyylly ei automaattisesti tarkoita, että kommunikaatio olisi huonoa, vaan se saattaa vain kaivata tuekseen ymmärrystä ja tukea.

4.2 Peter: normaaliuden oletus ja hiljennetty hätä

Kamala on hahmona selvästi normaalista poikkeava. Peter Connelly, Baby P, puolestaan on tarinansa alussa hyvinkin normaalin määritelmään sopiva. Peter on ulkoisesti hyvin normaalin näköinen lukuun ottamatta erilaisia mustelmia ja haavoja, jotka lapsen äiti, Tracey, kuitenkin selittää tavalla, joka on tulkittavissa osaksi normaalia taaperon käytöstä. Myös muut aikuiset Peterin ympärillä pyrkivät selittämään kaiken lapsen toiminnan normaalina ja lapsen ikään kuuluvana. Toimintakykynormi ohjaa näkemään kaikki oletusarvoisesti terveinä ja vammattomina (Saarikoski & Kovero 2013, 78). Tämä oletus vaikuttaa toimintakyvyltään poikkeaviin ihmisiin monin tavoin: esteelliset ympäristöt estävät osallistumisen yhteiskuntaan tasavertaisella tavalla, ja tiukasta normista voi seurata leimaamista poikkeavaksi tai vääränlaiseksi. Toimintakyky ei ole jotain, jonka voi nähdä ihmisestä päällepäin, vaan monet toimintakykyyn vaikuttavat piirteet, ominaisuudet ja vammat ovat näkymättömiä. Peterin tarina on äärimmäinen esimerkki siitä, kuinka haitallinen oletus normaaliudesta voi olla.

Osa toimintakykynormia on myös oletus siitä, että kaikki ovat kykeneviä kommunikoimaan rationaalisesti ja selkeästi (Saarikoski & Kovero 2013, 78). Peterin kohdalla ympäröivien aikuisten kyvyttömyys ymmärtää hänen tarkoituksellista ja tarkoituksetonta viestintäänsä johtaa lopulta Peterin kuolemaan. Peterin kyky kertoa verbaalisesti tilanteestaan on rajoittunut hänen nuoren ikänsä takia, sillä Peter ei ole oppinut puhumaan riittävän hyvin ilmaistakseen monimutkaisia tapahtumia tai tunteita. Lukijalle Peterin hätä välittyy kuitenkin erilaisilla keinoilla. Yksi merkittävä piirre, joka ohjaa lukijan tulkintaa on se, että Peterin tarinaa kertova ”Baby P:n kirja” -luku on analepsis, takauma. Käsittelin ”Baby P:n kirjan” tapahtumien ennakkointia ”Lentomännän kirja” -luvussa tutkielmani luvussa 2.2. Tässä alaluvussa tarkastelen muita keinoja, joilla Peterin elämän tapahtumia, joista hän ei itse osaa puheella kertoa, välitetään lukijalle.

Yksi keino välittää Peterin kokemuksia ovat kertojan tulkinta ja kommentit tilanteista. Luvun kertoja keskittyy pääasiassa raportoimaan tapahtumia (Phelan 2005, 50). Kertojan teksti luvussa koostuu lähinnä paikan ja ajan ilmauksista ja lyhyistä tilanteiden kuvauksista. Muutamassa kohdassa kertoja kuitenkin myös tulkitsee tilanteita. Koska tulkinta on tässä luvussa niin harvinaista, tulkintaa sisältävät kohdat etualaistuvat. Yhdellä Peterin lukuisista lääkärikäynneistä kertoja esittää tulkintansa Peterin reaktiosta lääkärin kosketukseen:

Tohtori Jorgensson nostaa Peterin toimenpidepöydälle. Peteriä sattuu.
Mahdollisesti se voi olla pelkoakin.

”Ai, ai! Ai, ai!”

”Olepa rauhassa nyt. Avataan sinulta pikkuisen haalaria. Oho...”

Tohtori Jorgensson huomaa.

”Nyt täytyy ikävä kyllä sanoa niin epämukava juttu, että lapsella on siis mustelmia ja puristusjälkiä ympäri kehoa.”

(*Anomalia*, 129.)

Ensimmäistä puheen suoraa esitystä edeltävät lauseet ohjaavat tulkitsemaan, että ensimmäinen puhuja on Peter. Tämän oma ilmaisu tilanteessa rajoittuu huudahduksiin, jotka yleensä mielletään kivun ilmaisuiksi. Lauseen ”Peteriä sattuu” voisi itsessään tulkita Peterin fokalisoimana. Seuraavan lauseen sana ”mahdollisesti” kuitenkin ohjaa tulkitsemaan

kummankin lauseen kertojan tulkintana Peterin reaktiosta. Lauseista tekee kiinnostavat juuri se, että kertoja ei tässä luvussa esitä tulkintoja juuri lainkaan. Peterin kipu käy ilmi myös hänen omasta puheestaan, joten tämä osa kertojan tekstistä vaikuttaa toistolta, ellei sen tarkoituksena ole pohjustaa tulkintaa, että Peter on peloissaan. Sanan ”pelkoakin” voi tulkita tarkoittavan joko, että Peter kokee pelkoa kivun sijaan tai sen lisäksi. Mustelmat ympäri kehoa viittaavat siihen, että kertojan oletus, että Peteriä sattuu, on oikea. Pelko on tunne, jota Peter ei osaa vielä ilmaista tavalla, joka kävisi ilmi hänen omista sanoistaan, joten kertoja välittää tunteen lukijoille. Tämä tieto jää muiden henkilöhahmojen havaitsemattomiin, sillä henkilöhahmoilla ei ole kykyä havaita muiden hahmojen ajatuksia (Bal 2017, 140), mikä osaltaan selittää tohtorin reaktiota Peterin käytökseen: hänen mielessään on normaalia olettaa, että taapero on tilanteessa levoton, ei pelokas tai kivuissa.

Myös kertojan toinen kommentti katkelmassa on mielenkiintoisesti muotoiltu: ”Tohtori Jorgensson huomaa.” Objektin puuttuminen avaa useita mahdollisia tapoja tulkita lause. Tohtorin puheen suorasta esityksestä selviää, että hän huomaa ainakin Peterin kehon vammat. Ellipsi kertojan tekstissä saattaa myös kuvastaa, että huomattava asia on jotain, mitä ei voi sanoa ääneen. Sen taustalla voi olla perheväkivaltaan liittyvä piilottelu ja hiljaisuus tai epävarmuus siitä, huomaako tohtori sen, mitä kertoja tietää ja mitä Peterin vammoista voi tulkita. Peterin oma kyvyttömyys kuvata tilannettaan toistuu myös kertojan hiljaisuudessa. Lauseen voi tulkita myös varovaisena toiveikkuutena: vammojen paljastuminen lääkärille saattaisi pelastaa Peterin.

Kertojan kiintymys Peteriä kohtaan voidaankin havaita joissain sen kommentteissa, vaikka se suurimmaksi osaksi keskittyykin tapahtumien raportointiin. Perheen luona vierailee sosiaalityöntekijä, ja kertoja kommentoi Peterin olotilaa sosiaalityöntekijän ja Traceyn mennessä tätä katsomaan: ”Peterillä on kaikki hyvin! Hän ilahtuu nähdessään äitinsä.” (*Anomalia*, 139.) Mielenkiintoisen tästä kommentista tekee ensimmäisen lauseen perässä oleva huutomerkki. Huutomerkkin käyttö antaa vaikutelman kertojan tunteellisesta omistautumisesta, kenties helpotuksesta siitä, että Peter voi hyvin. Sen voi tulkita myös merkinä persoonallisesta kielellisestä tilanteesta (Bal 2017, 45, 47). Kertoja, joka suurimmaksi osaksi pitäytyy havaitsemattomana, tekee itsensä ja tunteensa hetkellisesti havaittavammiksi.

Kertojan kiintymys Peteriin näyttäytyy epäsuorasti myös haluttomuudessa kommentoida ikäviä tapahtumia. Peterin fyysiseen pahoinpitelyyn liittyvät kohtaukset kerrotaan suurimmaksi osaksi epäsuorasti, Peterin kehoon jääneiden jälkien kautta. Alla oleva katkelma on yksi harvoista tilanteista, joissa Peterin vammautumiseen johtava tilanne kerrotaan. Katkelmassa tilanteen eteneminen selviää lukijalle lähinnä puheen suoran esityksen kautta. Katkelma on myös esimerkki Peterin kommunikaation sivuuttamisesta:

”Mitä sä teet?”

”Leikkaan sen kynnet.”

”Ai keittiösaksilla?”

”Se Wardin ämmä soitti ja käski huolehtimaan säännöllisesti kynsien leikkaamisesta.”

”Miks?”

”En mä ymmärrä.”

”Tattuu, äiti.”

”Eikä satu jos pysyt paikoillasi.”

”Saanko mä?”

”Iti ei. Äiti ei. Ei! Ei! Ei!”

”Mul ois hyvä veitsi.”

”Joo joo. Jos mä nyt kuitenkin teen tän, Steven. Mä oon varmaan kokeneempi.”

Sakset ovat terävät. Kuuluu inhottava ääni.

”Äiti äiti! Tattu, tattu!”

”Oho. Eihän sattunu?”

”Tattu, tattu!”

”Eihän sattunu.”

(*Anomalia*, 149–150.)

Peterin sanasto on hyvin rajoittunut, eikä hän osaa vielä lausua kaikkia kirjaimia. Hän kommunikoikin lähinnä toistamalla samoja kolmea sanaa. Traceyn vastaukset Peterin puheeseen paljastavat, että tässä katkelmassa Peterin tarpeet eivät kuitenkaan jää kuulematta, koska häntä ei ymmärretä: Tracey toistaa Peterin sanoja osoittaen

ymmärtäneensä tätä, mutta tekee tämän negaation kautta kieltämällä Peterin kommunikoiman kivun. Peter yrittää kommunikoida tilanteen aiheuttamaa kipua myös pyrkimällä siitä fyysisesti pois, mikä käy ilmi Traceyn kehotuksesta pysyä paikallaan. Samalla Tracey kääntää aiheuttamansa kivun Peterin syyksi.

Kertoja puuttuu kerrontaan vain yhdessä kohdassa: ”Sakset ovat terävät. Kuuluu inhottava ääni.” Se antaa tällöinkin vain mahdollisimman vähän informaatiota. Kuulohavaintoon perustuva kommentti antaa vaikutelman siitä, että kertoja itsekin seuraa tapahtumia vain kuuntelemalla, mutta ei kykene tai tahdo katsoa tapahtumia. Kerrontatapa heijastaa kaikkien Peterin elämässä jollain tavalla mukana olleiden aikuisten suhtautumista: hekin havaitsivat merkkejä pahoinpitelystä, mutta päättivät katsoa muualle. Saksien aiheuttama vahinko kuvataan vasta Peterin kuoleman jälkeen ruumiinavauksessa: ”Oikean käden keskisormesta viilletty kärki irti.” (*Anomalia*, 183.) Traceyn vähättelevä suhtautuminen lapsensa kipuun tämän tiedon valossa tuntuu käsittämättömältä. Hän kuitenkin selittää suhtautumistaan vangitsemisensä jälkeisessä monologissaan: ”Mutta mä ajattelin, että lapsilla sellainen parantuu äkkiä. Niillähän voi kasvaa luutkin tosi nopeasti uudestaan. Ja voi kasvaa jopa sormi katkenneen tilalle.” (*Anomalia*, 175.) Tracey ei näe lapsia aikuisen kaltaisina vaan jonain poikkeavina, jonkin toisen lajin edustajina tai yliluonnollisina olentoina. Ajattelu heijastaa myös vammaisuuden stereotyyppiä ”yli-inhimillisiä kykyjä omaava vammaisen hahmo” (Hermeston 2017, 6–8) ja osoittaa, että stereotyyppit saattavat sopia myös muunlaiseen poikkeavuuteen kuin vammaisuuteen. Aikuisuuden voisikin nähdä yhtenä normaaliuden osa-alueena, jolloin lapsuus ja vanhuus ovat poikkeavia piirteitä. Traceyn ajattelu ei kumpua täysin tyhjästä. Jopa lääketieteen ammattilaiset ovat vielä melko vähän aikaa sitten ajatelleet, että varsinkaan vastasyntyneet lapset eivät tuntisi kipua (Mathews 2011; McCarthy 2020). Nykyisinkin erityisesti POC-lasten – ja myös aikuisten – kivunhoidossa on selviä puutteita (Hoffman et al. 2016). Vastaavia oletuksia kohdistuu myös toisenlajisiin eläimiin.

Peterin kivun ja kommunikaation sivuuttaminen jatkuu myös häntä hoitavan lääkärin toimesta. Seuraavat kolme repliikkiä ovat osa keskustelua Peterin, tämän äidin Traceyn ja Peteriä hoitavan lääkärin välillä. Keskustelun katkelmassa näkyy useampia normaaliuden oletuksia, jotka lopulta johtavat Peterin kuolemaan:

”Äiti. Sattuu.”

”Se on ollut tosi äkäinen koko päivän.”

”Uhmaikä lähestyy. Hankala käytös on normaalia – –.” (*Anomalia*, 173.)

Peterin kommunikaatioyritys sivuutetaan sekä Traceyn että lääkärin toimesta. Toimintakykynormin luoma oletus siitä, että kaikkien tulisi kommunikoida selvästi, saattaa vaikuttaa siihen, että Peterin sanoja ei pyritä tulkitsemaan tasaveroisena kommunikaationa. Peter ei osaa muodostaa kokonaisia lauseita tai kertoa tarkalleen, mihin häntä sattuu, mutta kivun ilmaiseminen tulisi ottaa silti todesta. Tässä nousevat esiin myös hahmojen väliset valtasuhteet: lääkäri luottaa Traceyn tulkintaan Peterin sanoista. Tracey on sekä puhekyvyltään toimintakykynormin mukainen että aikuinen ja Peterin vanhempi. Normeihin sopiminen antaa hänelle valtaa suhteessa Peteriin. Lääkärin repliikissä näkyy myös oletus normaaliudesta: hänen hankalaksi tulkitsemansa käytös on oletettavaa Peterin ikäiseltä lapselta. Uhmaikä voidaan tässä nähdä myös eräänlaisena diagnoosina, jolla lääkäri selittää Peterin oireet (vrt. vammaisuuden lääketieteellinen malli luvussa 1.2).

Peterin kotitilanteen huonontuminen näkyy hänen käytöksessään ja puheessaan, vaikka hän ei suoraan osaakaan puhua siitä, mitä hänelle tapahtuu. Erityisen selvästi tämä näkyy kahdessa kohtauksessa, jotka kuvaavat Peteriä leikkimässä lääkäriltään saamallaan leikkilentokoneella. Lähtökohta on kummassakin kohtauksessa sama: Peter omassa huoneessaan leikkimässä samalla lelulla. Premissien samankaltaisuus korostaa niitä asioita, jotka kohtausten välillä ovat erilaisia eli Peterin käyttämät sanat ja tapa, jolla hän leikkii:

Penshurst Roadin koti huhtikuussa 2007.

Peter leikkii yksin huoneessaan tohtori Ikwueken pojan lentokoneella.

”Lenkotone, Petelin oma. Oma kone. Vlummmm. Vlummmm. Ylöh.

Oho. Ylöh. Petelin kone ylöh.

Oho ylöh, ylöh!

Petel ylöh. Vlummm!

Äiti kattoo. Äiti?

Vlum-vlummmm!

Äiti!

Hieno kone. Hieno vauva.
Äiti kattoo, Petel kävelee. Oh-hoh!”
Ovi narahtaa auki. Se on Steven.
”Moi Peter.”
”O-ou.”
”Mikäs sulla on siinä? Näytäpä iskälle.”
(*Anomalia*, 148–149.)

Tässä katkelmassa Peter puhuu paljon. Hänen käyttämänsä sanat ovat yksinkertaisia, eikä hän osaa lausua kaikkia kirjaimia, mikä on hänen ikäiselleen lapselle hyvin normaalia. Puheen sisältö on selvästi positiivista, ja hän käyttää itsestään ilmaisua ”hieno vauva”. Lapset oppivat puhumaan toistamalla muilta kuulemiaan sanoja, joten Peterin puheesta saa vaikutelman siitä, että häntä keuhutaan ja kannustetaan. Positiivisuus näkyy myös metaforisesti lentokoneessa, joten Peter lennättää koko ajan ylöspäin. Peterin puheen kautta lukijalle myös selviää, että Peter itse nousee ylös ja lähtee kävelemään, mikä on puheen lisäksi toinen tärkeä ja normaalina pidetty taito hänen ikäiselleen lapselle. Peter yrittää kutsua äitiään katsomaan lentokonettaan ja kävelemistään. Kohtauksen tunnelma kuitenkin muuttuu, kun ovelle ilmestyykin äidin sijaan isäpuoli. Peter, joka on tähän asti puhunut innokkaasti, hiljenee ja toteaa pahaenteisesti: ”O-ou.” Kohtaus päättyy, ja tapahtumat tämän jälkeen jäävät lukijan tietämättömiin. Ajallisesti noin kuukauden myöhemmin tapahtuva vastaava leikkutilanne poikkeaa edellisestä täysin:

”– – Mitä kuuluu Peter?”
”Kone. Alat.”
Peter iskee pikkulentokoneen lattiaan. [Sosiaalityöntekijä] Marie kyykistyy.
”Koitapa kävellä tänne.”
”Alat. Paha vauva.”
”Yritähän edes. Minä ymmärsin, että hän liikkuu mielellään. Tavallisen eloisalta taaperolta vaikuttaa muutoin.”
”Ail ltle!”
”Peter!”
”Sanoiko hän tosiaan... Siis ’heil Hitler’?”

”Hitle!”

”Se kuuli sen jostain, en voi ymmärtää.”

(*Anomalia*, 152.)

Peter on hyvin vähäsanainen. Ikäiselleen lapselle normaaliin tapaan hän toistaa edelleen kuulemiaan sanoja. Sanat, joita hän käyttää, ovat kuitenkin vastakohtia edellisen katkelman sanoille: lentokone iskeytyy alas ja hienosta vauvasta on tullut ”paha”. Kotiympäristön muutos on havaittavissa tässä sanaston muutoksessa. Vaikka luvussa ei kuvata kuin pieniä katkelmia Peterin ja tämän perheen elämästä, katkelmien ulkopuolelle sijoittuvat tapahtumat paljastuvat Peterin puheesta. Sosiaalityöntekijä Marie ei reagoi Peterin käyttämiin sanoihin ennen kuin tämä sanoo ”ail ltle”. Osaltaan tämä tuo esiin Marien järkytyksen siitä, että pieni lapsi tietää tämän nykyään lähinnä äärioikeistoon ja valkoiseen ylivaltaan liitettävän ilmaisun, mutta toimii samalla myös tulkintana Peterin puheesta itselleen ja lukijalle.

Puheen lisäksi myös Peterin toiminnassa näkyy muutoksia. Hän leikkii edelleen lentokoneella, mutta leikkimistyyli on väkivaltainen ja hyvin lyhytkestoinen verrattuna edellisen katkelman luomaan kuvaan ympäriinsä lentelevästä koneesta. Myös kävelyn osalta on tapahtunut taantumista. Aiemmassa katkelmassa Peter käveli oma-aloitteisesti ja oli halukas esittelemään taitoaan äidilleen, kun taas nyt Marie yrittää houkutellessa lasta kävelemään, mutta tämä ei joko tahdo tai pysty sitä tekemään. Peterin aiempaa käytöstä todistaneen lukijan on vaikeaa yhtyä Marien kommenttiin Peteristä ”tavallisen eloisana taaperona”. Ero iloisen puheliaaseen taaperoon edellisessä katkelmassa on huolestuttava, ja Peterin oletettu normaalius estää sosiaalityöntekijää näkemästä lapsen hätää: se, mikä saattaa olla normaalin rajojen sisällä muille taaperoilta, ei selvästi ole sitä Peterille.

Edeltävissä katkelmissa lentokoneen liikkeet heijastavat Peterin mielialaa ja elämän suuntaa: ensimmäisen katkelman jatkuvasti ylöspäin pyrkivä lentokone kuvastaa optimismia, kun taas jälkimmäisessä katkelmassa kone suuntaa alas ennen iskeytymistään maahan kuvastaen toivottomuutta. Kamalan tavoin myös Peterin kohtelussa näkyy kommunikaation sivuuttaminen ja kohtelu aikuisia ihmisiä alempiarvoisena ja näistä merkittävästi poikkeavana.

5 Subjektiiivinen arvo: teoksen kokonaisideologiasta

Teoksen kokonaisideologia muodostuu monien eri keinojen avulla. Edeltävien lukujen aikana olen nostanut esiin joitain kerronnan keinoja, jotka vaikuttavat lukijoiden käsitykseen *Anomalian* esittämistä asenteista ja käsityksistä normaaliutta ja epänormaaliutta kohtaan. Lisäksi olen esitellyt teoksen käsittelemiä teemoja suhteessa (epä)normaaliuteen. Romaanissa esitellään monenlaisia, toisistaan poikkeavia asenteita, ja ääneen pääsee kertojia ja henkilöihahmoja, joiden ajatusmaailmat ovat hyvin erilaisia. Lukijalle muodostuu kuitenkin romaanin aikana selvä käsitys siitä, mitkä näistä asenteista vastaavat teoksen kokonaisideologiaa. Tässä luvussa tarkastelen, millä keinoilla teoksessa osoitetaan, mitkä esitetyistä asenteista ja käsityksistä muodostavat teoksen kokonaisideologian ja mitkä taas poikkeavat siitä.

Kertojien asenteet ja ideologiat välittyvät aina niiden kertomiin kertomuksiin. Tämä voi tapahtua hyvin selvästi tai huomaamattomammin. Avoimimmin ideologisia ovat usein epänarratiiviset kommentit (*non-narrative comments*) (Bal 2017, 23). Epänarratiivisilla kommentteilla tarkoitetaan tekstikohtia, jotka eivät ole osa tarinan tapahtumia (mt., 24), eivätkä edistä juonen kulkua. Ne ovat kertojan kommentteja tapahtumiin – eivät niinkään kerronnan etenemisen kannalta olennaisia – joten onkin luontevaa, että kertojan asenteet näyttäytyvät selvimmin juuri näissä kohdissa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että tekstin narratiiviset osat eivät olisi ideologisia: narratiivisissa kohdissa nousee usein esiin asenteita, jotka ovat kertojalle niin luontevia, ettei niitä pidetä ideologisina (mt., 23). Ideologisten mielipiteiden ja yleisesti hyväksytyjen faktojen erottaminen toisistaan on monissa tapauksissa haastavaa (mt., 24–25). Väittämän ideologisuus saatetaankin tunnistaa vain niissä tilanteissa, joissa väittäjä poikkeaa kulttuurin normeista.

5.1 Korkea veisu: kokonaisideologiasta poikkeavien asenteiden esittäminen

Kuten totesin jo luvussa 4, puhe ja kieli ovat *Anomaliassa* keskeisessä roolissa, mikä näkyy jo siinä, että aihetta käsitellään heti teoksen ”Korkea veisu” -nimisessä prologissa. Prologin kirjoittajaksi on nimetty itävaltalainen filosofi Ludvig Wittgenstein (1889–1951). Jotkut pitävät

Wittgensteiniä yhtenä 1900-luvun merkittävimmistä filosofeista, ja hän tutki muun muassa kieleen ja ajatteluun liittyviä filosofisia ongelmia. (Biletzki & Matar 2021.) Prologissa puhe ja kieli yhdistetään nimenomaan ihmiseen ja ihmisyyteen, ja niitä käytetään perusteina nostaa ihminen muiden eläinten yläpuolelle. Tässä alaluvussa tutkin, millainen käsitys puhekyvystä ja kielestä prologissa muodostuu, ja miten se suhteutuu teoksen kokonaisideologiaan.

”Korkea veisu” koostuu lähes kokonaan epänarratiivisista kommenteista. Luvussa esitetyt ajatukset vaikuttavat kuitenkin olevan selvässä ristiriidassa teoksen kokonaisideologian kanssa. Tämä vaikutelma ristiriitaisuudesta syntyy erityisesti luvun satiirisen tyylin ja kertojan epäluotettavuuden seurauksena. Satiirilla tarkoitetaan ”esitystapa[a], jossa pyritään pilkkaamaan tai muuten tekemään naurunalaiseksi erilaisia ihmisten moraalisia heikkouksia ja usein sitä kautta kiinnittämään huomio yleisempiin yhteiskunnallisiin ongelmiin” (“Kirjallisuudentutkimus: Satiiri”).

Luvun satiirinen vaikutelma syntyy prologissa useilla eri keinoilla, ja monet näistä vaikuttavat samalla tulkintaan kertojan epäluotettavuudesta. Prologi, ja sen myötä koko teos, alkaa Wittgensteinin esittämillä ajatuksilla kielen merkityksestä:

Vain sillä on arvoa, minkä voi ihmisten kielellä sanoa.

Äly on kieltä. Ja vain ihmiset puhuvat, eikö niin? Kieli tekee ihmisen, eikö niin? Ja ihminen on arvokas? No niin. Eikö niin? Ihminen on arvokas, jos hänellä on äly ja hänellä on kieli. Tai jos hän voi sentään saada ne. Niin niin. Eikö niin? Minä olen kirjoittanut kirjassa, että sen, minkä voi sanoa, voi sanoa selvästi, ja siitä mistä ei voi puhua, on vaiettava. No niin. Sehän ei tarkoita yhtään mitään. Opettajana ollessani pahoinpitelin yhden oppilaistani. Ihan tosta noin vaan. Hän oli typerys. Minä olen sentään ollut sodassa.

Se on mitätön osa maailmanhistoriaa. Yhden poikalapsen hakkaaminen.
Minä kirjoitin kirjan. (*Anomalia*, 11.)

Kertoja aloittaa luvun väitteillä, jotka sisältävät argumentaatiovirheitä. Kertoja tekee kysymysketjussaan jatkopäätelmiä, jotka eivät ole loogisia tai pitäviä. Kenen tahansa kohdalla tämän voisi tulkita osoituksena epäluotettavuudesta, mutta koska hahmokertojan esikuvana

on argumentoinnin asiantuntija, filosofi, on vaikutelma erityisen satiirinen. Teoksen kokonaisideologian kannalta tämä saa aikaan vaikutelman siitä, että hahmokertojan esittämät ajatukset eivät vastaa kokonaisideologiaa. Hahmokertojan ideologia vaikuttaakin poikkeavan hyvin radikaalisti kokonaisideologiasta, joka painottaa juuri ihmisten ja muiden eläinten samankaltaisuutta ja samanarvoisuutta.

Hahmokertojan epäluotettavuutta lisää myös pahoinpitelyn myöntäminen ja vähättely, eli kyseessä on väärinarviointi (Phelan 2005, 50). Hahmokertoja pyrkii osoittamaan omaa paremmuuttaan mainitsemalla olleensa sodassa. Sana ”sentään” samanaikaisesti sekä kohottaa sitä pahoinpidellyn oppilaan yläpuolelle ja asettaa sodassa olemisen jonkinlaiseksi vähimmäisvaatimukseksi kunnioittavalle kohtelulle että puolustelee väkivaltaista käytöstä. Seuraavan kappaleen ensimmäinen lause on itsessään monitulkintainen ”se”-pronominin käytön seurauksena: ”Se on mitätön osa maailmanhistoriaa.” Kertoja saattaisi viitata omaan sotaan osallistumiseensa mitättömänä, mikä olisi kuitenkin ristiriidassa aiemman kehuskelun kanssa. ”Se” saattaisi viitata myös sotaan. Kertoja kuitenkin jatkaa tarkentamalla, että viittaa ”yhden poikalapsen hakkaami[seen]”. Tätä mainintaa seuraa jälleen omasta saavutuksesta kertominen. Poikalapsen hakkaaminen on selvä ennakkomaininta (Genette 1980, 75–76) Peter Connellyn tapauksesta, joka on hyvin keskeisessä osassa koko romaania ja jota käsittelin tarkemmin luvuissa 3.2 ja 4.2. Yksilöiden tarinat koskettavat, vaikka niillä ei maailmanhistorian kannalta olekaan juuri merkitystä. Prologista löytyy myös muita viittauksia myöhemmin kerrottaviin tarinoihin sekä selitystä kerrontaratkaisuihin:

Sanat ovat ainoa mahdollinen suoja kaaosta, hajoamista ja rappiota vastaan. Sanat ovat sitä varten, ettei tarvitse turvautua väkivaltaan. Kun sanat loppuvat, ruumiit kohtaavat.

Parempi olisi kun vain mielet kohtaisivat.

Jos kieli menee pilalle ja häviää, jäljelle jäävät ruumiit. Löydämme itsemme alastomina, historiattomina. Kehitys muuttuu taantumaksi. Eikä ole varmuutta, miten pitkälle se johtaisi. Kenties hirviöihin ja kummajaisiin saakka. (*Anomalia*, 12.)

Hahmokertoja osoittaa ristiriitaisuuden sanojensa ja toimintansa välillä: se korostaa kielen, sanojen ja puheen merkitystä osana ihmisyyttä, mutta on itse ollut väkivaltainen puhumisen sijaan. Ruumiillisuus yhdistyy epäinhimillisyyteen, elämellisyteen ja äärimmäiseen poikkeavuuteen: hirviöihin ja kummajaisiin. Tämän voi tulkita viittauksena susien kasvattamiin Kamalaan ja Amalaan, jotka ovat eläneet poissa ihmisten keskuudesta. He eivät ole oppineet puhumaan ihmisten kieltä, he ovat liikkuneet alastomia, eikä heidän taustoistaan ole mitään tietoa. Hahmokertoja yhdistää kielen ja puheen käänteisesti normaaliuteen kuvaamalla niiden puuttumisen johtavan äärimmäiseen poikkeavuuteen. Katkelmassa normaalius esitetään jatkuvuutta tuottavana ja elämää ylläpitävänä asiana, kun taas poikkeavuus yhdistyy taantumiaan, menetykseen ja kuolemaan. Katkelman voi tulkita myös osoittavan, miksi ”Baby P:n kirja” -luvussa kerronta koostuu lähes täysin pelkästä suorasta lainauksesta: ”Sanat ovat sitä varten, ettei tarvitse turvautua väkivaltaan.” Luvun kertoja voi vain välittää muiden sanomia sanoja, joiden kautta Baby P:n eli Peterin tarina tulee kerrotuksi, mutta kertojan ei tarvitse kuvata lapsen kokemaa väkivaltaa (kts. luku 4.2).

Ajatus puhekyvyn normaaliudesta ja jopa ylivoimaisuudesta verrattuna muihin kommunikaation keinoihin näyttäytyy teoksessa myös muiden kertomana. Kamalaa kasvattavalla intialaisella pastori Joseph Singhillä on aiheeseen liittyen hyvin vahvoja mielipiteitä:

Kasvit ovat mykkiä. Eläimet, villit ja epäsikiöt eivät osaa puhua, äännellä vain ja öristä. Niin ja elehtiä. Intialaiset puhuvat alempia kieliä ja huitovat käsillään, britit käyttävät englantia ja enkelit latinaa puhutellessaan ihmisiä. Kun enkelit ovat yhteydessä Luojaan, ne kommunikoivat mielten välityksellä. (*Anomalia*, 66.)

Josephin ajattelussa näkyy paljon yhteneväisyyksiä Wittgensteinin ajatteluun. Hänkin näkee ihmiset muita olentoja arvokkaampina ja käyttää luokittelunsa perusteena nimenomaan verbaalista kommunikaatiota. Ihmistenkin välillä on kuitenkin eroja, ja vaikka Joseph on itse intialainen, hän on sisäistänyt rasistiset ajatusmallit ja pitää maansa kolonisoijia oman maansa kansalaisia arvokkaampina. Eleillä ja käsien liikkeillä tapahtuvan kommunikaation Joseph tulkitsee arvoa alentavana. Myös Joseph toistaa ajatuksen mielten välillä tapahtuvasta

kommunikaatiosta kaikkein ylimpänä kommunikaation muotona. Mielen välinen kommunikaatio on jotain, joka ei näy ulospäin. Tämä ajatus onkin ristiriidassa kummankin miehen muiden ajatusten kanssa. Wittgenstein esimerkiksi perustelee ihmisten ylivertaisuutta myös seuraavasti: ”Kunnes tulee valas, joka sanoo minulle saksan kielellä selkeästi perustellen olevansa parempi kuin minä. Siihen asti lajimme on erityislaatuinen.” (*Anomalia*, 12) Wittgenstein tai Joseph eivät voi kuitenkaan tietää, kommunikoivatko valaat tai vaikkapa mykät kasvit mielen välityksellä. Wittgensteinin kommentti on myös selvästi liioiteltu: oletuksena ei ole vain puhekyky, vaan valaan tulisi puhua nimenomaan saksaa. Tämänkin kommentti satirisoi filosofia.

Satirisoiva suhtautuminen hahmoihin ja kertojiin, jotka korostavat puhekyvyn ylivertaisuutta, sekä heidän epäluotettavuutensa paljastaminen osoittavat, että teoksen kokonaisideologia ei jaa tätä käsitystä. Tämä sopii romaanin ihmisten ja muiden eläinten tasavertaisuutta korostavaan ideologiaan. Normaaliuden oletukset ovat kuitenkin usein sisäistettyjä ja tiedostamattomia. Esimerkiksi ”Vauvaevankeliumi”-luvun kertoja tulee toistaneeksi oletusta puheesta ihmisten normaalina kommunikaatiokeinona: ”Ihmisten sanoja [vauvat] eivät vielä käytä, niillä on omat kielensä.” (*Anomalia*, 188.) Lainaus on esimerkki implisiittisestä ideologisuudesta, jota käsittelen lisää seuraavassa alaluvussa: vauvojen puhumattomuus on normaalia, mutta sanan ”vielä” käyttäminen osoittaa, että vauvojen oletetaan alkavan myöhemmin puhumaan ja siirtyvän puheen oppimisen myötä vauvoista osaksi ihmisten kategoriaan (vrt. Kafer 2013, 53).

5.2 Vauvaevankeliumi: eksplisiittinen ja implisiittinen ideologisuus

Yhteiskunnassa olemme erilaisten oletusten, asenteiden ja ideologioiden ympäröimiä. Jotkin niistä herättävät keskustelua ja kritiikkiä ja saattavat tämän seurauksena ajan myötä muuttua. Monet taas ovat niin syvästi juurtuneita kulttuuriimme, että emme edes tiedosta niiden ideologisuutta ja subjektiivisuutta, vaan näemme ne jonkinlaisina universaaleina totuuksina. Tämänkaltaiset oletukset ovat kaikkein vaarallisimpia, sillä jotta toiminta- ja ajattelutapoja olisi mahdollista tarkastella kriittisesti, tulee ensin olla tietoinen niiden subjektiivisuudesta.

Anomalia kyseenalaistaa hyvin suoraan joitain yhteiskuntamme tällä hetkellä itsestään selvinä pitämiä ajattelumalleja. Selvimmin tämä näkyy eläintenoikeuksiin liittyvien kysymysten kohdalla. Samalla, kun toisten oikeuksia puolustetaan ja joitain normeja kritisoidaan, on teoksessa havaittavissa monia henkilöhahmojen kritiikittä esittämiä oletuksia ja kertojien sisäistettyjä asenteita, jotka ovat jopa ristiriidassa teoksen kokonaisideologian kanssa. Tässä luvussa tarkastelen, millä keinoilla *Anomalian* kertojien ja teoksen kokonaisuuden eksplisiittiset ja implisiittiset oletukset, asenteet ja ideologiat välittyvät lukijalle.

Anomalian ”Vauvaevankeliumi”-niminen luku koostuu kokonaan kertojan epänarratiivisista kommenteista. Jo tämä itsessään tekee luvusta ideologisesti värittyneen, mutta luvun merkitys teoksen kokonaisideologian hahmottumisessa korostuu, kun se suhteutetaan teoksen muihin lukuihin. Muissa teoksen luvuissa ulkoinen kertoja pysyttelee havaitsemattomana (Bal 2017, 19). Tästä poikkeuksen muodostavat tietysti ”Lentoemännän kirjan” kertoja ja ”Korkea veisu” -luvun Ludvig Wittgenstein hahmokertojina. ”Vauvaevankeliumin” kertoja on kuitenkin ainoa ulkoinen kertoja, joka on havaittava, eli viittaa itseensä sanalla ’minä’ (mt., 19). Kertojan havaittavuus – ja myös ”Vauvaevankeliumi”-luvun epänarratiiviset kommentit – etualaistuvat erityisesti, kun niitä verrataan lukua edeltävään ja seuraavaan lukuun. Edeltävä luku ”Baby P:n kirja” muistuttaa muodoltaan dokumenttielokuvan käsikirjoitusta ja koostuu lähes yksinomaan dialogista. Luvun kertojan teksti koostuu lähinnä paikan ja ajan ilmauksista. ”Vauvaevankeliumia” seuraava luku, ”Toinen Kamalan kirja”, puolestaan on kirjoitettu näytelmän muotoon. Kummassakin luvussa kertoja on siis vetäytynyt erityisen selvästi taustalle, mikä korostaa Vauvaevankeliumin kertojan esiin astumista.

Lukijan tulkintaa luvusta ohjaavat itse ideologisten kommenttien lisäksi luvun sisäinen ja koko teoksen laajuinen rakenne. Luvun sijoittuminen ”Baby P:n kirja” -luvun jälkeen ohjaa näkemään ”Vauvaevankeliumin” reaktionä tämän edeltävän luvun tapahtumiin. ”Baby P:n kirja” kuvaa vanhempien lapseensa kohdistamaan väkivaltaa, joka lopulta johtaa lapsen kuolemaan. Kyseisessä luvussa kertoja ei siis juuri lainkaan kommentoi tapahtumia, vaan keskittyy yksinomaan raportoimaan. ”Vauvaevankeliumissa” viitataan useaan otteeseen suoraan Baby P:n eli Peterin kokemaan kaltoinkohteluun, ja vaikuttaakin siltä, että kertoja

päästää lopulta ulos kaiken patoutuneen tulkintansa ja analysointinsa. Luvun sijoittaminen tähän kohtaan teosta kohdistaa sen esittämän kritiikin hyvin voimakkaasti nimenomaan edellisen luvun tapahtumiin. Monelta osin vastaavaa kritiikkiä olisi kuitenkin mahdollista kohdistaa myös teoksen muihin vanhempiin – erityisesti ”Lentoemännän kirjan” hahmokertojaan, joka hylkää lapsensa heti syntymän jälkeen.

Lapseen kohdistetun, raa’an väkivallan tuomitseminen on niin itsestään selvää, että sitä tuskin tulkitaan yhteiskunnassamme ideologisenä. Teoksen kokonaisideologiaan kuuluu kuitenkin myös elementtejä, jotka poikkeavat yhteiskunnassa normaalina pidetyistä moraalisisista arvoista. Merkittävin näistä on kaikkien elävien olentojen yhdenvertaisuus. Kertoja aloittaa ”Vauvaevankeliumi”-luvun kuvailemalla vauvoja, jotka ovat avuttomia ja riippuvaisia hoitajistaan, ja joilla ”on luottamus hyvään” (*Anomalia*, 188). Tästä se siirtyy kuvaamaan tapoja, joilla Peterin läheiset ihmiset ovat syyllisiä tämän kuolemaan, ja päätyy rinnastamaan Peterin kuoleman ja eläinten tappamisen tehotuotannossa:

Peterin kuolema oli tragedia. Väkivaltainen kuolema on kokijalleen aina tragedia. Olkoon kyseessä susi, ihminen, nauta, kana tai termiitti. Yksikään elämä ei ole toista arvokkaampi. Se, jonka vatsassa hajoaa tapettu eläin, ei ole parempi kuin se, joka sallii vauvan kuolla. Molempia vaivaa syvä moraalinen välinpitämättömyys.

(*Anomalia*, 189.)

Kertoja aloittaa väitteellä, jonka suurin osa – ellei jokainen – lukijoista varmasti allekirjoittaa: lapsen kuolema, etenkin vanhempiensa käsissä, on tragedia. Seuraavalla virkkeellä kertoja tuo väitteensä yleisemmälle tasolle. Moni omassa kulttuurissamme elävä tunnistaisi tekstin eksplisiittisen ideologiseksi vasta lainauksen kolmannesta virkkeestä alkaen: kulttuurissamme ei ole tällä hetkellä normaalia ajatella kaikkia eläviä olentoja samanarvoisina. Kertoja kyseenalaistaa yhteiskunnan normeja, jotka poikkeavat sen omasta ideologiasta, ja normeista poikkeaminen myös vahvistaa lukijan kokemusta siitä, että kyseessä on ideologinen kommentti – mielipide, ei fakta. Tämä poikkeavuus näkyy myös sen listaamien eläinten järjestyksessä verrattuna kulttuurissamme yleisesti eläimille osoitettuun ”arvojärjestykseen”: ihminen nähdään järjestyksen huipulla ja alempana ensin nisäkkäät (nauta), sitten linnut

(kana), kalat ja selkärangattomat (termiitti). Tämä koettu arvojärjestys näyttäytyy konkreettisesti esimerkiksi siinä, että kasvissyöjäksi siirtyessä on tyyppillistä jättää ensimmäisenä lautaseltaan pois nisäkkäät, sitten linnut ja vasta viimeisenä kalat. Kertoja kuitenkin sekoittaa normaalina koettua järjestystä listaamalla ensimmäisenä suden, mikä kertoo ehkä myös sen asenteesta teoksen susi(maisiin) hahmoihin. Esimerkiksi tutkielman luvussa 2.2 käsittelin lentoemäntää, joka hylkää vammaisen lapsensa heti syntymän jälkeen koirasuden kasvatettavaksi. Koira hyväksyy ihmislapsen osaksi omaa pentuettaan kyseenalaistamatta asiaa. Teoksen kokonaisuudessa koiraeläimet esitetään ihmisiä parempina vanhempina.

Suden mainitsemisen voi tulkita myös viittaukseksi susityttö Kamalaan ja ”Ensimmäinen Kamalan kirja” -lukuun, jossa sudet ovat kasvattaneet Kamalan ja tämän sisaren osana omaa perhettään. Myös tässä luvussa pohditaan elävien olentojen arvoa suhteessa toisiinsa, joskin pohtijana toimii tarinan hahmo pastori Joseph Singh: ”Sillä näin kuuluu järjestys: kasvit, villieläimet, villi-ihmiset, hyötyeläimet, epäsikiöt ja heikkomieliset, intialaiset, britit, enkelit ja Jumala.” (*Anomalia*, 66.) Josephin esittämän arvojärjestyksen taustalla näyttäviä vaikuttavan uskonnollisen vakaumuksen lisäksi myös ajatukset normaaliudesta ja poikkeavuudesta: poikkeavat yksilöt sijoittuvat järjestyksessä matalammalle. Listauksessa korostuvia normaaliuden oletuksia ovat esimerkiksi ihmisyyden, vammattomuuden, länsimaalaisuuden ja valkoisuuden. Joseph esittää oman ajatuksensa olentojen välisestä arvojärjestyksestä kiistattomana totuutena. Lukijalle ei kuitenkaan jää tästä kommentista tunnetta siitä, että se heijastelisi teoksen kokonaisideologiaa. Tähän on pari merkittävää syytä. Ensinnäkin Joseph on tarinan hahmo, johon kyseisen luvun kertoja suhtautuu hyvin kriittisesti (kts. luku 3.1). Kertoja on henkilöihahmoon verrattuna valta-asemassa. Lisäksi päinvastainen ajatus kaikkien elävien olentojen tasa-arvosta saa enemmän vahvistusta myös muualla teoksessa kuin vain ”Vauvaevankeliumissa”.

Eläintenoikeuksiin liittyviä kommentteja on sijoitettu kerronnan joukkoon esimerkiksi ”Lentoemännän kirja” -luvussa: ”Jatkuvasti tiineen lypsylehmän elämä on kuulemma verrannollinen siihen, että ihminen juoksisi koko ajan maratonia.” (*Anomalia*, 45.) Itse raskaana oleva, luvun kertojana toimiva lentoemäntä vertaa omaa kokemustaan nautaidin kokemukseen ja heijastaa tämän taas vuorostaan ihmisen kokemusmaailmaan. Kertoja ei

keskustele aiheesta tämän enempää, mutta mainintaa voi pitää osana kertojan esittämää kuvausta omasta olostaan. Eläintenoikeuksiin liittyvät aiheet löytävät tiensä myös lentoemännän uniin: ”Ikkunan takana juoksee susia. Niiltä on revitty ihot pois, mutta ne ovat elossa.” (*Anomalia*, 44.) Tämän katkelman voisi tulkita vain osana lentoemännän painajaisen kuvausta, mutta sama kuva nousee esiin selvemmin ideologisena esitetyssä muodossa ”Vauvaevankeliumi”-luvussa: ”Mietin liian usein, miten kuolema tulee henkilölle, joka palaa tajuihinsa nylkemisen jälkeen. Ehkä vierailu kotimaiseen turkistarhaan selvittäisi asian.” (*Anomalia*, 190.) Tässäkin lainauksessa muunlajisia eläimiä rinnastetaan ihmisiin käyttämällä sanaa ”henkilö”, jota normaalisti käytetään vain puhuttaessa ihmisistä. Virkkeiden järjestys ohjaa lukijaa ensin samaistumaan järkyttävään ajatukseen elävältä nylkemisestä ja muistuttaa sitten tämän olevan todellisuutta monille muunlajisille eläimille.

Romaanissa esitetään myös asenteita, jotka ovat yleisesti hyväksytyjä yhteiskunnassa. Yksi tällainen voimakkaasti korostettava ajatus on äitien velvollisuus huolehtia lapsistaan. ”Vauvaevankeliumissa” nimensä mukaisesti nostetaan esiin vauvojen ja heidän vanhempiensa suhdetta. Kertojalla on hyvin selvä käsitys siitä, millainen lapsen äidin tulisi olla – tai millainen hänen ei ainakaan tulisi olla:

Äiti, joka ei puolusta ja suojele omaa lastaan, on jollain tavalla viallinen eläin. Uskon, että väite koskee ainakin kaikkia nisäkkäitä. Ellei kyse ole äärimmäisestä selviytymistilanteesta, selityksenä on pakko olla jonkinlainen epäkunto. Jotain on vialla, kun äiti jättää vauvan itsesuojelujärjestelmän huomiotta.
(*Anomalia*, 188–189.)

Kertoja esittelee katkelmassa oman – ja varmasti monien yhteiskunnassamme jakaman – mielipiteen siitä, miten normaali äiti suhtautuu lapseensa. Halun suojelella lasta tulisi olla jollain tavalla sisäänrakennettuna äitiyteen, ja kaikki tästä poikkeava tarkoittaa, että kyseinen äiti on viallinen. Kertoja laajentaa tämän hyvän äitiyden käsitteen koskemaan myös toisenlajisia äitejä. Tämä ohjaa ajattelemaan, että kyseessä ei ole moraalinen, opittu asia, vaan kyse on biologisesta, vaistonvaraisesta, luonnollisesta piirteestä. Ideologian kannalta mielenkiintoista tässä kertojan esittämässä väitteessä on se, että lapsen suojeleminen on juuri äitien sisäänrakennettu ominaisuus. Miesten vaistoista suhteesta lapsiin taas kerrotaan teoksessa

hyvin erilaiseen sävyyn. ”Lentoemännän kirjan” kertoja pohtii Peterin äidin ja isäpuolen tilannetta:

Hirviöäiti synnytti vankilassa tappajamiehen lapsen. Mies teki tilaa omille geeneilleen. Hän ei toiminut summittaisesti vaan ymmärrettävästi ja raamatullisella tavalla perinteisesti. Miehen teko oli biologisesti järkeenkäypä. Vietit ja järki ovat joskus kovin lähellä toisiaan. (*Anomalia*, 21.)

Siinä missä äideille nähdään vaistonvaraisena suojella lastaan ja Traceyä kuvataan tässäkin ”hirviöäitinä”, miehille on normaalia varmistaa vaikka väkivalloin oman sukunsa jatkuminen. Tässäkin näyttäytyy teoksen läpäisevä ajatus siitä, että ihmiset ja muunlajiset eläimet ovat hyvin samankaltaisia – niin hyvässä kuin pahassa. Nimenomaan äiteihin ja naisiin kohdistuvat paineet näyttäytyvät teoksessa kuitenkin myös implisiittisesti. Yhteiskunnassamme on edelleen vahva oletus siitä, että juuri äitien ja naisten vastuulla on hoivata ja huolehtia muista. Teoksen lopussa myös naishahmot ovat ne, jotka joutuvat vastuuseen niin omistaan kuin muiden teoista. Teoksen viimeisessä luvussa ”Ilmestys” lentokone joutuu vanhempiansa tappamien lasten kaappaamaksi ja pudottamaksi. Koneessa matkustaa vain teoksen naispuolisia hahmoja: lentoemäntä, tämän kollega Tamara, Kamala ja Peter Connellyn äiti. Näistä kaikki muut paitsi Kamala ovat myös äitejä. Lasten kosto kohdistuu siis juuri äiteihin, mikä vahvistaa ajatusta siitä, että ajatus juuri äitien velvollisuudesta lapsia kohtaan on osa teoksen kokonaisideologiaa. Palaan tähän vielä alaluvussa 5.3.

Olen edellä tarkastellut eksplisiittistä ideologisuutta, mutta myös implisiittinen ideologisuus saattaa näyttäytyä epänarratiivisissa kommentteissa. Luvun kertoja korostaa kaikkien olentojen yhtäläistä arvoa ja kyseenalaistaa ihmisten ja muiden eläinten eriarvoisuuden. Samalla kertojalla on kuitenkin muita sisäistettyjä asenteita, jotka välittyvät sen kielenkäytössä: ”[Pahuus] on jokapäiväisiä tekemättä jättämisistä, kiinnostuksen puutetta, vaikenemista, tahallista sokeutta. Itsekkyyttä pahuus sen sijaan ei ole. Se on empatian mykkyyttä.” (*Anomalia*, 191.) Kertoja käyttää tässä jotain pahaa ja epätoivottua kuvatessaan sanoja ”sokeus” ja ”mykkyys”. Vammaisuuteen liittyviä sanoja käytetään usein metaforina (ks. Hermeston 2017; Mitchell & Snyder 2013). Lisäksi vammaisuuteen liittyvät sanat yhdistetään yleensä johonkin negatiiviseen. Tässä voi nähdä yhteyden vammaisuuden

yksilölliseen malliin, jossa vammaisuus nähdään moraalisenä virheenä (Goodley 2017, 7). Sanat esitetäänkin tässä juuri yhteydessä moraalisuuteen, pahuuteen. Vammaisuutta kuvaavien sanojen käyttö metaforina on esimerkki hyvin syvälle yhteiskuntaan asettuneista asenteista, joita ei tiedosteta. Kertoja osoittaa ”Vauvaevankeliumissa” joitain muiden ajattelun ”puutteita”, mutta sen omat ajatukset jäävät kuitenkin kritiikittä. Seuraavaksi tarkastelen romaanin viimeisen luvun ja loppuratkaisun suhdetta teoksen kokonaisideologiaan.

5.3 Ilmestys: loppuratkaisun suhde kokonaisideologiaan

”Ilmestys”-luku tarjoilee romaanille sadunomaisen ”paha saa palkkansa” -päätöksen. Luvun nimi on myös selvä viittaus Raamatun Ilmestyskirjaan: ”Ilmestyskirjallisuuteen kuuluu tietty hämäryys ja selittämättömyys. Teoksen ei ajatella ennustavan tulevaisuutta, vaan paljastavan lukijoille hengellisen totuuden nykytilanteesta ja Jumalan reaktiosta siihen.” (”Ilmestyskirja”) Teoksen viimeisessä luvussa tämä selittämättömyys näyttäytyy fantastisten tapahtumien ja avoimeksi jäävän loppuratkaisun muodossa. Luvussa enkeleiksi muuttuneet kaltoinkohdellut lapset myös saavat mahdollisuuden kostaa kohtalonsa.

Anomalia sekoittaa faktaa ja fiktiota ja ammentaa inspiraatiota Peterin ja Kamalan tarinoihin todellisista – tai Kamalan kohdalla todelliseksi väitetyistä – henkilöistä ja tapahtumista. Romaani alkoi lukuohjeella fiktion – ja samalla teoksen itsensä – lukemiseen: ”Fiktio on valehtelua. – – Jokaisen lauseen kohdalla täytyy kysyä, onko se uutta, vanhaa vai vääryydellä vietyä. Mikä on sen epätotuuden aste.” (*Anomalia*, 12–13.) Teoksen viimeisessä luvussa fiktiivisyys nousee uudelle tasolle ja kertomus saa fantastisia piirteitä: suuri osa teoksen päähenkilöistä matkustaa lentokoneessa, joka joutuu lennon aikana huoltajiensa pahoinpitelemien ja tappamien lasten ympäröimäksi ja kaappaamaksi. Kaikki normaaliuden oletukset rikotaan hyvin absurdilla tavalla. Poikkeavuus näkyy hyvin ilmiselvästi luvun fantastisissa piirteissä, mutta myös hienovaraisemmin näiden taustalla. Tässä luvussa tarkastelen teoksen loppuratkaisua ja sen suhdetta kokonaisideologiaan.

Viimeinen luku tuo teoksen tarinat yhteen lennolla, jonka matkustajina on henkilöitä kaikista kolmesta päätarinasta: lentoemäntä, Tamara, Kamala ja Peterin äiti Tracey. Lento on matkalla Lontoosta Kolkataan, mutta matka keskeytyy, kun kostamaan tulleet, kuolleet lapset ympäröivät koneen:

”Hei katsokaa kaikki, se on mun vauva”, lapsensa kadottanut huutaa.

Lentoemäntä työntää matkustajat sivuun päästäkseen ikkunaan.

”Baby P? Baby P.”

”Se on oppinut kävelemään.”

Rouva istuu itkevän matkustajan sylissä. Hän nykäisee lentoemäntää hihasta.

”Kultaseni, eihän tuolla ulkona nyt mitään vauvaa ole suinkaan?”

”Vauva. Suuri. Paha vauva”, Kamala sanoo. Lentoemäntä vahvistaa havainnon.

”Vai niin. No, niinpä tosiaan. Mitäköhän seuraavaksi tapahtuu?”

”En tiedä, kai me saamme ansiomme mukaan”, lentoemäntä vastaa. – –

Tamara kuuluttaa ohjaamosta ohuella äänellä.

Henkilökuntamme on tehnyt voitavansa, olemme nyt enkeleiden käsissä. – –

Taivaalliset sotajoukot kaappaavat koneen. Lapsenpyöreytensä ja enkelinkiharansa menettänyt Peter Connelly. Victoria Climbie, joka hymyilee palovammoista ja turvonneesta silmäluomesta huolimatta. Charlie Hunt, jota isäpuoli iloisesti läpsi. Edelleen pelokkaan näköinen Rhys Biggs. [Listattu vielä 17 muun lapsen nimet.] – – Ja on muitakin. Nimettömiä, kasvottomia. Miljoonia. Miljardeja. He eivät tunne sääliä eivätkä kohtuutta. (*Anomalia*, 239.)

Pienet, avuttomat lapset ovat muuttuneet suuriksi, ja valta-asetelmat ovat kääntyneet pääläelleen, kun tarinan aikuiset ovatkin nyt lasten armoilla. Myös kulttuurinen mielikuva enkeleistä poikkeaa tässä esitetystä. Enkelien ajatellaan yleisesti suojelevan ja huolehtivan, ja Tamaran käyttämää ilmausta siitä, että he ovat nyt ”enkeleiden käsissä”, käytetään yleisemmin lohdutuksena. Katkelman enkelit ovat kuitenkin saapuneet kostamaan ja suhtautuvat koneen matkustajiin samaan tapaan kuin heistä vastuussa olleet aikuiset suhtautuivat heihin. Lentokoneen ja sen matkustajien lopullinen kohtalo jää teoksessa auki. ”Baby P:n kirja” -luvussa kuvattu Peterin leikkihetki (ks. luku 4.2) kuitenkin paljastuu todennäköiseksi ennakkomaininnaksi (Genette 1980, 75–76) tilanteesta:

”Kone. Alat.”

Peter iskee pikkulentokoneen lattiaan. [Sosiaalityöntekijä] Marie kyykistyy.

”Koitapa kävellä tänne.”

”Alat. Paha vauva.”

(*Anomalia*, 152.)

Viimeisen luvun kohtausta yhdistetään Peterin leikkihetkeen lentokoneellaan tuomalla Peterin käyttämät sanat toisen puhekyvyltään normeista poikkeavan hahmon, Kamalan, suuhun: ”Paha vauva.” Pahuus saa tässä uuden merkityksen Peterin valta-aseman myötä. Taaperon tapauksessa pahuus on liitettävissä lähinnä tuhmaan käytökseen, mutta nyt kun Peter on kasvanut suureksi ja hänellä on valtaa lentokoneen matkustajiin nähden, pahuus johtaa monien kuolemaan. Peterissä tapahtunutta muutosta kuvataan myös hänen ulkonäkönsä kautta. Viattomuuteen liitettävät ”enkelinkiharat” ja ”vauvanpyöreys” ovat poissa. Ainoa Peterin tämänhetkistä ulkonäköä kuvaava sana on kuitenkin ”suuri”. Muutosta ulkonäössä kuvataan juuri puuttumisen, menettämisen kautta: Peteriltä on viety hänen viattomuutensa, ja sillä on seurauksensa.

Lasten kosto kohdistuu nimenomaan teoksen äiteihin: lentoemäntään, joka hylkäsi lapsensa heti tämän syntymän jälkeen; Peterin äitiin, joka ei suojellut lapsiaan; ja Tamaraan, joka odotti lasta samaan aikaan lentoemännän kanssa. Äiteihin kohdistuvaan koston viitataan myös suoraan:

Lentoemäntä käskää Tamaraa arvaamaan, kuka matkustamossa istuu.

”Hirviöäiti.”

”Kuka niistä?” Tamara kysyy.

”Baby P:n äiti – –.” (*Anomalia*, 237.)

Tamaran vastaus viittaa teoksen ajatukseen siitä, että pahuus ei ole harvinaista: Tracey Connelly ja tämän poikaystävä eivät ole ainoat lapsensa pahoinpidelleet ja tappaneet, ja Peter ei ole ainoa lapsi, joka on joutunut väkivallan uhriksi. Hänen tarinansa on liian monen muunkin lapsen tarina. Tätä ajatusta vahvistaa myös listaus lukuisista vanhempiensa tappamista

lapsista. Koneen matkustajia yhdistää myös naiseus: Kamala ei ole äiti, mutta hän joutuu silti lasten koston uhriksi. Teoksen isähahmot ja miehet eivät joudu kohtaamaan tapettujen lasten vihaa: lentoemännän lapsen biologinen isä ja Kamalan kasvatti-isä Joseph Singh tai Peterin isäpuoli eivät ole lennolla mukana. Teoksen loppuratkaisu toistaa tässä ”Vauvaevankeliumissa” esitettyä ajatusta siitä, että juuri äitien tulisi suojella lapsiaan: ”Äiti, joka ei puolusta ja suojele omaa lastaan, on jollain tavalla viallinen eläin.” (*Anomalia*, 188–189.) Teoksen kokonaisideologiaan kuuluva ajatus näkyy siis myös sen juonessa ja loppuratkaisussa. Vain yksi teoksen äideistä – ainoa toisenlainen – selviää:

*Selittämätön onnettomuus kohtasi alkuillasta Lontoosta Intiaan suunnannutta matkustajalentokonetta. Koneen mustaan laatikkoa etsitään turman syy selvittämiseksi. Kuolleiden joukossa olivat kirjan päähenkilöt. Maahansyöksyn havaitsi myös suomalaisessa metsässä elävä lauma, mutta vain hyvin etäältä. Halkopinon päällä istunut naaras laski katseensa välinpitämättömästi, kaikessa rauhassa. Poikasista pienin otti juoksuaskelia. Neljällä jalalla, neljällä kädellä. Neljällä tassulla. Kyse on näkökulmasta. (*Anomalia*, 240.)*

Teoksen päättävän katkelman alku on kirjoitettu uutisista tutulla tyyllillä. Katkelmassa asiat on esitetty samaan aikaan hyvin ympärilyöreästi mutta kuitenkin riittävällä tarkkuudella, joka ohjaa lukijaa tunnistamaan, kenestä on mahdollisesti puhe: ”lauma”, ”naaras” ja ”poikanen” voisivat viitata hyvin moneen eri lajiin – teoksen kokonaisideologian huomioiden myös ihmisiin. Myös toiminnot, joita nämä hahmot suorittavat, havaitseminen, istuminen ja juokseminen, ovat sen verran yleismaailmallisia, etteivät nekään anna vihiä hahmojen lajista. Samaa aikaan maininta suomalaisessa metsässä elävästä laumasta ohjaa tulkitsemaan, että kyseessä on lentoemännän lapsen koiraperhe.

Lapsi, joka ihmisten parissa olisi saattanut joutua hyljeksityksi poikkeavuutensa vuoksi, vaikuttaa koirien parissa elävän hyvää elämää kaukana ihmisten maailman pahuudesta ja – toisin kuin muut kirjan päähenkilöt – turvassa kuolemalta. Teoksen loppuratkaisukin painottaa teoksen esittämiä käsityksiä siitä, että ihminen ei ole moraalisesti toisenlajisten eläinten yläpuolella – ennemmin jopa päinvastoin. Samaa aikaan vammaisuuden näkökulmasta lukijalle saattaa jäädä käsitys siitä, että ratkaisu poikkeavien yksilöiden elämän

parantamiseen ei olisikaan ihmisten yhteiskunnan muuttamisessa, vaan parempi ja hyväksyvämpi elämä löytyisi yhteiskunnan ulkopuolelta. Susien kanssa elänyt Kamala, joka on nyt integroitunut ihmisten yhteiskuntaan, kuolee muiden ihmishahmojen mukana, kun taas lentoemännän lapsi on turvassa koiraperheensä luona. Todellisessa maailmassa sorretut saavat harvoin mahdollisuuden nousta vastustamaan sortajiaan. Romaanin lopetus kuitenkin tarjoaa tähän mahdollisuuden fiktion keinoin.

6 Johtopäätökset

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut normaaliutta ja poikkeavuutta Laura Gustafssonin romaanissa *Anomalia*. Tavoitteenani on ollut selvittää, millainen kuva (epä)normaaliudesta teoksessa muodostuu, millaisilla kerronnan keinoilla tuota kuvaa rakennetaan, ja miten se suhteutuu kulttuurissamme vallalla oleviin käsityksiin (epä)normaalista. Olen lähestynyt aihetta tutkimalla teoksen kertojien ja henkilöhahmojen puheen esittämistä, teoksen fokalisoijia ja fokalisaation kohteita sekä tarkastelemalla puhekykyä ja kieltä teoksen keskeisinä teemoina. Tutkielman kuluessa olen myös rakentanut käsitystä siitä, millainen kokonaisideologia teoksesta välittyy, ja miten eri kertojien ja henkilöhahmojen ajatukset suhteutuvat siihen.

Anomalia osoittaa, kuinka subjektiivinen ajatus normaaliudesta ja poikkeavuudesta on. Peterin käytös nimetään normaaliksi, koska se on hänen ikäisilleen lapsille asetettujen oletusten mukaista, vaikka verrattuna Peterin omaan normaaliin käytös onkin huolestuttavaa. Lentoemännän lapsi nimetään liian poikkeavaksi jo ennen syntymäänsä diagnoosinsa vuoksi. Fragmentaation (Mills 1995, 171–172) seurauksena lapsesta nähdään vain yksi piirre, joka tekee hänestä poikkeavan eikä kokonaista yksilöä, jonka monet muut piirteet olisivat varmasti normaaliuden määritelmän mukaisia. Tätä (epä)normaaliuden subjektiivisuutta kuvastaa myös tutkimani fokalisaatio. Joseph Singh kuvailee Kamalan tavatessaan hänestä juuri niitä piirteitä, joita pitää poikkeavina. Fokalisoijana hänellä on valta määritellä, mihin hänen katseensa katseen kohteessa kiinnittyy ja mitä hän tästä kuvaa. (Epä)normaalius onkin usein juuri valtaapitävien määriteltävissä: lentoemännän lapsen tapauksessa lääkäri ja Peterin tapauksessa aikuiset – hänen äitinsä ja häntä hoitava lääkäri – määrittelevät, mikä on normaalia. Myös teoksen kritiikki eläintuotantoa kohtaan osoittaa selvästi, että joidenkin asioiden, jotka on nimetty yhteiskunnassamme normaaleiksi, ei ehkä tulisikaan olla meille normaaleja.

Teos myös esittää pyrkimyksen yhteiskunnan määrittämään normaaliuteen haitallisena. Kamala eli kaikesta päätellen hyvää elämää susiperheensä kanssa, kunnes Joseph Singh saapui ”pelastamaan” hänet takaisin ihmisten pariin. Kamala joutui tämän myötä osalliseksi yhteiskunnan asettamista oletuksista, joita hän ei kuitenkaan lopulta onnistunut täyttämään.

Normaaliuden – eli tässä tapauksessa ihmisyyden – haitallisuus korostuu myös teoksen lopussa, kun verrataan kahta teoksen kahta hyvin samankaltaista tarinaa toisiinsa: kohti ihmisyyttä, normaaliutta, pyrkinyt Kamala kuolee lentokoneen kaappauksessa, kun taas lentoemännän koiran kasvatettavaksi, ihmisyhteiskunnan ulkopuolelle hylkäämä lapsi saa jatkaa elämäänsä koiraperheensä parissa. Peterin tarina puolestaan osoittaa, kuinka haitallinen ja jopa vaarallinen toimintakykynormi, joka olettaa kaikkien olevan terveitä ja vammattomia (Saarikoski & Kovero 2013, 78), saattaa olla. Kun Peter ilmaisee pahoinpitelyn aiheuttamien vammojen aiheuttamaa kipua, häntä hoitava lääkäri tulkitsee hänen käyttöksensä normaaliksi uhmaikäisen taaperon kiukutteluksi. Peterin äiti taas sivuuttaa Peterin tunteman kivun, koska kuvittelee lasten kokevan kipua ja parantuvan täysin eri tavalla kuin ihmisaikuisten.

Anomalia on samanaikaisesti heijastus niistä arvoista ja asenteista, joiden hallitsemassa yhteiskunnassa se on syntynyt, ja toisaalta voimakas kannanotto niitä yhteiskunnan käsityksiä kohtaan, jotka ovat teoksen oman ideologian vastaisia. Näitä asenteita esitetään erityisesti epänarratiivisissa kommentteissa. Yksi selvimmistä yhteiskunnallisista asenteista, joita teos vahvistaa, on ajatus äideistä lapsen ensisijaisina vanhempina, jolla tulisi olla biologinen tarve huolehtia lapsestaan. Tämä ajatus näkyy erityisesti ”Vauvaevankeliumi”-luvun kertojan suoraan esittämässä ajatuksissa ja lisäksi myös teoksen juonen tasolla loppuratkaisuna, jossa juuri teoksen ihmisäidit joutuvat tapettujen lasten koston urheiksi. Oletukset siitä, mikä on normaalia, nousevat teoksessa esiin myös niissä tilanteissa, joissa ei tarkoituksellisesti keskustella tähän liittyvistä asenteista. Pienet sanavalinnat, joita ei edes huomaa tekevänsä, osoittavat, millaisia asenteita ja käsityksiä pidämme itsestäänselvyyksinä. Vammaisuuteen liittyvien sanojen käyttäminen metaforina on esimerkki tästä.

Romaani myös kyseenalaistaa asenteita ja arvoja, joita yhteiskunnassa tällä hetkellä pidetään normaaleina. Näistä merkittävin on ajatus siitä, että ihmiset olisivat toisenlaisia eläimiä arvokkaampia. ”Vauvaevankeliumi”-luvun kertoja rinnastaa Peteriin kohdistetun väkivallan tuotantoeläinten väkivaltaiseen kohteluun. Tällä hetkellä yhteiskunnassamme ajatusta siitä, että ihmislapsen ja esimerkiksi lehmään kohdistuva väkivalta olisivat yhtä tuomittavia tekoja, pidetään radikaalina. Myös muualla teoksessa esitetään eläintenoikeuksiin liittyviä suurempia tai epäsuurempia kommentteja. Teoksessa esitellään kuitenkin myös tästä

teoksen ideologiasta poikkeavia näkemyksiä – selvimmin ”Korkea veisu” -luvun hahmokertojan, Ludwig Wittgensteinin, ja Kamalan kasvatti-isän, Joseph Singhin, toimesta.

Teoksessa kuullaankin lukuisia erilaisia ääniä, jotka kommunikoivat lukijalle omaa ajatusmaailmaansa. Kertojien kesken teoksessa on erilaisia valtasuhteita: ulkoisilla kertojilla – ja erityisesti ”Vauvaevankeliumi”-luvun havaittavalla ulkoisella kertojalla – on enemmän valtaa määrittää, millaiseksi teoksen kokonaisideologia muodostuu kuin teoksen hahmokertojilla ja henkilöhahmoilla. Wittgensteinin ja Josephin kaltaisten henkilöhahmojen suusta kuullaan ajatuksia, jotka osoittautuvat teoksen kokonaisideologiasta poikkeaviksi: he korostavat ihmisten yliveraisuutta muihin olentoihin nähden. Näille ajatuksille annetaan teoksessa tilaa, mutta ne myös merkitään kertojien toimesta teoksen asenteiden vastaisiksi esimerkiksi ironian, hahmokertojien ja henkilöhahmojen epäluotettavuuden osoittamisen ja suoran kritiikin keinoin. Myös henkilöhahmojen toiminta poikkeaa monelta osin teoksen ideologiasta. Lentoemäntä, joka toimii myös hahmokertojana, hylkää lapsensa, mikä on vastoin teoksen keskeistä ajatusta siitä, että äidin tehtävä on suojella lastaan.

Monien ideologisten kysymysten kohdalla teoksen suhtautuminen tehdään hyvin selväksi. Vammaisuus muodostaa tästä kuitenkin poikkeuksen. Teoksessa on piirteitä, jotka ohjaavat tulkitsemaan lentoemännän lapsen down-syndrooman kerronnallisena proteesina (Mitchell & Snyder 2000; Mitchell & Snyder 2013): lapsi ei ole mukana tarinassa aktiivisena toimijana, vaan hänen hahmoaan käytetään lentoemännän hahmon tarinan alkuun sysääjänä ja tämän ja tarinan muiden hahmojen arvomaailmojen peilinä. Lapsen hylkäämisen yhteiskunnan ulkopuolelle voi myös tulkita ratkaisuna vammaisuuden ”ongelmaan” tai yhteiskunnan haluttomuuteen mukautua toimintakyvyltään poikkeavien tarpeisiin (vrt. vammaisuuden sosiaalinen ja yksilölähtöiset mallit luvussa 1.2). Samaan aikaan teoksessa kuitenkin käsitellään vammaisuuteen liittyviä kysymyksiä lentoemännän käymien keskustelujen kautta. Lentoemännän ratkaisu myös tukee teoksen kokonaisideologiaan sopivaa ajatusta siitä, että ihmiset eivät ole toisenlaisia eläimiä arvokkaampia tai parempia. Lapsi on turvassa ympäristössä, jossa hänet nähdään laumanjäsenenä, perheenjäsenenä.

Vammaistutkimusta on sovellettu kirjallisuudentutkimuksessa vielä melko vähän, ja tähän asti sitä soveltava tutkimus on painottunut lähinnä vammaisuuden representaatioiden ja fyysisen

vammaisuuden tutkimiseen. Tutkielmassani olen hyödyntänyt vammaistutkimuksen teorioita vammaisuuden kulttuurisen mallin, feministisen vammaistutkimuksen ja ekologisen toimintakyvyn käsitysten mukaisesti myös muiden kuin vammaisten ja vammattomien välisten valtasuhteiden tarkastelussa: ihmisten ja toisenlajisten eläinten, miesten ja naisten, aikuisten ja lasten. Lähestymistavassani onkin uutta myös se, että pelkän poikkeavuuden sijaan tarkastelen nimenomaan poikkeavuuden ja normaaliuden suhdetta ja sen rakentumista.

Lähteet

Kohdeteos

Gustafsson, Laura 2013. *Anomalia*. Helsinki: Into.

Tutkimuskirjallisuus

Bal, Mieke 2017 (1985). *Narratology – Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.

Biletzki, Anat, & Matar, Anat 2021. Ludwig Wittgenstein. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/wittgenstein/>. (7.2.2022).

Cohn, Dorrit 1978. *Transparent Minds – Narrative Modes of Presenting Consciousness in Fiction*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Davis, Lennard J. 1995. *Enforcing Normalcy: Disability, Deafness, and the Body*. Verso.

Garland-Thomson, Rosemarie 2017 (1997). *Extraordinary Bodies: Figuring Physical Disability in American Culture and Literature*. Columbia University Press.

Garland-Thomson, Rosemarie 2005. Feminist Disability Studies. *Signs: Journal of Women in Culture & Society* 30(2). 1557–1587.

Garland-Thomson, Rosemarie 2009. *Staring: How We Look*. Oxford University Press.

Garland-Thomson, Rosemarie 2011. Integrating Disability, Transforming Feminist Theory. *Feminist Disability Studies*. Toim. Kim Q. Hall. Bloomington: Indiana University Press. 13–47.

Genette, Gérard 1980. *Narrative Discourse – An Essay in Method*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

Goodley, Dan 2017. *Disability Studies – an Interdisciplinary Introduction*. Sage.

Hall, Alice 2016. *Literature and Disability*. Routledge.

Hermeston, Rodney 2017. Towards a Critical Stylistics of Disability. *Journal of Language and Discrimination* 1(1). 34–60.

Hoffman, Kelly M., Sophie Trawalter, Jordan R. Axt & M. Norman Oliver 2016. Racial Bias in Pain Assessment and Treatment Recommendations, and False Beliefs about Biological Differences between Blacks and Whites. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 113(16). 4296–4301.

Ikonen, Teemu 2014 (2001). Tarina ja juoni. *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim. Outi Alanko-Kahiluoto & Tiina Käkelä-Puumala. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 183–205.

- Ilmestyskirja. *Suomen evakelis-luterilainen kirkko*. Verkkoaineisto. <https://evl.fi/sanasto/ilmestyskirja/>. (10.11.2023).
- Jenkins, Stephanie, Kelly Struthers Montford & Chloë Taylor 2020. *Disability and Animality: Introduction, Disability and Animality: Crip Perspectives in Critical Animal Studies*. Routledge.
- Kafer, Alison 2013. *Feminist, Queer, Crip*. Indiana University Press.
- Kirjallisuudentutkimus: Kuvaus 2014. *Tieteen Termipankki*. Verkkoaineisto. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:kuvaus>. (27.2.2023).
- Kirjallisuudentutkimus: Satiiri 2014. *Tieteen Termipankki*. Verkkoaineisto. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:satiiri>. (10.10.2023).
- Mathews, Lulu 2011. Pain in Children: Neglected, Unaddressed and Mismanaged. *Indian Journal of Palliative Care* 17. 70–73.
- McCarthy, Claire 2020. What Parents Need to Know about Pain in Newborns. *Harvard Health Blog*. Julkaistu 17.6.2020. <https://www.health.harvard.edu/blog/what-parents-need-to-know-about-pain-in-newborns-201601269076#>. (19.11.2023).
- Mills, Sara 1995. *Feminist Stylistics*. Lontoo & New York: Routledge.
- Mitchell, David & Sharon Snyder 2000. *Narrative Prosthesis: Disability and the Dependencies of Discourse*. The University of Michigan Press.
- Mitchell, David & Sharon Snyder 2013. Narrative Prosthesis. *The Disability Studies Reader*. Toim. Lennard J. Davis. Taylor & Francis Group. 222–235.
- Mulvey, Laura 1999. Visual Pleasure and Narrative Cinema. *Film Theory and Criticism: Introductory Readings*. Toim. Leo Braudy & Marshall Cohen. New York: Oxford UP. 833–844.
- Nocella, Antohony J. II 2016. Disability, Animals, and Earth Liberation: Eco-Ability and Ableism in the Animal Advocacy Movement. *Animal Subjects 2.0*. Toim. Jodey Castricano & Lauren Corman. Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press. 325–345.
- Normaali 2021. *Nykysuomen Sanakirja. Osa 3: L-N, 1954*. Kotimaisten kielten keskus. <https://www.kotus.fi/nykysuomensanakirja>. (10.10.2023).
- Phelan, James 2005. *Living to Tell About It – A Rhetoric and Ethics of Character Narration*. Ithaca, London: Cornell University Press.
- Saarikoski, Atlas & Solja Kovero 2013. *Älä olet, normit nurin! – Normikriittinen käsikirja yhdenvertaisuudesta, syrjinnän vastustamisesta ja vapaudesta olla oma itsensä*. Seta ry.
- Singh, J. A. L. 1920. *The Diary of the Wolf-Children of Midnapore*. Midnapore.in. <https://www.midnapore.in/wolf-children-of-midnapore/wolf-children-of-midnapore1.html>. (2.2.2023).
- Sklar, Howard 2011. “What the Hell Happened to Maggie?” – Stereotype, Sympathy, and Disability in Toni Morrison’s “Recitatif”. *Journal of Literary & Cultural Disability Studies* 5(2). 137–154. <https://doi.org/10.3828/jlcs.2011.12>.

- Sklar, Howard 2012. Narrative Empowerment through Comics Storytelling: Facilitating the Life Stories of the Intellectually Disabled. *Storyworlds: A Journal of Narrative Studies* 4.
- Sklar, Howard 2013a. "Anything But a Simpleton": The Ethics of Representing Intellectual Disability in Tarjei Vesaas's *The Birds*. *Narrative Ethics*. Toim. J. Lothe & J. Hawthorn. Rodopi.
- Sklar, Howard 2013b. The Many Voices of Charlie Gordon: On the Representation of Intellectual Disability in Daniel Keyes's *Flowers for Algernon*. *Disability in Science Fiction: Representations of Technology as Cure*. Toim. K. Allan. Palgrave Macmillan. 47–60.
- Sklar, Howard 2015. Reading Other Minds: Ethical Considerations on the Representation of Intellectual Disability in Fiction. *Disability Research Today: International Perspectives*. Toim. Tom Shakespeare. Iso-Britannia: Routledge. 235–248.
- Sklar, Howard 2019. The Social Meaning of Mental Retardation: Two Life Stories (1982) by Robert Bogdan and Steven J. Taylor. *Disability Experiences: Memoirs, Autobiographies, and Other Personal Narratives Vol. 2*. Toim. G. Thomas Couser and Susannah B. Mintz. New York: Macmillan Reference USA. 702–705.
- Sklar, Howard 2020. "What's the Matter with Him?": Intellectual Disability, Jewishness, and Stereotype in Bernard Malamud's "Idiots First". *The Routledge Companion to Literature and Disability*. Toim. Alice Hall. Abingdon: Routledge. 142–155.
- Smarter Than You Think: Renowned Canine Researcher Puts Dogs' Intelligence on Par with 2-Year-Old Human. 2009. *American Psychological Association*. Verkkoaineisto. <https://www.apa.org/news/press/releases/2009/08/dogs-think#>. (18.11.2023).
- Waldschmidt, Anne 2017. Disability Goes Cultural. *Culture – Theory – Disability*. Toim. Anne Waldschmidt, Hanjo Berressem & Moritz Ingwersen. Transcript. 19–27.
- Wasserman, David, Adrienne Asch, Jeffrey Blustein & Daniel Putnam 2016. Disability: Definitions, Models, Experience. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/disability/>. (21.10.2021).
- Ääri, Helinä 2023. *Broilerikulttuuri: Lihateollisuuden kanat suomenkielisessä proosassa ja sarjakuvassa vuosina 1969–2019*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 134. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/87123>.